

VI

Г 85

БІБЛІОТЕКА
ПОЕТА

БОРИС
ГРИНЧЕНКО

Бібліотека поета

БОРИС
ГРІНЧЕНКО

Поезії

Радянський письменник
Київ-1965

НБ ПНУС

209481

У 1
Г 85

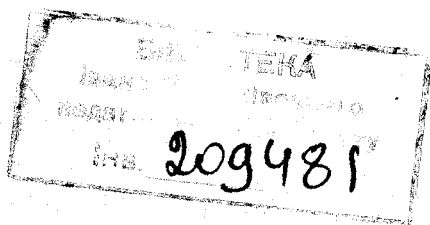
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

М. П. Бажан, О. Є. Засенко, С. А. Крижанівський
А. С. Малишко, М. Л. Нагнибіда, Л. М. Новиченко,
Л. С. Первомайський, М. І. Терещенко, П. Г. Тичина

Вступна стаття
І. І. Пільгука

Упорядкування
І. І. Пільгука, В. В. Яременка

Примітки
В. В. Яременка

ОДЕСЬКА КНИЖКОВА ДРУКАРНЯ

ПОЕТИЧНА ТВОРЧІСТЬ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Найбільше відомий Борис Дмитрович Грінченко як автор прозових творів. Однак у його різноманітній творчій діяльності поезія посідає не останнє місце. Ліричні вірші, поеми, балади, байки, віршовані казки Грінченка є значним надбанням у духовній культурі українського народу. Без урахування цих надбань не можна у всій повноті уявити історичного літературного процесу, його різноманітності й багатства.

У літературі кожного великого народу, що має історичні традиції свого розвитку, відомі письменники різного творчого діапазону, різних уподобань, стилів і напрямів. Кожен з них віддавав свою працю справі національної будови духовної культури. Якщо творчість окремих поетів лягла наріжним каменем цієї будови, то творчість інших входить якоюсь частиною всієї споруди, доповнює її архітектурну цілість. Це стосується письменників, які стояли на здоровому ґрунті народності, не зраджували свого народу.

До таких письменників належав і Грінченко, діяльність якого припадає на важливе в історії української літератури тридцятиліття — 80—90 роки ХІХ та початок ХХ століття. Виступивши з друкованими віршами під псевдонімами Івана Перекопного, Василя Чайченка,

він за перше десятиліття літературної діяльності здобув визнання такого авторитету, як Іван Франко. «Без сумніву, перше місце в нинішню добу всій компанії,— писав Франко,— не вже письменників, а справдішніх борців за українське слово — перше місце по пильності, по таланту, витривалій працьовитості і різnorodності інтересів духовних треба признати д. Чайченкові»¹.

Підкресливши в творчості Грінченка «ширий демократизм», Франко ставив письменника в табір прогресивної літератури. Він вбачав головне значення письменника в тому сильному демократичному струмені, який проймав його твори. Ця Франкова оцінка залишилася найпереконливішою, незважаючи на численні суперечливі тлумачення про місце і роль письменника в історії літератури. Послідовно таке визнання підтвердив М. Коцюбинський. В часи суперечок навколо імені письменника він писав до своєї дружини (1896): «...дуже неприємно, що на Грінченка так нападають... Коли у Грінченка є які вади, то ще з цього не випливає, щоб... так ганьбити людину... Мені це дуже прикро, і мої симпатії схиляються на бік Грінченка»².

А після його смерті М. Коцюбинський з усією щирістю писав дружині небіжчика: «...його велика праця, його велика любов до народу не загинуть ніколи»³.

Грінченко належав до тих письменників, у яких поетична творчість невіддільна від їхньої повсякденної боротьби і змагань. Він з великим запалом і пафосом свідомого громадянина звертався до поміркованих мрійників:

¹ І. Франко, Наше літературне життя в 1892 році, «Зоря», 1893, ч. I.

² Михайло Коцюбинський, Твори в шести томах, Вид-во АН УРСР, К., 1961, т. 5, стор. 223—224.

³ Там же, стор. 454.

Ви живете сподіванням:
Прийде й без того свобода?
Ні, хто розбити кайдани
Вміє своєю рукою,—
Той тільки вільним і стане:
Воля живе боротьбою!

(«Боязким»)

Все життя й діяльність письменника можна назвати складною поемою боротьби. В цій боротьбі формувалася і розвивалася естетика прометеїзму, що визначила характер його лірики, політичної сатири і епічно-легендарної героїки.

Народився Грінченко 9 грудня 1863 року в небагатій панській сім'ї на хуторі Вільховий Яр на Харківщині (тепер Сумська область). Згодом Грінченки переселилися в Долбіно (Кути), теж на Харківщині, біля Великої Данилівки. В цій родині зберігалися спогади про Г. Квітку-Основ'яненка, якому доводилась двоюрідною сестрою баба Грінченка (по батькові). У свій час вона була в колі П. Гулака-Артемовського та інших освічених людей. Бібліотека класиків світової і російської літератури, що була в Грінченків, пригодилася для самоосвіти майбутнього письменника.

Товаришував він із сільськими дітьми, захоплено слухав казки, пісні, а на одинадцятomu році життя вступив до середньої реальної школи в Харкові, де захоплюється читанням української літератури. Особливо припав йому до серця «Кобзар» Шевченка. «Ані «Енеїда», ані Гребінчині «Приказки»,— пише Грінченко в автобіографії,— на мене не зробили впливу— я їх вважав за комедійні жарти... Його поезія (Шевченкова.— І. П.) була вже мені не жартом, а його «Кобзар» зробивсь моєю євангелією. Я почав писати по-українському»¹

¹ «Зоря», 1892, ч. 19, стор. 374.

Це було в сімдесяті роки минулого століття, коли передова молодь ішла «в народ» з метою корисної праці та поширення освіти. Учень Харківської реальної школи Грінченко захоплюється революційно-народницькою літературою, яка вела сміливих юнаків на подвиги в ім'я волі й справедливості. На шлях таких подвигів став і Грінченко. За читання та поширення між шкільними товаришами виданої за кордоном брошури С. Подолинського «Парова машина» сімнадцятилітнього юнака заарештовують, жорстоко допитують, знущаються, кидають у в'язницю, де просидів він півтора місяця і був звільнений на поруки свого батька. На цьому закінчилося шкільне навчання Грінченка.

Витримавши перший суворий життєвий іспит, він пішов далі, прокладаючи самотужки шлях до освіти і літератури. Грінченко почав писати вірші ще до арешту. Тепер, живучи в батька на хуторі, юнак пише сповнені болями за долю народу твори. Так, у вірші «Неначе» (1880) поет говорить про «співи-ридання сумні», які чує він із уст народу:

Згадаєш про тих, що у лютій недолі,
Не знаючи щастя, живуть,
Що діти їх бігають босі і голі .
І хліба, голоднії, ждуть,—
І серце зание, і сам я не знаю,
Як співи-ридання летять...

На початку 1881 року Грінченко прибув у Харків, оселився в бідній хаті шевця-чоботаря і сам навчився шевцювати. Йому «пощастило найти місце канцеляриста в харківській палаті, але того ж року втік звідтіля: якимсь чудом пущено вчителем на село»¹.

Почалась жадана, але тяжка діяльність учителя-просвітителя.

¹ Борис Грінченко. Твори в двох томах, К., Вид-во АН УРСР, 1963, т. I, стор. 568.

У 1881 році у львівському журналі «Світ» з'являються за підписом Ів. Перекотиполя два вірші «Доки?» і «До праці». Це були програмні вірші молодого Грінченка. Він говорить про «довгий гніт минулих днів». У цих ранніх віршах забриніли шевченківські мотиви народної неволі та прокляття.

Молодий поет усвідомлює, що «праця єдина з неволі нас вирве». В праці поборники волі з'єднуються з народом, поведуть його до світлої мети.

Праця не згине між людьми даремне:
Сонце засвітить колись,
Дякую нас тоді люди згадають —
Нум же! До праці берись!
(«До праці»)

«Довгий той шлях і важкий» пройшов Грінченко у боротьбі на ниві народної освіти, літератури, журналістики. Учителював він у селі Введенському Зміївського повіту на Харківщині, а потім — у селі Нижня Сироватка Сумського повіту. «На жаль,— пише в автобіографії Грінченко,— я там пробув тільки рік через доноси од попа-законовчителя, завзятого і лютого «чорносотенця» (як тепер кажуть)»¹.

Після цього він півтора року працював статистиком у херсонському губернському земстві, побував у різних містах і селах, збираючи матеріали та ведучи фольклористичну діяльність.

Ще перебуваючи на учительських курсах у Змієві, Борис Дмитрович познайомився і заприятелював з учителькою Марією Миколаївною Гладиліною, з якою одружився в 1884 році. Дружина стала помічником у всіх його справах. В літературі вона відома як письменниця Марія Загірня. Разом молоде подружжя віддалось

¹ Борис Грінченко, Твори в двох томах, К., Вид-во АН УРСР, 1963, т. I. стор. 568.

педагогічній праці в приватній зразковій школі Х. Д. Алчевської в селі Олексіївці на Катеринославщині.

Учительська робота дала багато матеріалів письменнику для створення оповідань про дітей, школу. В них відбито передові педагогічні погляди, піднесено ідею навчання дітей рідною мовою, виведено передових, відданих народів учителів. За час педагогічної роботи Грінченко написав дві великі повісті з життя інтелігенції «Сонячний промінь» (1890). «На розпутті» (1891), у яких відобразив занепад народницьких ідеалів.

На педагогічній роботі в Олексіївці залишався Грінченко до 1894 року, а потім прибув у Чернігів, де працював на різних посадах у земстві, віддаючи все дозвілля літературній роботі та впорядкуванню музею В. Тарновського, за що мав значні неприємності від земського начальства, яке вороже ставилось до української національної культури.

Тут він організував видання дешевих книжечок для народу, як от: «Про грім та блискавку», «Велика пустиня Сахара», «Робінзон», «Фінляндія», «Жанна д'Арк», «Серед крижаного моря», популярні життєписи Котляревського, Квітки-Основ'яченка, Гребінки.

В своїй різноманітній діяльності Грінченко використовував кращі надбання російської та світової культури. Він уважно ставився до праць Белінського, Писарева, Добролюбова, посилався у своїх роботах про школу й народну освіту на Ушинського, Коменського, Локка та інших учених.

Ставлячи широкі завдання перед народною освітою, письменник вважав за необхідне поширювати в українських перекладах твори Гомера, Есхіла, Софокла, Шекспіра, Байрона, Гете, Шіллера та інших класиків світової літератури. Він послідовно дотримувався принципу взаємозбагачення національних культур, обурювався з по-

ведінки та базікання українських псевдопатріотів. В листі до В. Гнатюка Грінченко ганьбив тих, «що декламують (звісно, як поліціянта поблизу нема) про свою любов до рідного народу. Се сміття наше, се ганьба наша, наш сором перед усім світом мати таких гидких і підлих панів, як наші»¹.

За восьмирічну діяльність (1894—1902) у Чернігові Грінченко вів широкі зносини з багатьма діячами культури. Він зокрема систематично листувався з поетом-засланцем Павлом Грабовським і видав у Чернігові збірку його поезій «Кобза» (1898).

Тривала заочна дружба, систематичне, змістовне листування між Грінченком і Грабовським є яскравою сторінкою в історії розвитку визвольного руху та естетичної думки. У вульгарно-соціологічних працях безпідставно охаяно цю дружбу, зображено взаємини письменників, як «ворожі». Насправді ж глибокою щирістю віє від листів Грабовського до Грінченка. «Брате мій дорогий та любий», «дорогий брате-земляче», «щирий брате»,— так звертався засланець до свого друга. На ознаку цієї дружби він назвав свого сина Борисом.

Під впливом Грабовського, Франка, Павлика та передових російських письменників Грінченко перемагав ліберально-культурницькі тенденції, все більше в його діяльності брали гору ідеї демократизму. В Чернігові він став натхненником нелегальної «Чернігівської Громади», що влаштовувала популярно-наукові бесіди, відзначала ювілеї Шевченка, Котляревського, Франка.

З Чернігова надсилав свої листи Грінченко в Галичину до Володимира Гнатюка, взяв участь у збірникові «Привіт д-ру Ів. Франку в 25-літній ювілей літературної

¹ Відділ рукописів ДПБ АН УРСР, III, 40701.

його діяльності» (1898), подавши у ньому своє оповідання «Дзвоник».

Від «Чернігівської Громади» прибули в Москву на перший з'їзд театральних діячів (1896) М. Заньковецька та І. Шраг і виступили на захист гнобленої царизмом української театральної культури.

Грінченко прихильно ставився до розвитку національних літератур пригноблених російським царизмом народів. Він разом з М. Коцюбинським, В. Самійленком, М. Загірньою та іншими підписав вітальний адрес грузинському письменнику Іллі Чавчавадзе в день 40-річного ювілею його діяльності в 1898 році.

За час перебування в Чернігові Грінченко написав найзначніші свої художні твори — соціальні повісті «Серед темної ночі» (1900), «Під тихими вербами» (1901), що своїм реалістичним зображенням класової боротьби на селі були найближчими попередниками неперевершеної в українській дожовтневій прозі повісті «Fata morgana» М. Коцюбинського.

Діяльність Грінченка в Чернігові раз у раз наштовхувалась на вороже ставлення реакціонерів різних мастей, цькування шовіністичного міщанства, натхненником якого виступав монархічно-великодержавницький «Киевлянин», що поширював провокаційні цькування української демократичної інтелігенції та зневагу до української мови й культури.

Виникали іноді й непорозуміння у Грінченка з окремими демократичними діячами. Так його гостра критика М. Старицького була образливою для останнього. Непорозуміння між письменниками тривали кілька років і шкідливо позначалися на загальній справі розвитку демократичної літератури.

У 1902 році Грінченко залишив Чернігів і переселився в Київ. Тут редакція журналу «Киевская старина»

доручила йому впорядкування словника української мови, який вийшов чотиритомним виданням під назвою «Словарь української мови. Зібрала редакція журналу «Киевская Старина». У порядкував, з додатком власного матеріалу, Борис Грінченко» (1907—1909). Російська Академія Наук присудила за словник Грінченку другу премію М. І. Костомарова.

Цю велику роботу він виконував багато років, користуючись допомогою інших літераторів. Зокрема В. Гнатюк надсилав йому словники Партицького, Поповича, Чопея та давав тлумачення багатьох слів.

Значною подією в житті Грінченка була його подорож 1903 року в Галичину, де він зустрівся з Франком і разом з ним їздив до Відня. Дружба, розмови з Франком сприяли зміцненню демократичного світогляду письменника, допомагали переборювати його ліберальні хитання у важливих суспільних питаннях. Якщо раніше були намагання Грінченка примирити Франка з галицькими народовцями та виявлялася його критичне ставлення до програми радикалів, то тепер він переконався у правдивості позицій демократів. В статті, присвяченій 50-річчю з дня народження Франка, Грінченко писав про нього як про видатного діяча і ставив у ряду провісників волі, «що сяйвом свого розуму і таланту ведуть народи наперёд до визволення від усякої неволі духовної і матеріальної, до того сподіваного й радісного життя могучих вільних людей на вільній щасливій землі»¹.

У Києві Грінченко стає одним з активних організаторів української преси. Журнал «Киевская старина» не задовольняв його своєю поміркованістю та відірваністю від життя і політичної боротьби. В одному з листів до

¹ «Нова громада», 1906. № 8.

В. Гнатюка він писав: «От видано в нас оповідання Бордуляка, незабаром виявиться в книгарні «В поті чола» Франкове — двома томками. Та й тільки ж... Ні, ще друкується альманах на спомин про Котляревського. Ні пак — ще є «Киевская старина», але мені здається, що вона скоро навіть «Стариною» перестане бути, а буде тільки старим луб'ям,—принаймні редакція видимо хоче сього досягти і дбає про се скільки змоги»¹.

Незгоди з окремими діячами, особливо з табору ліберально-буржуазної інтелігенції, породжували думки Грінченка про переїзд у Галичину, де він мав намір співробітничати з демократичною когортою, очоленою І. Франком. В той час, коли Грінченко уже лагодився до виїзду за кордон, спалахнули в Росії революційні події. Розстріл мирної демонстрації в столиці 9 січня 1905 року глибоко вразив його. Він з великим хвилюванням написав нарис «9-го січня», в якому заплямував царизм і висловив сміливі думки про розвиток робітничого руху в Росії.

У 1905 році Грінченко редагує першу в Росії українську щоденну газету «Громадська думка», що пізніше, повернувши значно вправо, продовжувала виходити під назвою «Рада». А в 1906 р. він стає редактором журналу «Нова громада» та одним із організаторів і головою товариства «Просвіта». Працюючи в згаданих виданнях, Грінченко виявляв свої незгоди з буржуазно-націоналістичним видавцем Чикаленком та його однодумцями.

Про завдання, які ставив письменник, організовуючи в Києві товариство «Просвіта», свідчить промова на перших його зборах. «Ми починаємо свою діяльність,—

¹ Відділ рукописів ДПБ АН УРСР, рукопис III, № 4086.

говорив він,— у той час, коли на арену історії виступають робочі маси, як діячі, а не пасивні творці нового життя»¹. Ці думки поділяла і Леся Українка, будучи членом правління товариства «Просвіта». При наявності ліберально-культурницької програми товариства та ідейної різнорідності його складу, частина учасників поширювала демократичні ідеї. На цьому ґрунті почалося співробітництво Грінченка з Лесею Українкою.

Події 1905—1906 років викликали піднесення в діяльності Грінченка й принесли багато хвилювань його сім'ї. В листі 1906 р. 21 березня він сповіщав В. Гнатюка: «Опріче роботи, якої справді в нас дуже багато, на нашу сім'ю впало ще лихо — дочка вже скоро три місяці як у тюрмі. А се, минаючи вже весь моральний бік, забирає на всякий клопіт страшенну силу часу... А до того, нас їсть цензура. Проти «Гром, думки» одинадцять судових справ. Щоправда — це ще тільки цензор зняв справу»².

Грінченкові довелось зазнати арештів та ув'язнення. Після демонстрації в Києві на початку 1907 року його було заарештовано з іншими українськими діячами, про що писала Леся Українка до матері: «Грінченко ...був нашим *vis a vis* по камері...» (Лист Лесі Українки до матері 24 січня 1907 р.).

До підпільної соціал-демократичної організації належала дочка Грінченка Настя. Зокрема вона вела активну діяльність у Полтаві, перебуваючи на нелегальній квартирі у студента М. М. Сахарова, звідки розповсюджувалась революційна література, в тому числі й ленінські більшовицькі газети «Вперед», «Пролетарий»³.

¹ Центральний державний історичний архів, ф. 842.

² Відділ рукописів ДПБ АН УРСР, III, № 40670.

³ Архівні дані у збірці «За сто літ», Кн. V, К., Держлітвидав України, стор. 310—311.

Настю Грінченку заарештували в 1906 році. В тюрмі вона захворіла і повернулася знесиленою до сім'ї. Але і в такому стані продовжувала нелегальну діяльність. Вдруге її заарештували з наступом реакції 1908 року. Щоб не померла дочка в тюрмі, Борис Дмитрович домагається заміни ув'язнення домашнім арештом. Але недовго довелося чергувати жандармам біля ліжка хворої Насті. Вони залишили її в передсмертній агонії. Незабаром помер і маленький син Насті, єдиний внук Грінченка.

Тяжка сімейна трагедія, наступ столишінської реакції, торжество чорносотенних сил, натхненником яких у Києві став «Киевлянин», з його погромною програмою великодержавного шовінізму, здійснюваною такими невисунутими демократії, як Піхно та Шульгін, глибоко потрясли письменника. Ще в юнацькі роки під час першого ув'язнення він захворів на туберкульоз легенів. Тепер хвороба активізувалась, і він змушений був виїхати на лікування до Італії в Оспедалетті.

Друзі уболівали за долею письменника. В листі 25 вересня 1909 року Леся Українка писала до сестри: «Отримала я сьогодні від Грінченка листа з Ospedaletti і з сеї нагоди прошу тебе якось побачитись з п. Пахаревською (Валерик) та й запитати її, що зробила вона з тією посилкою, що я просила її передати ще літом Грінченкові — Грінченко посилки не отримав, і се мені дуже неприємно...»¹

Листування хворого Грінченка з Лесею Українкою свідчить про те, як відносини між ними, що мали взаємкритичний характер у 90-х роках, перетворилися в

¹ Леся Українка, Твори в п'яти томах, Держлітвидав України, К., 1956, т. V, стор. 569.

щирі, приятельські у роки наптяжчих випробувань для передової інтелігенції. Ще до від'їзду на лікування в Італію друзі поета влаштували його для відпочинку і лікування в Боярці.

В одному з останніх ліричних віршів Грінченко писав про це:

Ні поля, ні гаї,
Ні пташки щебетливі
Не приспали мої
Суми-болі вразливі.

Тепер йому лишалася єдина надія:

Може, пишна блакить
І широкее море
Зможуть болі втишити,
Вколнсать мое горе?

На чужині поет відчув невимовну тугу за рідним краєм, поневоленим народом і в гіркій печалі помер 6 травня 1910 року.

Звістка про смерть письменника швидко облетіла міста і села, докотилася й до Сибіру. Серед численних листів співчуття в одному з них, за підписом 17 засланців, говорилося: «Довідавшись, що Україна утратила дорогоцінну перлину — великого українського діяча Бориса Грінченка, ми, українці, загнані в сибірські каторжні тюрми, прилучаємось до її великого горя і шлем їй через хребет Байкальських гір своє сердечне спочування. Вічна пам'ять великому борцю за освіту!»

Перевезення тіла покійного і похорони його на Байковому кладовищі 9 травня 1910 року перетворилися на могутню демонстрацію проти царизму.

Робітники ряду міст, студенти багатьох університетів та інститутів відгукнулися на тяжку втрату своїми співчутливими листами. В похоронній процесії брали

участь робітники, селяни, прибулі з різних місцевостей України, студенти. Тут були представники братніх народів, у тому числі — поляки, білоруси, чехи, грузини. Вони поклали на могилу поета вінки з зворушливими надписами любові до мужнього співця українського народу. Грузинська газета «Сахалхо газеті» вмістила некролог і портрет письменника. Відгукнулися на смерть письменника періодичні видання Італії, Франції, Австрії, Сполучених Штатів Америки, Канади, Бразилії. Від Російської Академії Наук її член Шахматов висловив співчуття з приводу тяжкої втрати діяча, «що так багато працював для науки».

Травневого погожого дня звучали передгрозові відгомони громовиці, коли студентська молодь — росіяни, українці, грузини, вірмени та представники інших національностей — залишала свіжу могилу, рясно засипану весняними квітами, любимими для поета червоними маками і трояндами, а з вуст зривалися слова пісні «Червоний прапор» польського поета Б. Червінського в перекладі Б. Грінченка:

Тиранів геть із глутаями!
Хай згине рабський світ старий!
Сотворим вільними руками
Нове життя і лад новий!
Нове життя і лад новий!

Хай росте, хай гримить вільний спів,
Наш прапор плине понад трохи,
Він несе помсти грім, люду гнів,
І вільний він сіє спів,
А кольором увесь червоний:
На йому кров робітників!
На йому кров робітників!

Сміливість думки, рішучість і гострота слова Грінченка породжені непримиренною боротьбою, глибокими суперечностями в суспільному житті, розвитком визвольного руху проти соціального і національного гноблення народів, підвладних Російській імперії.

У суспільно-політичних та естетичних поглядах поета завжди відбувалася еволюція в бік поглибленого демократизму. Про ідейні позиції Грінченка писалося багато; можливо, більше негативного, ніж позитивного. Це була переважно данина часові, коли панувало вульгарно-соціологічне літературознавство, від чого і до останнього часу не можуть звільнитися окремі дослідники. Це все гальмувало важливу справу наукового висвітлення спадщини поета. На шлях її переоцінки стали такі авторитети в радянському літературознавстві, як О. Білецький, М. Рильський. Щодо багатьох застарілих інтерпретаторів спадщини Грінченка можна сказати його ж словами:

Де багато — ще не сила,
Дужість міряй не лічбою:
Перевага там, де сміла
Сила духу в правім бою.

(«Зернятка»)

Ми були б несправедливими до поета, коли б не враховували того, як обставини життя й боротьби штовхали його не тільки на подвиги, а й збивали на помилкові позиції у постановці окремих питань.

Ще сучасники Грінченка, зокрема М. Драгоманов, указували на вдавання його до крайнощів у публіцистичних «Листах з України Наддніпрянської». Полемізували з Грінченком і його друзі — І. Франко, П. Грабовський та інші, говорили про соціальну невиразність, односторонність поглядів поета на минуле України, на козацчину, критикували захоплення культурницькими ідеями.

В самій художній спадщині Грінченка є таке, до чого слід ставитися критично, як до данни своєму часові, що позначалося також супереччостями в світогляді і діяльності ряду інших письменників. Але наше завдання полягає в тому, щоб за окремими невдалими, а то й неправильними, часом обмеженими, висловлюваннями письменника не загубити основного, провідного, загальнокорисного в його діяльності. Указуючи на історично зумовлену обмеженість світогляду Грінченка, що іноді виявлялася в його діяльності, водночас не треба забувати і його боротьби проти тих, у кого він, за його ж гострим висловом, вбачав «шовінізм і галушківський націоналізм».

Не можна не згадати й того, як поставився Грінченко до нападок Куліша та його однодумців на Марка Вовчка, в яких заперечувалося авторство її українських оповідань. Прочитавши один із таких виступів у «Зорі», Грінченко разом з дружиною написав до журналу лист-протест, в якому гідно оцінив заслуги Марка Вовчка, що, «бувши московкою, віддала частину своєї сили на працю для нашої літератури». Автори листа вбачали в обвинуваченні Марка Вовчка «невдячність до неї, нетолерантність до другого народу» і підкреслювали, що, стоячи за «національне право, мусимо вкупі з тим дбати не про міжнародне ворогування, а про міжнародну згоду»¹.

Це показово для чулого, чесного інтелігента. Якщо проявлялися крайнощі в постановці Грінченком національного питання, яке він завжди студіював, вивчаючи твори багатьох теоретиків, то є всі підстави тут пригадати класичне висловлювання В. І. Леніна: «В кожному буржуазному націоналізмі пригнобленої нації є загальнодемократичний зміст проти гноблення, і саме цей

¹ «Зоря», 1892, ч. II, стор. 220.

зміст ми безумовно підтримуємо, строго виділяючи прагнення до своєї національної виключності, борючись з прагненнями польського буржуа давити єврея і т. д., і т. д.»¹.

В умовах гноблення українського народу, шовіністичного цькування його культурних діячів, нехтування української мови, безнастанних циркулярів та вказівок про обмеження друку, систематичного переслідування, арештів, заслання письменників не в одного чесного інтелігента виявлялися почуття образи за свій народ, за його гірку історичну долю, за дорогу рідну мову, проривалися слова протесту проти чиновницько-міщанського за-силля реакційної зграї служителів темного царства. То були слова наболілого серця, слова національної гідності.

Цілом слушно говорив О. І. Білецький про те, що у свій час «боротьба за українську культуру, за український народ проти колонізації, боротьба проти насильницької русифікації була прогресивним явищем»².

Великодержавний шовінізм не раз викликав проти-лежні крайнощі, що їх треба оцінювати історично. Це все зобов'язує нас відповідним чином розглядати і діяльність Грінченка.

Він був насамперед поетом-громадянином. «Я ніколи,— писав він,— не належав до тих поетів, що взесь свій час можуть отдавати пісні. На поезію завжди я мав тільки короткі хвилини, вільні від праці — часом любої, дорогої, здебільшого — нудної, наймитської. Моя пісня — то мій робітницький одпочинок і моя робітницька молитва-надія»³.

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 20, стор. 379.

² Олександр Білецький, Іван Семенович Левицький (Нечуй), передмова до книги «І. С. Нечуй-Левицький», Твори, т. I. К., Держлітвидав України, 1956, стор. 16.

³ Борис Грінченко, Твори в двох томах, К., Вид-во АН УРСР, 1963, т. I, стор. 585.

Принципи народності й реалізму були визначальними в літературно-естетичній програмі Грінченка. Вони ґрунтувалися на глибокому вивченні реальної дійсності з усіма її складними явищами, конфліктами, породженими капіталістичними відносинами в класовому суспільстві. До того ж, поет поєднував свою творчість з діяльністю фольклориста. Йому належить визначне місце в українській фольклористиці та етнографії. Упорядковані ним у трьох книгах «Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях» (90-ті роки) є одним із кращих видань українського фольклору та етнографії дожовтневих часів. Жанровою і тематичною різноманітністю в народній творчості відзначається збірка «Из уст народа. Малороссийские рассказы, сказки и пр.» (1900). Для масового читання Грінченко упорядкував збірки народної творчості — «Думи кобзарські» (1897), «Веселий оповідач» (1898) та видавав брошурами народні казки. Цінним внеском у фольклористику є праця «Литература украинского фольклора (1777—1900). Опыт библиографического указателя» (1901). Мав Грінченко широкі зв'язки з фольклористами, а за рецензію, написану за дорученням Російської Академії Наук на «Сборник материалов по малорусскому фольклору» О. Малинки, одержав золоту медаль.

В розвиткові естетичних поглядів Грінченка мала значення його педагогічна праця. Узагальнюючи свій досвід праці в школі та посилаючись на російського педагога Ушинського, він доводив, що тільки навчання рідною мовою може принести належну користь народові. А навчання іншою мовою «припиняє розвиток його багатих духовних сил». У праці «Народні вчителі і українська школа» (1906) він говорить, що «всім народам Росії треба волі для їхнього слова, всім треба національної

школи». Педагогічним шиганням присвячені також праці «Якої нам треба школи», «На беспросветном пути» та інші.

Постановкою літературно-естетичних питань Грінченко виходив далеко за національні межі української літератури. Він належав до письменників, які прагнули надати українській літературі популярності серед інших народів. Листуючись, зокрема, з чеським літератором Ф. Ржегоржем, він висловлював бажання поширити на Україні досвід чеських патріотів. А про вихід чеської енциклопедії Грінченко писав Ф. Ржегоржу: «Я можу тільки жалкувати, що ми, українці-русини, не маємо досі такого словаря, щоб могли завести в його діячів з братнього чеського народу...»¹

Великого значення надавав Б. Грінченко взаємозв'язку культур братніх народів. В одному з листів до сестри Аполлінарії Дмитрівни він писав: «Белинско-го и Добролюбова тебе не только можно, но даже следует прочитать. Из русских авторов читай Тургенева, Достоевского, Льва Толстого, Некрасова, Лермонтова, Пушкина, Михайлова, Щедрина, Гоголя, Костомарова, Скабичевского, из молодых — только Гаршина и Короленько да Надсона. Но еще интересны иностранные: они расширят твои взгляды... Из них читай: Шекспира, Байрона, Диккенса, Маколея, Беранже, В. Гюго, А. Дюде, Гейне, Шиллера, Гете, Шпильгагена, Фрейлиграта, Ленгфелло, Шлоссера (История), Эркмана-Шатриана (Тереза, Воспоминания волонтера, Истор. крестьянина), Данте, Гомера, Жорж Санд, Мицкевича, Сырокомлю, Мильтона, Луи Блана и других...»²

¹ М. Мольнар, Франтішек Ржегорж і Україна, «Народна творчість та етнографія», 1959, № 1, стор. 83.

² «Радуга», 1963, № 12, стор. 161.

Українською мовою Грінченко перекладав поезії Пушкіна, Кольцова, Плещеева, Ап. Майкова, Полонського, Гете, Шіллера, Гейне, В. Гюго, Мельницького, Червінського, драматичні твори Мірбо («У золотих кайданах»), Гауптмана («Перед сходом сонця» та «Візник Геншель»), Шніцлера («Забавки»), Шіллера («Вільгельм Тель»), Сарду («Рідний край»). Перекладав також він Шрейнера, Брандеса, Франса, Дефо, Амічіса та інших.

Все це вщент розбиває несправедливі тлумачення про обмежене «каганцювання» письменника.

Традиції української класичної спадщини поет пов'язував з традиціями світової класики та з передовою російською літературою. Не випадково ще в ранні роки (1881) він створив поезію «Некрасову й Шевченкові», в якій проникливо відзначив ідейну спільність народних поетів:

Обидва за діло єдине ви билась,
За його обидва конали:
Святі почування братерства й любові
Ви в серці людей пробуждали.

Естетичні традиції Шевченка сприймав Грінченко в колі широких, проблемних завдань розвитку мови і літератури. Він виступав проти звуженого розуміння традицій «Кобзаря», закликав не обмежуватися надбаннями Шевченка в розвиткові українського словника.

В творчому ставленні до традицій Шевченка виразно виявилися демократичні та естетичні погляди Грінченка. Він без вагань став у табір тих, хто засуджував П. Куліша за його намагання знецінити Шевченкову спадщину. У вірші «Панькові Кулішеві», прочитавши його «Хуторні недогарки» Грінченко звертається до поета:

...благай простить твої провини,
Що ти вчинив письмацькою рукою:
Зганьбив народ і Кобзаря України,
А душманів уславив ти хвалою!

Благай простить,— проститься за роботу,
Хоч і тяжкі твої гріхи без міри!..
І, прощений, забудь свою скорботу
Під голос струн Тарасової ліри.

З гострим сарказмом Грінченко написав послання «Землякам, що збираються раз на рік на Шевченкові роковини співати гімн «Ще не вмерла Україна» (1898). Шевченковими словами він ганьбить лицемірів, запроданців:

Україна вам не мати:
Є вам інша пані,
Зрадних прадідів нікчемних
Правнуки погані.

Шевченкові традиції соціального і національного визволення підносить Грінченко в поезії «Пам'яті Тараса» (1881):

І спимо... А Вкраїна безщасна в сльозах
Так і досі, як перше, конає;
І, ридючи, волю минулу свою
У неволі вона спам'ятає...

Мотиви любові до рідного краю, поневоленого народу, тяжкої праці й боротьби проймають ліричні поезії Грінченка, які вийшли окремими збірками та були опубліковані в різних періодичних виданнях. Відомі такі його збірки — «Пісні Василя Чайченка» (1884), «Під сільською стріхою» (1886), «Нові пісні і думи Василя Чайченка» (1887), «Під хмарним небом» (1893), «Пісні

та думи» (1895) та збірне видання «Писання Б. Грінченка», т. I (1903).

У передмові до збірки «Під хмарним небом» Грінченко писав: «Невесела книжечка: журба та сум та часом поривання боротися за яснішу долю,— ледве блисне іноді щось веселіше. Не повеселить така книжка, хіба засмутить читача!

Та не вкрай винен за це і автор! Це південне наше небо, що повинно було б сяти живучим сяєвом,— дуже воно вже нахмарене. А під хмарним небом не заспіваєш веселої пісні...

Колись засміється наше небо веселим промінням — хоч, може, й не до нас уже. Тоді інші й співи почнуться. А поки — співаються такі, які можуть бути під хмарним небом...»

А збірочка «Під сільською стріхою» відкривається віршем «Наша доля» (1881), в якому поет висловлює жадану сподіванку:

Але ж в серці у нас невмируща одва
Не згасає надія ніколи:
Не мине без пуття наша мука страшна,
Наша праця під гнітом неволі.
На могилах у тих, що в борні полягли,
Собі щастя збудують онуки
І промовлять: вони даремно жили,—
Здобули-бо нам волю їх муки...

Неволя і боротьба — ці два мотиви важко розмежувати в громадсько-політичній ліриці Грінченка. Перед очима поета постають широкі простори рідного краю під хмарним небом соціальної несправедливості, і пісня-ридання виривається з його грудей:

Убогії пивви, убогії села,
Убогий, обшарпаний люд,—
Смутніі картини, смутні-невеселі...

Написана 1883 року, поезія «Смутні картини» зворушливим смутком за долю народу, за «рідні села», за «рідні люди» перекликається глибоким ліризмом з написаною того ж року Франком поезією «Журавлі» та його іншими віршами про селянську недолу. Покладена на музику М. Левицьким, поезія «Смутні картини» (1883) стала немеркнучим надбанням класичної спадщини.

Пейзажна лірика Грінченка пройнята тужною любов'ю до рідного краю. Він не ідилії творить, а висловлює пекучу печаль. Тут відчутні шевченківські традиції ліричних картин природи.

Поета іноді приваблюють простори степу з мовчазними могилами і викликають роздуми про минувшину й сучасність:

Серед степу на просторі
Могила стоїть,
Навкруги трава висока
Хвилює-шумить...

Широчінь степова постає в думках поета «як воля сама», що заповнює мрії, породжує тривожну печаль. Він розвиває далі волелюбні мотиви в поезії «Вночі на могилі» (1884), що їх вдало передав у мелодії співу К. Стеценко. Як сповідь любові до рідної землі поет складає пройняті романтичною тугою строфи і схиляє голову в тяжкій, глибокій задумі:

І мовчки стою на могилі,
Стою і дивлюсь навкруги —
Біліють степи, як біліли,
Чорніють далекі луги...

Легідну красу чарівного краєвиду описує поет у вірші «Під вербами» (1885). Тут — «верби старі похилилися». «в хвилях купаються віти», «кладка під вербами», і на

цьому тлі вимальовується дівоча врода. А от уява поета переноситься до дніпрових круч:

Дніпро реве й реватиме поки віку,
І плакати він буде, і квилить...
Я зрозумів журбу його велику,
Тії журби несила задавить.
(«Над Дніпром», 1886).

Покладені на музику Д. Січинським, строфи цієї поезії передають пристрасні хвилювання ліричного героя—виразника тривожних дум за долю журбою повитої країни під хмарним небом. Багаті мотиви тихої печалі і любові відбиті в музичних творах К. Стеценка на тексти поезій Грінченка «Квітчані сльози», «Могила», «Кряче ворон», «І тихая хатиночка».

Пісня самотнього бурлаки тяжкою тугою розлягається несходимими шляхами рідних просторів. Вона звучить у покладених на музику К. Стеценком рядках «Бурлаки» (1882):

Ой бурлака молоденький
На чужу чужину
Вийшов слави залучити,
А ліг в домовину...

У гармонійній простоті, в щирості почувань криється краса пейзажної лірики Грінченка. В ній відбито настрої і роздуми людини, яка хоче знайти відраду в житті народу, живе його болями, скорботою за його безталання. Такими настроями пройнято рядки вірша «Нудьга» (1885):

Холодно, сумно; під хмарами сірими
Небо сховалось усе;
Вітер гуляє полями змокрілими.
Негідь, тумани несе;

Мокрий туман той прослався над селами
І на деревах повис,
Скрізь з краєвидами ти невеселими
Тільки й зустрінешся — хоч не дивись!

На цьому сумному фоні вимальовуються сірі постаті людей — йдуть у дранті «старці із торбинами».

Навіть зображаючи весняні пейзажі, Грінченко вкраплює мотиви недолі і горя народного. Приносить весна нові тривоги:

В степу рвачкий на волі вітер віє,
По світу він гуляє, де схотів,
І бачить: скрізь недоля горе сіє,
І повен світ нещастів і жалів.

(«Весняні сонети», 1888)

Треба відзначити, що цикл «Весняні сонети», який увійшов до збірки «Під хмарним небом» (1893), говорить про щедру поетичну обдарованість Грінченка. Він описує чарівну красу рідного краю, передає з сердечною теплотою пробудження в природі. З цим пробудженням «працівник великий, устав орач і плуг важкий підняв». Він прокладає борозни, кладе в степу «великі скиби чорні».

Колись і ти, сівачу правди й волі,
На рідний степ повинен ще прийти.

Поет закликає трударів рідної землі боротись, «аж поки буде сила», єднати людей у великій праці.

Цикл «Весняні сонети» своїми мотивами мужності, символічним поєднанням величі природи з пробудженням народу наближається до Франкових «Веснянок».

У вірші «До народу» (1884) він підносить шукання ідеалів у народному житті і закінчує свою сповідь рядками:

За правду, за волю все зможу знести ---
І жити, і вмерти без страху!

Найрізноманітнішу конкретизацію знаходять у багатьох віршах мотиви «Весняних сонетів». В оспівуванні зв'язків трудового народу з рідною природою велика сила поезії Грінченка. При наявності багатьох спільних мотивів з громадською лірикою І. Франка, М. Старицького, він оригінальний у доборі своєрідних барв поетичного слова. Тут «рвачкий на полі вітер віє», «серце знемагає», «орач оре велику ниву серед твердих незайманих степів», «степ старий.. убрався скрізь в ясно-зелені шати», «устають нові могутні сили», «на могилі цар степовий, орел могутній сів», «гучноголосий... природи спів», «із стін душних на волю серце рветься», «і свіг увесь з землею й з небесами, здавалося, в тумані потопає». Так Грінченко досягає своєрідного художнього стилю, черпаючи з народних надр красу поетичного слова.

Провідним мотивом у багатьох його віршах звучить заклик до праці, що набуває життєстверджуючого змісту. Це одна із характерніших рис образу позитивного ліричного героя.

Рука реаліста, знавця народного горя і нужди, чітко кладе деталі розючих картин, поет розкриває двері убогих осель, виводить їх жителів з усіма характерними рисами. В нотах тяжкої туги досить виразно звучить протест проти гноблення і віра в те, що страждання народне не може залишатися назавжди. Жалібні мотиви, як у пісні народній, зливаються в єдиний стогін мільйонів, стають могутнім голосом соціального гніву й протесту. В цьому позначені характерні риси художнього методу критичного реалізму, яким користувався поет. Він не тільки фіксує правдиві картини бідності,

пролетаризації села в капіталістичних умовах, він висловлює мрії про кращу долю, закликає до боротьби.

Громадсько-політична лірика Грінченка ідейно співзвучна не тільки з українською демократичною поезією, а й таких представників некрасовської школи, як І. Суріков, з поезією В. Курочкіна («Долго нас помещики душили»), з творами російських народників — М. Морозова, П. Якубовича та інших. Поет розумів, що боротьба за соціальне і національне визволення є спільною справою демократії братніх народів. У вірші «Друзям» (1889) він звертався до побратимів:

Друзі кохані! Ми будемо жити
В спілці із людьми-братами:
Ми бо великої людськості діти, —
Згода хай буде між нами!

Грінченко ненавидів рабство у всіх його формах і виявах. Він виступав проти «ідеології» рабства, що поширювалась «із шкільних кафедр і церковних амвонів, у книжках, газетах», де найрізноманітнішими засобами «зневажають логіку», «силкуються затуманити людський розум». Все це було необхідне носіям темряви, щоб «вдержати серед людей у старій силі ідеали рабства й панування, експлуатації і безправності! Щоб могли бути пани і раби...» («Літературно-науковий вісник», 1901, кн. 12).

Заперечуючи рабство у всіх сферах суспільного життя, поет виходив далеко за межі програми культурництва. Народ не може бути вічним рабом, коли в ньому не вгасла іскра вогню Прометея. — цю тему розвиває Грінченко в багатьох віршах. Завдання поезії боротися проти рабства, роздмухувати іскри у вогонь бунтарства, наповнювати душу немеркнучими надіями про щастя й волю.

Поет нагадує славні традиції провісників правди і волі в історії людства, які гинули нескорені у героїчній боротьбі. У поезії «Людина я... І мушу червоніти» він згадує «кров святу Джордано Бруно», «кайдани, що їх носив Спартак», «плач тяжкий у Римі матерів», «тюрму, де мучився Пеліко», «вогнище, де вмерла Жанна д'Арк».

В поезії «Леандро» (1904) Грінченко зображає історичний епізод визвольної боротьби в Ломбардії, яка, за рішенням Віденського конгресу 1814—1815 років, разом з Венецією була віддана під владу Австрійської імперії. Нескоримого героя Леандро німецькі солдати поставили до стовпа для розстрілу —

Поруч — патер з хрестом золотим:
«Кайсь і найдеш надію у бозі!»
«О, не каюсь! Мій гріх — то мій рай,
З ним не страшно і жить, і вмирати.
Хто боровся за волю й свій край,—
Не злякається муки і страти».

Поета хвилює безмежне море людських сліз, страждань, крові, пролитої в боротьбі за волю. Він захоплюється повідомленнями про визвольну боротьбу бурів у Африці, ганьбить колонізаторів, боліє «великим людським горем».

З гіркотою поет говорить: «Я — раб» (1897). Так він назвав одну з ліричних поезій. Але раб може виявити гідність борця, коли зароджується бажання розбити кайдани:

Я з тих рабів, що їм на те
Дається рабськеє убрання,
Щоб швидше рабство розвалить,
Одняти в ката панування.

В постановці питання про пробудження рабів Грінченко не був самотнім в українській літературі. Най-

повніше розвинула цю тему Лєся Українка, утвердивши на глибокій соціальній основі естетику прометеїзму. Грінченкова лірика значною мірою теж виростала на цьому ґрунті. Поет заалював прометеїчний «святий огонь» у серцях скривджених рабів:

Пануй же, темряво, з своїми ти катами!
Пануй, бо не прийшов твого загину час,
Але ж і пам'ятай, що навіть між рабами
Такі живуть, що їм у серці світ не згас.
Вони свої серця розіб'ють, щоб здобути
Із їх святий огонь і край цей осяйнути.

(«Темрява», 1892)

Так виковується естетика прометеїзму в громадсько-політичній ліриці, як узагальнення досвіду визвольної боротьби, досвіду багатих літературно-історичних традицій, зокрема традицій безсмертного «Кобзаря».

Ми знаєм певне: що здола
Високий людський дух придбати,
Того несила вже відняти,
Несила знищити, зламати.

У цьому вірші («Тяжкої праці зазнаєм», 1892) поет говорить про надбання духовної культури, що є священними скарбами народу. Вони втілені в його мові, у звичаях. Їх треба берегти, бо «тими придбаннями ростуть народи із малих великі»:

Того відняти в нас незмога,—
До його інше додамо —
І буде наша перемога.

Тема боротьби й віри в перемогу трудящих була провідною в ліриці Грінченка на різних етапах його творчості і весь час набувала глибшого ідейного змісту в міру того, як поет перемагав ліберальні хитання. 90 роки в ліриці Грінченка позначені великими зрушен-

нями. В 1892 році він написав вірш «Прійде!», сповнений пафосу непохитної віри в перемогу:

О, прийде він, прийде той день,
І хвальний та радісний спів
Поллється по світові скрізь
Із уст у людей, у братів.

А коли в політичному житті країни намітилося нове революційне піднесення, Грінченко в 1903 році пише вірш «Приходить час», в якому ставить питання про місце кожного свідомого громадянина в назриваючих подіях.

Присвячуючи окремі поезії борцям за волю, Грінченко в дусі героїчної романтики оспівує їх мужність. Таким є написаний ще 1897 р. вірш «Марусі Вітровій — мучениці, що спалила сама себе у Петропавловській тюрмі у Петербурзі». В ньому оспівано нескоримість перед катами революціонерки Вітрової Марії (1870—1897) — учасниці «Групи народовольців» 90 років, яка в грудні 1896 р. була арештована в справі таємної друкарні, що в ній випускалися зокрема видання петербурзького «Союза боротьби за освобождение рабочего класса». Героїня не стерпіла знущань царських жандармів і в знак протесту покінчила самогубством — спалила себе.

В зв'язку з цією подією відбулися антиурядові демонстрації протесту в Петербурзі, Москві та Києві. До цього протесту приєднав свій голос і Грінченко, написавши вірш, в якому підніс мужній вчинок революціонерки як приклад стійкості в боротьбі проти царату. Розповідь про вчинок Вітрової він закінчує гаслом: «Нам не плакати треба — робить!»

Суворою життєвою правдою звучать ліричні поезії Грінченка. Поетичну творчість він підпорядковував громадсько-політичним завданням. Тому його лірика,

іноді звучить оголено, агітаційно. Ніколи поет не владав у примарі «чистого мистецтва» і підносив громадське покликання співця:

О скільки гір нам розкопати треба,
Засипати безодень скільки нам,
Розвіять хмар з насупленого неба,
Зорагь обліг, посіять хліб людям!

О скільки сліз повинні ми утерти,
О скільки пут повинні розітнуть,
Скількох слабих одрятувать од смерті,
Скільком сліпим їх очі повернуть!

І поруч з цим — солодкії зітхання,
Поезія банально-любих втіх?
Ні, хочу я борні і досягання,
Ні, хочу діл, поважних і міцних!

(«Монолог», 1903)

На всіх етапах творчості, у всіх жанрах Грінченко залишився вірний принципам реалізму, дбав про простоту вислову думки, композиційну чіткість, мовну милозвучність. Він належав до письменників-патріотів, які пишалися чарами рідної мови і глибоко розуміли душевну красу свого народу.

Не тільки громадсько-політичну лірику поставив Грінченко на службу визвольній боротьбі, а й викривальну сатиру. Його сатиричні поезії відзначаються злободенністю, дохідливим змістом, колоритом народного гумору. В сатирі він поєднав традиції і новаторство, використав багатства розмовної дотепності, підніс силу викривального сміху, що за висловом В. Белінського в нових національних літературах «є наймогутнішою зброєю духу заперечення, що руйнує старе — готує нове»¹.

¹ В. Г. Белінский, Полное собрание сочинений, т. V, М., Изд-во АН СССР, 1954, стор. 645.

Поета обурювала поведінка псевдопатріотів, чиновників, попів, різних запродавців. Він відгукується словом сатирика на події в суспільному житті. Сповнені дошкульної іронії його вірші про українських панів-лібералів, що крадькома дома одягали вишивані сорочки, ховаючи під ними свої убогі душі.

Образ такого «патріота» змальовано у вірші «Українець»:

Він українець — це запевне,
Бо хвалить сало й галушки,
Та ще вишиванії дома
Бере він на ніч сорочки.

Думки такого панка, що пишеться в літературі, поет передає у вірші «Патріот» (1892). Двадцять літ вважав себе за патріота панок, доки не написав книжку українську. А зазнавши непримностей від редакторів, критиків, він приходять до висновку:

Хай же зслизнете усі ви
Й ваші всі книжки!

За народ такі «патріоти» проливають «ложку сліз», а потім, «мужицтво кинувши», стають слугами царизму.

Подібних «патріотів» у всьому духовному убозтві і наготі показує Грінченко в поезіях «Мій досвід», «Переляканий».

У сатиричному відтворенні духовної нікчемності та плазування псевдопатріотів він перегукується з Франком, Лесею Українкою, Самійленком та іншими демократичними письменниками. Ще гостріше поет розкриває політику соціального і національного гноблення народів у царській Росії, що, за висловом В. І. Леніна, була «тюрмою народів». У вірші «Російська гармонія» (1893) він розповідає, як піп і поліцай правлять країною:

Народ в заліза у тяжкі
Взяли й любенько порядкують...

Кожен з них ретельно служить царизмові:

Цей молитви співа й побожно
Благословля народ хрестом,
А той шмагає на всі боки
Людей довжезним батоґом.

По-народному даючи оцінку гнобителям, поет-сатирик ганьбить прислужників-лібералів, які потакають рсакціонерам. У вірші «Російським лібералам» він влучно розкриває ганебну покiрність освічених рабів:

Гнучко ляскає батiг,—
Ви ж гнете покiрно спини,
Вбогодухії сини...

В сатирі Грінченко користується мовно-стилістичними засобами своїх попередників та народної поезії. І Шевченків «Кобзар», і гуморески С. Руданського особливо стають джерелом сатиричної вправності в антицерковній сатирі Грінченка. У вірші «Людський вік» він розкриває спілку «царя небесного» з «царем земним». Обидва вони «втинають віку» людині «і війною, і тюрмою».

Гострополітична сатира «Маніфест» (1905) спрямована проти царського маніфесту 17 жовтня 1905 року. В ній дається демократична оцінка царського доручення міністрові внутрішніх справ Булігіну виробити проект скликання Державної думи. Політичний сенс цієї сатири постає з усією виразністю, коли зважити на те, яку оцінку діяльності Булігіна дав В. І. Ленін у статті «Конституційний базар»: «Булігін займається тепер, як справедливо говорять у петербурзьких аристократичних колах, вигранням часу. Він старається відтягти, наскільки можливо, обіцяні царем реформи і

звести їх до дрібниць, які ніскільки не зменшують влади самодержавного царя і самодержавного чиновництва»¹.

Грінченкова сатира «Маніфест» своєю їдкою іронією не поступається перед написаними на цю ж тему сатиричними творами Самійленка -- «Дума -- цяця», Маковея -- «Сидять пани над Невою». Сатиричні поезії Грінченка увійшли у велику безсмертну спадщину демократичної української сатири. Він був одним з найзначніших продовжувачів грайливо-дотепного, гнучкого гумору С. Руданського, в якому постав позитивний образ народного нескоримого оповідача.

Зброї сатиричного слова не залишав поет і в часи тяжкої передсмертної хвороби. Він пише вірш «Всемогутній еси, боже», в якому дає іронічну «сповідь» перед богом:

І на все, що нагрішив я,
Воля все була твоя,
То й карать мене не можеш:
Сам ти винен, а не я.

З метою урізноманітнити сатиричну поезію Грінченко звертається до жанру байки, розвиваючи традиції Глібова, який дав приклад використання народного гумору, відтворення національного колориту в формі дотепних іноказань.

Використавши сюжет байки Крилова «Парнас», Грінченко підніс злободенні естетичні питання в байці «Осли на Парнасі», спрямував вістря гумору проти «ослячого співу» деяких своїх сучасників.

Ряд байок написав Грінченко за сюжетами народних гуморесок, відтворюючи в них народну мудрість, уміння простої людини перемагати сміхом своїх супро-

¹ В. І. Ленін, Твори, вид. 4, т. 8, стор. 309.

тивників. Такими є байки: «Циган та Хлібороб», «Бре-хун», «Швидка робота», «Химчині співи».

Оригінальною ознакою байок Грінченка є їх ліризм, виразність етнографічно-побутових деталей, мальовни-чість картин української природи. Взяти хоча б байку «Хміль та Квітки». Сповнена народнопісенного колори-ту, вона сприймається у всій поетичній красі описів природи. Тут — «Барвіночок хрещатий обняв, розріс-шися, грядки», «мліють зірочки Гвоздик», «біленька й ніжна Резеда тихенько з купки вигляда», «повився вго-ру Хміль кудлатий». Ця поетична мальовничість байок Грінченка є однією з ознак оригінальності байкаря.

В байці «Струмок і Діти» приваблює нас поетичний пейзаж:

З високих гір Струмок збігав
Аж на квітчастую долину,
Водою землю напував
І навкруги живив усю рослинну.

Привертає увагу і своєрідна мораль цієї байки:

Струмок — се поступ світовий:
Хоч спершу тихий та маллий,—
Непереможний він, і роблять ті, як Діти,
Що думають його спинити.

Підносячи в байках ідеї гуманізму, людяності, вдяч-ності, скромності, громадського обов'язку, байкар по-силається на влучні народні прислів'я, користується багатими фразеологічними надбаннями українського фоль-клору.

В байці «Орел» на тлі розгорнутої картини рідної природи поет змальовує загибель могутнього птаха від стріли мисливця. Гинучи, Орел «своє перо на тій стрілі пізнав». Ліричний початок байки викликає уявлення про степову красу рідного краю:

Сидів Орел на степовій могилі
І оглядав свій рідний край:
Степи зелені слалися, як хвилі,
І скрізь усе цвіло, мов любий рай.
Орел сидів, великий і могутній,
Краса і сила вкупі то була...

На цьому тлі сприймається загибель Орла як героїчний мотив: то — «полягла велика сила», краса і гордість степу. Героїчні мотиви звучать і в інших байках Грінченка («Іжак та Дуб» та інші).

Окремі байки Грінченка набувають новелістичної майстерності. Такими є «Кінь, Олень та Людина», «Своя хата», «Перепел», у підтексті яких чути протест проти соціального і національного гноблення.

Так Грінченко поширював межі жанру байки, поноваторському збагачував її зміст і форму, пов'язуючи байкарську творчість з громадською лірикою, з естетикою героїчно-визвольної поезії. Такі ж завдання він ставив, створюючи казки у віршах.

В цьому жанрі поет продовжив традиції С. Руданського, І. Манжурин, І. Франка і виявив свою творчу оригінальність у різноманітній поетичній формі відтворення казкових сюжетів. Написана ним у 80-х роках «Книга казок віршем» кілька разів перевидавалася. Тут поет застосовував різні прийоми віршування. Білим віршем написані казки «Два морози», «Дівчина Леся», «Смілива дівчина». Якщо в цих казках дотримано розмірів п'ятистопного ямба, то в інших поет користується різностопними рядками. Такими рядками написано казку «Чия робота важча?». В ній поет догримується вільної ритмічної народноказкової розмови з логічними наголосами, забарвлює суміжні рядки римованими словами. Коломийковим віршем написані казки «Снігурка», «Синничка», «Сирітка», «Дурень думкою багатіє», «Крук, велика птиця».

Для героїчно-пригодницького сюжету казки про княгиню-кобзаря Грінченко добирає вірш, характерний для народних дум. Відповідним чином і казку названо «Дума про княгиню-кобзаря».

Такі казки, як «Сірко», «Могутній комар», «Крук, велика птиця» своїм змістом, алегоричними образами та мораллю наближаються до жанру байки. В них пробиваються сатиричні елементи. Кудлатий Сірко, подруживши з вовком, не знайшов доброго ставлення від нього і зазнав прикростей. «Могутній» комар в одноіменній казці зміг перемогти лева, але сам потрапив у лабету павука. Висновки такі:

Так загинув лицар славний,
І павук його із'їв,
І про його всі забули
Серед мух і комарів.

Так поет, користуючись казковими сюжетами, збагачував жанр байки, спрямовуючи вістря гумору проти зазнайства, пихи, необачності та інших людських вад.

Тематичним багатством і жанровою різноманітністю відзначаються поеми Грінченка. На першому плані тут належить поставити історично-героїчні поеми.

Він перший в українській літературі оспівав визвольну боротьбу кубинського народу проти колонізаторів. У поемі «Матільда Аграманте» (1897) поет змальював повстання кубинців у 1895 році, що було очолено народними ватажками Хосе Марті та Антоніо Масео. В поемі зображено один епізод цього повстання і прославлено дочку кубинського народу Матильду Аграманте. Поет висловлює прихильність до повсталого народу, з братерським співчуттям в демократичному дусі дає позитивну оцінку подіям. Кубу тяжко гніять іноземні колонізатори:

А кубинці мусять бути
Ім покірними рабами.

Кубинський народ підіймається проти поневолювачів. У повстанські загони іде молода кубинка Матільда, яка виросла «у тяжкому лихолітті». Ставши в ряди захисників рідного краю, героїчна дівчина виконує бойові завдання ватажка Масео, який закликає кров'ю купити «волю стоптаній країні». В бою за рідний край вона виявляє велику хоробрість і стійкість, гнів до поневолювачів. Добровільно ставши на найнебезпечнішому бойовому посту, героїня, сповнена свідомості патріота, захищає рідну землю до останньої снаги і гине в бою із словами:

Хай панує Куба вільна...

Вславляючи героїню кубинського народу, поет указував на приклад патріотизму, відданості в боротьбі за долю вітчизни, висловлював одночасно і протест проти соціального та національного гноблення українського народу російським царизмом. Поема пройнята ідеєю визвольного героїзму, приязні до поневолених народів.

Героїку визвольної боротьби, народного патріотизму відтворює Грінченко в поемах «Смерть отаманова», «Галіма», «Лесь, преславний гайдамака». Побутово-легендарні епізоди покладені в основу сюжетів поем «Христя», «З папороті квіт». Це все романтичні твори, в яких постають сильні характери героїв, оспівано їх волелюбність, пристрасні почуття, сміливі вчинки. Тут моральна краса та велич людини розкривається у її конфліктах з життєвими умовностями, що стають на шляху прагнень до щастя.

В поемі «Смерть отаманова» (1898) відтворено характер старого запорожця, який в боротьбі «за волю» багато «крові пролив».

Знеможений старістю, запорожець не може в ліжку спокійно померати. Він просить товаришів посадити його на коня, щоб востаннє оглянути дорогі степові простори, які нагадують йому колишні походи. В таких незвичайних обставинах, сидячи на коні, помирає старий лицар.

Легендарний епізод про українку-бранку, яка знемає в гаремі паші, відтворює Грінченко в поемі «Галіма». Забувши на якийсь час рідний край, Галіма під впливом подій з новою силою патріотичного почуття згадує рідний край і помирає «в трояндах густих», де над нею «гнхо схилялись квіти».

Моральну силу героя розкриває Грінченко в поемі «Лесь, преславний гайдамака» (1900). Стоячи перед стратою, він відмовився від порятунку ціною одруження з нелюбою жінкою. Ніби виправдовуючи вчинок Лєся, природа квітчає могилу героя:

І сіда орел крилатий
На могилі спочивати,
Налітавшись по степах.

В поемі «Беатріче Ченчі» (1889) Грінченко оспівує велич духу юної героїні, яка вбиває свого батька, огидного розпусника,— римського вельможу, за що зазнає нестерпних тортур інквізиторів, але залишається морально чистою, непереможною. Рядками епілога поет висловлює бажання перенести дух нескоримого героїзму Беатріче до рідного краю:

Що міг,— на могилу тобі я складаю,
І з краю твого я до рідного краю
Твій образ тепер переносу піснями:
Нехай на Україні витає між нами!

Так у романтизованих картинах поем Грінченка проходять вольові герої, які своїми характерами втілюють народні етичні погляди.

Поесія Грінченка є значним надбанням в українській дожовтневій літературі. Вона оригінальна, багата жанрами і різноманітна темами. У ній відбито розвиток суспільної думки, невтомні прагнення до світла в царстві темряви і гроблення. Грінченко у своїх гворчих шуканнях ішов шляхами, що про них говорив І. Франко, характеризуючи розвиток нових літератур: «Кожний чільний сучасний писатель,— чи він слов'янин, чи німець, чи француз, чи скандінавець,— являється неначе дерево, що своїм корінням впирається якомога глибше і міцніше в свій рідний, національний ґрунт, намагається віссати в себе і переварити в собі якнайбільше його живих соків, а своїм пнем і короною поринає в інтернаціональній атмосфері ідейних інтересів, наукових, суспільних, естетичних і моральних змагань»¹.

Поетична творчість Грінченка зростала і розвивалась на народному ґрунті, у взаємозв'язках з літературами інших народів. Він не належав до безплідних епігонів, переспівувачів відомих тем і мотивів. Взаємини героя з суспільством поет розв'язував у всьому багатстві демократичної естетики, підносив злободенні питання свого часу. Все це визначає інтерес радянських читачів до поетичної спадщини Грінченка.

Іван Пільгук

¹ Іван Франко. Твори в двадцяти томах, т. XVIII, К., Держлітвидав, 1955, стор. 505.

*О*РИГІНАЛЬНІ
ПОЕЗІЇ

1880

МАТЕРІ

Ти надо мною в темні ночі
Ніколи не стуляла очі,
І сповивала, і кохала,
Мене малого доглядала,
Малому виглядала долю
Й благала бога, щоб ніколи
Не довелось мені на світі
Із лихом, з горем вкупі жити;
І все кохання, що палало
У тебе в серці і не знало
На кого вилитись,— вповні
Ти віддала його мені.
В журбі життя ти доживаєш,
А все ти долі виглядаєш
Мені, і мною ти живеш,
І днів ясних в бездоллі ждеш.

НЕНАЧЕ

Неначе і світ такий гарний здається,
І сонечко з неба блищить,
І пісня дівочая голосно ллється,
І весело лист шепотить,
І дивиться всюди усе так звабливо,
Що тільки б, здається, радів.
Та на світі весело так та щасливо
Без думки та гадки б ти жив...
Та здумаєш ти, що ті співи дівочі
Не співи — ридання сумні,
Що гаснуть од сліз оті карії очі,
Ізмалку веселі й ясні;
Згадаєш про тих, що у лютій недолі,
Не знаючи щастя, живуть,
Що діти їх бігають босі і голі
І хліба, голоднії, ждуть,—
І серце заніє, і сам я не знаю,
Як співи-риданья летять...
Коли ж то ми будемо в нашому краю
Про щастя і долю співать?

НЕКРАСОВУ Й ШЕВЧЕНКОВІ

Обидва за діло єдине ви бились,
За його обидва конали:
Святі почування братерства й любові
Ви в серці людей пробуждали.

Обидва за діло єдине ви бились,—
Велика вам шана за теє,
Й не вмре ваше слово на світі ніколи,
Не вмре ваше слово святеє.

Минатиме час, і минатимуть люди,
Мине інших слава дочасна,
А ваші ідеї світитимуть всюди,
І світ той ніколи не згасне.

Ніколи не згасне та правди ідея,
Ідея братерства святая,
Ідея велика у серці людському
Уже розцвітать починає.

І прийдуть часи, запишніє на світі,
І ваші конання великі
Не згинуть даремно, і слава вам стане,
Великая слава довіку!

ДО ПРАЦІ

Праця єдина з неволі нас вирве:

Нумо до праці, брати!

Годі лякатись! За діло святее

Сміло ми будемо йти!

Праця єдина нам шлях уторує,

Довгий той шлях і важкий,

Що аж до щастя і долі прямує:

Нумо до праці мерщій!

Праця не згине між людьми даремне:

Сонце засвітить колись,

Дякою нас тоді люди згадають —

Нум же! До праці берись!

Хоч у недолі й нещасті звікуєм —

Долю онукам дамо!

Ми на роботу на світ народились,

Ми для борні живемо!

Сміливо ж, браття, до праці ставайте,—

Час наступає — ходім!

Дяка і шана робітникам щирим!

Сором недбалим усім!

ДОКИ?

Минає час, минають люди,

Ми всі ждемо того, що буде,

І кажем всі: давно вже час,

Щоб воля та прийшла й до нас,

А все її нема, не йде,—
А час не жде, а час не жде!..
А час не жде, а час летить,
А серце змучене болить,
Бо довгий гніт минулих днів
Його украй вже пригнітив,
І тяжко так, що, може, ми
Гіркими плакали б слізьми,
Якби не гніт цей днів тяжких,
Що нас за довгий час усіх
І одслід навіть з мук навчив
Ховать в душі без сліз і слів.
І так на світі живемо,
На плечах лихо несемо.
І доки будемо так жить?
Ніхто не скаже — все мовчить!

НАША ДОЛЯ

Ні, не радість в житті нам судилась усім,
Ми не щастям на світі впивались,—
Нас вітало життя тільки горем тяжким,
І ми з мукою, з горем збратались.
Тільки й знаємо ми, що стояти в борні,
Тільки й чуєм прокльон та ридання;
Не засяють вже нам ясно інші дні!
Нам на щастя нема сподівання.
Але ж в серці у нас невмируща одна
Не згасає надія ніколи:
Не мине без пугтя наша мука страшна,
Наша праця під гнітом неволі.

На могилах у тих, що в борні полягли,
Собі щастя збудують онуки
І промовлять: вони недаремно жили,—
Здобули-бо нам волю їх муки...

МИНУЛЕ

Як море, широкі степи простяглись,
Їх зсохла трава укриває;
Де шаблі козачі бряжчали колись,—
Отара овеча гуляє.
Кістками засіяний степ полила
Червона кров тут усюди,—
Тут лихо гуляло і воля цвіла,
Ставали до бою тут люди,
До бою за рідну країну святу,
За нашу, за стоптану волю,
До бою за нашу народну мету,
За правду й народную долю.
Минуло те все, і на їхніх кістках
Унуки будують хатини,
На праці щоденній по вбогих ланах
Забувши про інші години.
Ніхто не згадає про давнії дні,
Про нашу минулу славу —
Минулее вмерло, і вмерли гучні
Ті згадки про долю криваву,
І в купленій нашою кров'ю землі
Панують пани з глителями,—
Де лицарі дужі колись полягли,
Городи їх там з буряками...

І вмерло все, вмерло, а серце болить,
Болить, не втиха і хвилини,
І часом на очах сльоза затремтить,
І згадка за згадкою лине.
І сам не бажаю, щоб знову до нас
Вернулося те, що минуло,
А все-таки спогад про те не погас,
Що міцно й навіки заснуло.
Хоч спогад той муки з собою несе,
Я кличу його і кохаю;
Немовби щоб давнєє лихо усе
Вернулося знову,— бажаю...

ВЕСНА

Весна красна прийшла з квітками
І, сміючися, позира,—
Чого ж радію я сльозами,
І в серці рана знов стара?
І сонце з неба так і сяє,
І пташка весело співа,—
А сум всю душу обгортає,
Додолю никне голова...
Ой не никла б вона долі,
Якби щохвилини
Я не бачив мук неволі
У моїй країні!
Ой не нили б мої груди,
Стомленії з горя,
Якби я не бачив всюди
Сліз пролитих моря.

Отоді була б весела,
Весно, ти з квітками,
Якби наші рідні села
Не жили з сльозами.

ПАМ'ЯТІ ТАРАСА

Він вмирав — і Україна стояла в очах,
Він вмирав і на неї молився,
На ту матір свою, що стоїть вся в сльозах,
Що за неї він бився і бився.

І він думав, що прийде година свята
Й одживе Україна безщасна;
Й заповіт він свій дав, щоб для матері ми
Працювали невпинно, щочасно.

І він вмер. Вшанували ми пам'ять його:
Голосили гіркими сльозами,
І труну одиноку пророка свого
Ми квітчали, квітчали вінками.

І квітчали її, і од неї пішли,
І забули про неї, забули.—
А для праці тієї, що він нам казав,
Ми спокійно й недбало заснули.

І спимо... А Україна безщасна в сльозах
Так і досі, як перше, конає;
І, ридуючи, волю минулу свою
У неволі вона спам'ятає...

1882

БУРЛАКА

Ой бурлака молоденький
На чужу чужину
Вийшов слави залучати,
А ліг в домовину...

Він з надіями святими
Вийшов рано з дому,
І прослалась довга стежка
Йому, молодому.

Ой прослалась довга стежка,
Стежка непробита
І колючими тернами
Аж до краю вкрита.

Він пройти її всю думав,
З неї не звернути,
А навіки в домовині
Довелось заснути.

І сховала домовина
Горді поривання,
Всі надії молодії,
Всі його бажання.

І не друзі, а чужії
На чужій чужині
Понесли його в дубовій
Вбогій домовині.

Не гукнули самопали,
Ані гаківниці,
Як несли його ховати
У новій світлиці.

Не гукнули, як бувало,
Голосні гармати,
Як поклали молодого
В новій хаті спати.

Не лунала його слава
Скрізь по Україні,
І його забули люди
В темній домовині...

РАНОК

Сонце вже сходить на небі високім,
Вбоге село червонить.
Серце, намучене довгою ніччю,
Ніби уже не болить.

Тихо іду я. Повітрям холодним
Дихати легко мені:
Серця не далять понурії думи,
Сни опівнічні страшні.

Сміливо йду я, і сила нов'я
Наче збудилась, встає:
Чую, як тихо тріпоче й радіє
Серце побите моє.

Серденько-серце! До праці нової
Час уставати і нам:
Вийдем без суму і радісно-гордо
Гляньмо в лице ворогам —

Щоб не сказали, що сили немає
Встояти в лютій борні,
Щоб не сказали, що ми похилились
В грізно-захмарені дні!

ШМАТОК ХЛІБА

І холод, і мряка надворі панує,
А вітер осінній реве і лютує.
Дивлюся: під тинном сердешна дитина,
Хлоп'ятко маленьке,— вся в латах свити-
на,—

Іде-шкутильгає, підходить до хати...
Недавні ще сльози на личеньку знати,
І видко у очах голодну муку...

«Христа ради, хліба!..» Заклякную руку
Хлоп'я простягає: «Не їв ще нічого...»
Дали у віконце хлоп'яті сухого
Шматок того хліба... Малими руками
Вхопило шматочок, до його вустами
Припало відразу й пішло по дорозі...
Дмухнув знову вітер і здув його сльози...

УДОВІ

За їм не ридай, не вбивайся, небого:
Заснув-бо тепер він навіки,
Скінчилися болі сконання тяжкого,
Всі муки скінчились великі.

І скоро труна під землею сирою
Сховає ті муки, те горе;
Життя неприхильне, повите журбою,
Порвалось... Затих, не говоре,

Не чує нічого... Хай діти маленькі,
Голодні гіркими сльозами
Ридають, припавши до бідної неньки,
Її обхопивши руками;

Хай кличуть його, татуся свого, діти,
Хай мати над мертвим голосить,—
Він більш не почує: він чув на цім світі
Багато — і вже йому досить!..

Не плач же, небого, по йому гіркими.
Ти краще б за себе ридала:
Він з мукою, з горем розстався тяжкими,
А ти їх ще більше придбала!..

МОГИЛА

Серед степу на просторі
Могिला стоїть,
Навкруги трава висока
Хвилює-шумить;

Серед степу та могила
Сумує одна,
Уквітчала її рясно
Зелена весна.

Ой кого ж там поховали,
Хто в їй спочива?
Чия буйна там заснула
Навік голова?

Чи козацький лицар славний
З широких степів
В бою з турком, з татарвою
Життя положив?

Чи то бранець із неволі
Цим степом тікав
І загинув, а товариш
Його поховав?..

Не промовить та могила,
Стоїть нежива;
А круг неї степ широкий,
Зелена трава;

А круг неї степ широкий,
Як воля сама,
Ліг, простягшися в просторі,
І краю нема..

НА ПОЛІ

Блиснули вже коси, упали покоси,
Рядками снопи полягали;
Під сонцем пекучим із лихом гнітючим
У полі усі працювали.

Ні пісні, ні слова — затихла розмова:
Вся сила пішла на роботу;
З обличчя, як сльози, течуть на покоси
Струмочки гарячого поту.

Вже сонечко нижче, і вечір вже ближче —
Не роблять потомлені руки:
Зійди, нічко, тихо, сховай усе лихо,
Вкрий груди, наболяні з муки.

І ніч наступає, пливе-впливає,
І сяє сріблом місяченько...
Вже край і роботі... Забувши турботи,
Сплять батько, і доня, і ненька.

Зірки ж серед ночі, як божії очі,
З високого неба сіяють.
Тихесенько-тихо на людськеє лихо,
На стомлений люд поглядають...

НЕ ЗНАЮ

Я не знаю, навіщо на світі живу,
Я не знаю, нащо народився;
Виріс на світі я не такий, як усі,
І не так я на все дивився.

Хоч на світі навкруг панувала одна
Непросвітня темрява всюди,
Та не встигли той світ, що світився мені,
Загасити холодні люди.

І той світ розгорівся од слова того,
Що вогнем все палає пророчим,
І відкрились, відкрились для його мої
Розумовії, чистії очі!

І я глянув на світ — і побачив оп'ять,
Що ні в кого, ні в кого не вдався;
І один я, один, як і перше було,
Між усіма на світі зостався.

І я правди бажав — і сказали мені,
Що немає її і не буде;
І я волі бажав — і замкнули мене
У неволю, лютуючи, люди.

І я словом гарячим хотів розказать
Їм про правду, про волю святую,
І, регочучи з дурня, одходили всі,—
І оставсь я один, і німую.

Я кохати бажав — і ніхто не сказав
Мені слово святее «кохаю», —
І живу я один, як і перше було,
Одиноким на світі конаю.

І та сила моя, що кипіла колись,
Замирати уже починає...
І не знаю, не знаю, навіщо живу
І на світ народився — не знаю...

ПЕРЕД СМЕРТЮ

Скоро, може, покрившись землею сирою,
Буду в ямі холодній лежати,
І прощаюсь навіки тепер я з тобою,
Незабутня Українонька-мати!

.
.
.

Чи життя, чи то смерть моя в лютім сконанні
Не заважить для тебе нічого,
Тільки шкода мені, що невчасне збратання,
Тільки шкода життя молодого.
Але ж в серці моєму хай гордая дума
Не вмира і в останні хвилини,
І я стріну їх сміливо, стріну без суму,
І кохаючи матір-Україну.
І коли знов життя я знайду на тім світі,
То і там, перед бога престолом,
Не покину ніколи Україну любити
І молитись за неї — ніколи!

1883

СМУТНІ КАРТИНИ

Убогії ниви, убогії села,
Убогий, обшарпаний люд,—
Смутнії картини, смутні-невеселі,
А інших не знайдеш ти тут.
Не став би дивитись, схотів би забути,—
Так сили забути нема:
То ріднії села, то ріднії люди,
То наша Україна сама...

ДЕ ВОНО

І тихая хатиночка
 В зеленім садку,
І дівчина вродлива
 В квітчастім вінку,
І доленька щаслива —
 Де зникло усе?
Чом день по дню минаючи,
 Нам лихо несе?
Понурилась хатинонька,
 Посохнув садок,

Змарніла вже дівчинонька,
Зів'янув вінок;
А доленьки щасливої
Чи то їй не було,
Чи лихо те, мов хвилями,
Її занесло,
В душі журбу посіяло,
Зросило слізьми,
Й без доленьки, без воленьки
Бідуємо ми...
І тільки нам зосталася
Ще пісня сумна.
Нагадує про доленьку
Минулу вона,
І в пісні тій надії всі
І муки свої
Ми вилили, співаючи
Щоденно її.
І поки ще співатимем
Ті муки-пісні,
Не згаснуть нам на доленьку
Надії ясні.

ВЕСІЛЛЯ

Гульня! Весільної співають,
Музики тнуть, бряжчать чарки,
В дворі дівчата й парубки
Танець веселий починають.
Пісні озвалися луною,
Весілля весело кипить,

І молодий із молодю
Щасливий, радісний сидить.
Веселі скрізь! Усі гуляють,—
Журбу, і працю, і усе
На мить єдину забувають:
Цей день їм радощі несе!
І тільки день чи два, а далі —
Для праці за шматок — ізнов
Забудь •веселощі й любов,
Працюй ізнов, як працювали!
Роби, тягнися до сконання,
Роби на себе, на дітей,—
І спинить праця те кохання,
І сльози вирве із очей.
І будуть так вони, убогі,
Бліді й потомлені, уп'ять
Робити мовчки, поки змоги,
І часом долю проклинать.
Навіщо ж це весілля, крики,
Гостей сп'янілая орда?
Чому не спиняться музики?
Чого сміється молода?

ХЛОП'ЯТІ

Такі очі ясні і правдиві,
І манесеньке серце — таке
До всьòго, що добре, прихильне,
До усьòго, що гарне,— палке...
Я боюся, боюся, дитино...
Поживеш світовим ти життям,—
Чи здолаєш зостатись і далі

Таким чистим, як був ти хлоп'ям?
Скільки сліз доведеться побачить,
Скільки мук доведеться знести!
Бо у нас тільки мертві не плачуть,
А з живими тут житимеш ти!
Ти побачиш, як злото руками
Загортає в розкошах один
І як другий з торбиною ходить,
Умирає із голоду він.
Ти побачиш, як брат гризе брата,
Ти побачиш, як п'ють люди кров,
Ти побачиш, як топчуть ногами,
Зневажаючи тяжко, любов.
Ти побачиш ще більше, дитино...
Чи здолаєш же серцем своїм
Ти зостатися чистим без плями
В боротьбі із нечистим усім?
Я не знаю, мій любий, мій щирый,
А благаю: якби-то було,
Щоб минуло тебе все негоже
І брудне усесвітнєє зло!

УКРАЇНА

Заквітчали безщасну терновим вінком,
Закували в тяжкі кайдани,
І в темницю її під залізним замком
Заховали од світу вони.

І з темниці її лине пісня смутна,—
У їй горе і мука тяжка...
Чи ви чуєте, браття кохані, вона
Вас до бою ізнов заклика!..

У ТЕМРЯВІ

Ми вийшли на працю,— не сходило сонце,
І досі воно не зійшло,
І досі маленькеє наше віконце
Все темне, як перше було.
Хоч темрява чорна усіх покриває,—
Ми робим і віримо ми,
Що світ невечірній жаданий засяє
І нам серед ночі й пільми.
Ще є у нас сила! Не впали нам руки,
Ми зможемо гордо знести
Неволю тяжкую і лютії муки
І шлях свій до краю пройти.
Хай темрява давить, недоля хай гніте!
Хоч, може, того ми й не вздрим,
Як згине те все, та уздрять наші діти
Ту волю, що вибором їм!

ВЕЧІР

На землю вже тихий
Скрізь вечір лягає;
З високого неба
Вже місяць сіяє;
Затихли і пташка,
І людська розмова,
Мовчить, не шепоче
Зелена діброва.
І в мене на серці
Так тихо все стало,
Немовби те серце
Заснуло і спало...

ДУБ

Ріс у зеленому лісі дуб велетенський, високий;
Віти розкинувши пишно рясно-густі і широкі,
Гордо стояв між усіми, стиха шепочучи

листом;

Кращий за всіх він здавався силою дужою
й хистом;

На світі бурі ніякі зроду б його не зламали,
Віти ж, простягшись, од вітру й інші дерева
ховали.

А у землі плазувала сила гробацтва гидкого,
Нишком вони і потроху корінь під'їли у його...
От і пов'яли, посохли цівка й могутнії віти,
Листя пожовкле змогла вже буря й маленька
оббити;

Пишне убрання розвіяв вітер по світу;
зостались

Мертві гілки, де недавно шати зелені
пишались...

ПІД ГНІТОМ

Боже, як тяжко! Дихнути несила!
Гніт мов на грудях лежить,
В путах неначе душа занімала...
Серце намучене,— цить!

Бачиш ти море із сліз та із крові,
Бачиш тельців золотих,
Бачиш святії закони любові
Ти під ногами у їх,—

Тільки ж мовчи! Бо у наші години
Брязкіт од пут, кайданів,
Галас од бійки, де стоптаний гине,
Дужчий од сліз і жалів.

Цить, моє серце! Але усі сльози,
Що накипіли у нас,
Що назбирались на нашій дорозі
В цей од всіх проклятий час,—

Ти тії сльози заховуй од ока,
Як же наллєшся украй —
Виліне пісня, як воля, широка,—
Йй ти усі їх оддай!

Хай вона з краю до краю гуляє,
Повна тих сліз, голосна,
Хай вона серце в людей розриває,
Хай його палить вона!

ХЛОПЦЕВІ

Прощавай, мій розумний, мій любий!
Прощавай! На хвилину зійшлись
І розстанємось ми, та й не знаю,
Чи побачимось знову колись.
Ми душею з тобою єднались,
Ти дитинячим серцем кохав
Моє сточене серце побите —
Тобі теж я коханням віддав.

Таким ширим і чистим коханням
Не кохав я нікого й малим,
І такою святою сльозою
Я не плакав іще ні за ким!
Покидаю тебе я, дитино,
Покидаю тебе одного...
Чи ти ж зможеш прожити на світі,
Не споганивши серця свого?
Чи ти зможеш же серцем своїм
Між усім цим зостатися чистим
І таким, як тепер ти, святим?
Я не знаю, мій любий, мій щирий,
Тільки в мене надії нема:
Світ цей — темрява темна й для серця
Неприхильна, сувора тюрма.
Тебе в чистеє чо́ло цілую
І востаннє кажу: прощавай!
Прощавай, мій розумний, мій любий!
Роз'єднає далекий нас край!

КОХАНІЙ

(Марусі Г.)

Сам я не знаю, чого
Серце журба так давила,
Тільки твій образ один
Дав йому знову всю силу.
В думці з'явилася ти
Передо мною, кохана,—
Знову я чую тоді:
Сили боротися стане.

Стане нам сили пройти
Шлях наш, тернами покритий,
І щоб до краю знести
Всякі пригоди на світі.
Не для розкошів і втіх
Ми свої руки з'єднали:
Ще не родилися ми —
Гори роботи лежали.
Треба робити її,
Працю, надбану віками,
Та не похилимось ми —
Буде надія із нами:
Стрінуться тяжкі дні,
Будуть смутні години,
Та проминуть всі вони —
Тільки ідея не згине
Праці й любові до всіх!
Наша ідея велика
Людям світитиме всім,
Як і сіяла, — довіку!

* * *

О, ні! Не жду собі я долі,
І я не ждав її ніколи!
Життя в недолі протекло,
А щастя вітром рознесло,
І серце, горем недобите,
Його не бачило на світі:
Себе дурить не хочу я!
Душа убогая моя

Збудилась рано — не світало,
І темна ніч ще все ховала;
Я промінь сонця бачив раз,
Але і той навік погас.
І сонце знов, ясне, кохане,
Для мене з темряви не встане
І не засвітить вже воно!
Перед очима все одно
Вита велике людське лихо,
Не чуть ні радощів, ні сміху —
Навкруг все мука обняла,
То й в серці хворім тільки мла!

1884

ХЛІБОРОБ

Я убогий родивсь, і в ті дні,
Як вмирать доведеться мені,—
Тільки горе, та стомлені руки,
Та ще серце, зотлієє з муки,
Я зложу у дубовій труні.

Не велике я поле зорав,
Та за плугом ніколи не спав.
Що робив, те робив я до краю,
І всю силу, що мав я і маю,
На роботу невпинную клав.

На тім полі каміння було,
Поле все бур'яном заросло,
Зупинявся мій плуг на тім полі,
Та не кидав робить я ніколи,
А гострив свій леміш, чересло.

У годину, в негоду я там:
Без роботи погано рукам!
Нехай дощ і крізь драну свитину
Січе згорблену працею спину,
А спочинку собі я не дам!

Скільки поту свого я пролив,
Скільки сили я там положив!
Та дарма! Бо поорана нива
Нам давала багатії жнива:
Я не дурно невтомно робив.

Такі жнива зазнав я не раз,
А тепер вже минувся мій час,
Я вже чую: останнєє літо
Бачу я золоте своє жито,
Бачу, ниви широкії, вас.

Мої діти зберуть урожай...
Усьому наступає свій край,
Він прийшов і мені: в домовину
Я іду і навіки спочину,—
Мої ж діти зберуть урожай!

Мої діти — дочки і сини —
Усі вкупі зібравшись, вони,
Як почнуть до обіду сідати,
Будуть хліб, що придбав я, ламати
І згадають мене у труні.

І за те, що, працюючи, зміг
Згодувати і викохати їх,
То про мене в їх згадка не згине,
Після мене ще довгі години
Моє діло не вмере серед їх.

Так, я вбогий родивсь, та в ті дні,
Як вмирать доведеться мені,
То не сором ці стомлені руки
І це серце, зотлілеє з муки,
Положити в дубовій труні!..

Не гордуй ти життям молодим,
 Не журишь безнадійно над їм,
 Не кажи, що не вмієш робити
 Тим, що досі робить не могла;
 Не кажи, що не хочеш ти жити,
 Що радіючи в яму б лягла:
 Носиш сили в душі молодії,—
 Не зрїкайся завчасно надії.

І покинь ти даремний свій страх:
 Он розлігся широкий твій шлях.
 Ні, життя ще твоє не минулось,
 Почалося воно, молоде,
 Ти недавно до його прочнулась,
 І воно тебе тільки ще жде:
 Сором силу в душі своїй мати
 І на працю її не віддати!

І не думай про те ні на мить,
 Що не зможеш нічого зробить:
 Коли палко і щиро кохаєш
 Ти убогий і рідний свій люд,—
 То невже ти ще досі не знаєш,
 Що любов може гори звернуть?
 Ні, хто щиро уміє любити,
 Може безліч між людьми зробити!

Не гордуй же життям молодим,
 Не сумуй безнадійно над їм
 І початки святої надії
 Ти зневір'ям тяжким не дави,

Вір у сили свої молодії
І весела й щаслива живи!
Але ж мусиш те щастя придбати
На роботі для рідної хати.

ПОВЕСНІ

Ось уже промені теплі зігріли
Землю, і сніг розтає уже білий:
От полилися струмки по землі
І обмивають, і будять її.
Голі зробилися степ і долина,
Мов народженна недавно дитина;
Сонце ж ласкаве не спить, не вгава,—
Землю травою потроху вкрива.
Глянув плугатар — година настала,
Став лаштувати й борони, й рала;
Рано він їде на ниву свою,
Кидає зерно у чорну ріллю
І заволочує він бороною,
Зерно вкриває землею святою.
От і засіяв — година мина,
Хліб уже сходить, рости почина:
Там, де було колись чорне і голе,
Зазеленіло селянськеє поле.
Глянув плугатар на поле й зрадів:
«Тільки б господь мені хліб позернив,
То не голодні б сиділи зимою
Ми з дітворою своєю малою.
Боже! Якби ти убогим поміг,—
Хоч пожалів би дітей ти малих!»

Він не благає у бога нічого,—
Просить шматка тільки хліба святого,
Щоб не сидіти голодній сім'ї,
Щоб не дивиться на горе її.
Хочеться вбогим вільніше дихнути,
Голоду й холоду пута розкути.
Сіючи зерно у землю з весни,
Вкупі із їм положили вони
Всі їх надії на кращую долю
В потом кривавим политому полю.
Боязко дивляться, боязко ждуть,
Долю чи горе поля принесуть.

* * *

Вітер пісню, повну смутку,
В чистім полі виє,
А у мене з тії пісні
Серце холодіє.

Як неначе буйний вітер,
Що гуля степами,
Долю нашої України
Заміта снігами;

І над нею там високо
Вироста могила,
І ще вищу намітає
Хуртовина біла.

Як неначе... Тільки ж годі,
Бо весна ще буде...
Чом же серце знову плаче,
Чом же світом нуде?

НА ЧУЖИНІ

Пливуть по небу хмароньки
В далекії краї,
Летять із їми думоньки
Щочаснії мої —
Туди, де та криниченька
Холодная дзюрчить,
Над нею там зелена
Вербиченька шумить;
Схилилася вербиченька,
Мов дівчина смутна,
Неначе задивляється
В криниченьку вона.
А там гаї зеленії,
І луки у квітках,
І пісня розливається
По луках і гаях.
Ой пісня та кохана,
То ріднії слова,
Од їх аж мліє серденько,
Палає голова!
В тій пісні все відбилося,
Що я люблю й любив,
І слухав би впиваючись,
А потім би й зомлів
Під згуки тії ріднії
У рідній стороні...
Туди плівуть ті хмароньки —
Коли б туди й мені!..

ВНОЧІ НА МОГИЛІ

Вночі на могилі високій
Стою і дивлюсь навкруги:
Степи тільки мріють широкі
Та здалека темні луги.

І край того степу зникає
В туманових хвилях ясних,
А місяць сріблом обливає
Їх з неба в проміннях своїх.

І серце полинуть бажає
Туди, аж до краю степів,
Туди, де ще воля гуляє,
Де галас людський не гучнів.

Там тільки кістки ті козачі
Та кров'ю полита земля,—
Здається мені, що неначе
Зміцніла б там сила моя:

Там волю діди боронили
І там поховали її,—
Я вірю: святі їх могили
Розбуркали б сили мої.

А зорі на небі сіяють,
А місяць так ясно блищить,
Простори в тумані втопають,
Степ, тихо заснувши, лежить.

І мовчки стою на могилі,
Стою і дивлюсь навкруги —
Біліють степи, як біліли,
Чорніють далекі луги...

ДО НАРОДУ

Були ті часи, як тобі я до ніг,
Убогий народе, схилявся.
І в думках улюблених чистих моїх
У дні ті щасливі мрій молодих
Мені божеством ти здавався.

Любив я тебе почуванням паким,
Бажав я на тебе робити,
І праці віддався цілим серцем моїм,
І тільки для тебе й тобою самим
Хотів я і на світі жити.

І певна надія у мене була,
Що ти привітаєш, народе,
Ту душу, що тільки тобою й жила,
Що в мріях у сяйво тебе повила,
Й зазнаєм ми братньої згоди.

Але я побачив не те, чого ждав
І що сподівався, що побачу,
Бо той ідеал ти щодня зневажав,
Який я у мріях собі малював,
Мав інший ти звичай і вдачу.

Замість ідеалу я вздрів на селі
Зубожений люд занімілий.
Темнота й незгода у нашій землі,
Здавалося, скрізь панували й жили
І люд той безщасний гнітили.

Чи я працювати для тебе не вмів,
Чи ти не діймав мені віри,

Та вкупі зо мною ти йти не схотів,
На працю мою ти з невірством глядів,
Мов бачив нещирі заміри.

І поглядом іншим я глянув тоді
На тебе, пароді коханий.
І зникли рожевих тих мрій і сліди,
Неначе од сонечка краплі з води,—
Ти знову мені був незнаний.

Але ж я не кидав і далі робить,
Робив, бо якісь надії
На те, що розрада тяжка ця на мить,
Що знову у згоді ми будемо жить,—
Були ще хоч трохи у мрії.

Що більше і важче невтомно робив,
Що більш віддававсь я роботі,
То більше мені все твій образ ясніз,
І в поті чола я того зрозумів,
Хто сам працювать звик у поті.

Чи той — я спитався — кому засягги
Ти дав і культури, й освіти,
Братався з тобою, схотів принести
Тобі свого світла у темні хати,
Щоб міг ти свій шлях зрозуміти?

Ні! Здавна, хто світло в руках своїх
мав,—

Не йшов він до тебе світити,
І той тільки в хату до тебе вступав,
Що заздро на працю твою зазіхав
І вмів тебе тільки гнітити.

Не дивно ж, що темрява — доля твоя,
Що, темними йдучи лісами,
Забув навіть власне своє ти ім'я,
Забув, що існує з народів сім'я,
Що рівний ти в їй із братами.

Як міг ти, пригнічений вниз до землі,
Недавній ще раб в своїй хаті
І наймит часами на власній ріллі,
Тепер, після всіх, що дурить тебе йшли,
Як друзів ти міг упізнати?

Я це зрозумів. І вагання, і страх —
Все зникло, і знов до роботи
Іду я, і певний лежить мені шлях,
Я силу новую почув у руках,
Щоб зло і темноту бороти.

І вже чи дійду до своєї мети,
Чи зламаний вмру серед шляху,
Але не покину до неї іти,
За правду, за волю все зможу знести —
І жити, і вмерти без страху!..

СВОЇМ БРАТАМ

В далекім, о браття кохані, од мене ви краї,
Та душу свою я із вашими щиро єднаю,
Одні в мене думи і муки однакові з вами,
То й серце болить моє з вашими вкупі
серцями,
І тільки що пісня одна ще мене розважає,
І в пісні, о браття, про муки я наші співаю!..

Хижо буйний вітер
Віє по долині,
Гори намітають
З снігу хуртовини;
Укриває землю
Скрізь намітка біла,
І земля завмерла,
Тихо занімала.
Поки аж весною
Снігові кайдани
Не спадуть із неї,
То й воно не встане.
Тільки буде вітер
Хижо завівати
І замети-гори
Буде намітати...
А як сонце ясно
Променем засвіте,—
Знов земля устане,
Щоб цвісти і жити.

І твоє так серце
Стихло-занімало,
Мов його морозом
Зимнім пригнітило.
Тільки ж не журися,
Бо у хворі груди
Теплий промінь злине
І життя там збуде.
І життя устане,
Молоде й кохане,—

Висохнуть всі сльози,
Згояться всі рани.
І весна почнеться,
І те сонце ясне
Знову засіяє,
До зими не згасне.

1885

У ЛІСІ

Тихо проходив я лісом; зелене
Листя рясне шепотіло круг мене;
Грона з калини, як жар, червоніли,
Квіти з трави різнобарвні гляділи;
Сонячний промінь купався між їми,
Роблячи листя й квітки золотими;
Хмара метеликів жвавих виляся;
Пісня пташина дзвеніла-лилася.
В пісні тій одгуки щастя і долі,—
Кращої пісні не чув я ніколи;
Щастям, здавалось, тут все оповите...
Серце намучене, лихом прибите,
Мовби затихло, а мука і горе
Наче потопли в безоднєє море,
В море проміннів, як золото, блискучих,
В море пісень, голосних і співучих!..
Радощі душу мені обнімали,
Голову пахощі з квітів сп'яняли..
І забажалось тоді мені долі,
Долі пташок тих, пташиної волі,
Долі, коли, і гнітючі, й похмурі,
Думи не далять, не шарпають бурі,
Долі безхмарної, долі такої —
Саме як сонячний день цей ясної!

І забажалось... Коли це у гаю
Скрик розітнувся... Відкіль — я не
знаю,—

Тільки така в йому мука почулась!..
Серце у грудях мені стрепенулось...
Мабуть, то пташка шуліці впіймалась,
Скрикнувши так, як з життям
розставалась,

Може, щось інше,— не знав я нічого!
Серце забилося з болю тяжкого:
Знову згадалися муки і горе,
З сліз та із крові згадалося море,
Що розлилося без краю на світі,—
Годі, у мріях про долю, радіти!
Геть з цього лісу! Не тут, між
квітками,—

Там, між людьми, що повіті сльозами,
Там знайду місце і долю єдину:
Долю робітника без одпочину...

МАТИ

Ізійшло багато ночі,
Сплять великі і малі,
А каганчик все мигоче
В хаті вбогій на столі;
То на мить мов погасає,
То ізнов заблима він,
Вбогі стіни осяває,
Стіл та лави коло стін.
Вбого, тихо у тій хаті,

Тільки прядка торохтить:
Не ляга ще досі мати,
Син давно спокійно спить.
Світло іноді освіте
Піл, де сон його повив;
Спить хлоп'я, рядном укрите,
Бачить море любих снів.
Сниться хлопцеві пахучий
Ліс, і луки у квітках,
І пташок рої співучі,
Сонце сниться в небесах,
Сняться забавки без краю,
Сняться радісні дні...
І щасливий усміх грає
На губах йому вві сні.
Спить хлоп'я, щасливе снами,
Прядка ж тихо торохтить,—
Наболілими руками,
Ледве можучи робить,
Довгу нитку витягає
Вбога мати-удова;
В хворих грудях заниває,
Як під гнітом голова,—
Та не кидає: на сина
Заробляти треба їй...
За годиною година
Йде, усюди супокій;
Каганець самий у хаті
Ледве-ледве миготить...
І пряде бездольна мати,
Син, щасливий снами, спить.

ТЕПЕР

Не тоді нам у полі до бою ставать,
Як вже сонце і сяє, і гріє
І як співи пташині в повітрі летять,
Усміхаються дні золотії!

Не тоді! Не тоді! Як лютують вігри
І скрізь ніч, всюди хмари похмурі,—
Ти тоді уставай, свою зброю бери
І борись серед темряви й бурі!..

ОСТАННІЙ БОРЕЦЬ

Без зневіри, без вагання
Дужий став він до борні,
І були його бажання
Чисті й сміливі в ті дні.

Гордо йшов він серед бою,
І боровсь невтомно він,—
Під могутньою рукою
Ворог згинув не один.

Та багато й коло його
Полягло тоді борців,—
Не злякався він нічого,
Голови не похилив.

Товариство гине й гине
Коло його навкруги,
І невпинно, щохвилини
Прибувають вороги.

Глянув він до тих, що вкупі
З їм за стяг святій пішли,
І побачив тільки трупи
На скривавленій землі.

Ні хвилини не вагався
І до себе він сказав:
«Я один з усіх zostався,
Але я іще не впав.

Стяг похилиться зо мною,
Я для його тільки й жив!..»
І могутньою рукою
Вдарив він на ворогів.

І поліг він серед бою
У руках з мечем тяжким,
І з шанобою німою
Ворог став над неживим.

В передсмертнім пориванні
До грудей своїх горнув
Рідний стяг борець останній
І навіки так заснув...

ПІВДЕНЬ НА СТЕПУ

Супокій навкруг панує,
Нерухомо степ лежить;
Тирсу гнучкою й густою
Вітерець не ворушить.

Рівний поверх, як на морі...
Страшно-мертвий супокій...
Тільки сонце на просторі
Ле палючий промінь свій.

Що було живе,— сховалось,
Не почуєш голосів,
Наче скрізь в степу,— здавалось,—
Янгол смерті пролетів...

ПОДИВИСЬ!

Подивись: весна устала,
Сипле пишними квітками;
Подивись: веселим птаством
Ожили степи з лісами;
Подивись: в безкраїм небі
Сонце-велетень палає;
Подивись: земнії груди
Хлібороб плугами крає;
Подивись: життя устало,
Дні пишають золотії;
Подивись — і встань до праці,
Повний сили і надії...

ТІЛЬКИ ОДНА НЕ ПИШАЛАСЬ...

Літо палюче було. Після довгої спеки
Хмара нарешті вгорі над землею повисла:
Страшно зчорніла вона і линула відразу,
Дужим дощем і густим оживляючи землю;
Спершу обмила її, всю запилену, зсохлу,
Далі, все більше та більш проливаючись з
неба,

Всюди зібралась вода й потекла течіями...
Хмара давно вже пройшла, а струмки ще
звивались

Скрізь і по пісках вони, і між зіллям обмитим.
Сонце з-за хмари зійшло і на землю блиснуло,
І ожило все, немов у святковім убранні:
Дуб довговічний росу уже струшував з
листя,—

Перлами тая роса обсипалась додолу;
Поруч тремтіла струнка срібнолиста тополя;
Повний нового життя, біля неї пишався
Сон рясноцвітний, а з їм і барвінок хрещатий!
Радісно й ясно трава молодая блищала,—
Все віджило, що була нестерпучая спека
з'ялила,

Радісно-дуже усе і блискуче зробилось!
Тільки одна, де струмки дощові каламутні
Буйно пробігли, одна не пишалась там квітка:
Ніжне коріння вода з його рідного ліжка
Вирвала, біднее, геть, усю землю обмила;
Сумно і мовчки тоді похилилася квітка,
Листям своїм тремтячи в передсмертнім
конанні:

Тихо поникла вона і умерла навіки...

МОЛОДІ СЛЬОЗИ

Дівчина гірко дрібними сльозами так плаче.
Личко вродливе, рум'яне і пишне дівоче
Радістю звикло здоров'ям і щастям пишати.
Звикли всі бачить на йому розкішні троянди;
Чом же тепер се по йому, блискуча й срібляста,
Тихо сльоза за сльозою на груди спадає?

Спершу в дівочому оці засвітить, замружить,
Око налетється все повне—й тоді вже відразу,
Наче великі перла, посиплють, поллються
Чисті рясні діамантові сльози блискучі,
Слід покидаючи вогкнй на пишному личку.
От вже одна покотилась і впала, неначе
Зірка, що тихо блищала на небі високім,
Потім скотилась і зникла в безмірнім блакитті.
Чом же ті сльози дрібнії спадають у неї?
Ні, не питайсь ти ніколи про це, бо відмови
Навіть вона, та, що плаче так, дати не може;
І не журись тим ніколи: як виллються

сльози,—

Знову те личко здоров'ям і щастям засяє,
І розцвітуть знов на йому ті пишні троянди
Після хвилини молодого найпершого горя...

ВОРОГАМ

I

Ви сподівалися, ждали:
Ось, ось вони упадуть,
Силу вже їх ми зламали,
Голосу їх вже не чуть!

Ждали ви змоги — ногами
Всіх нас в пилу затоптать,
Змоги — догани словами
Мертвих борців обсипать.

Все, що зробить ви хотіли,
Ще як боролися ми,—
Все б ви тоді вже зробили:
Групи не встануть німі.

Тільки даремно ви ждали:
Падать не думаєм ми,—
Сил наших ще не зламали
Горе і мука тюрми.

Ні, не умре наше діло,
Діло всіх чесних борців:
Хай умирає се тіло —
Житиме дух, як і жив!

Хай умира! Й в домовини
Гордість і віру живі
Ми понесем, і сльозини —
Вірте — не вбачите ви!

II

Знасм, ви ходите криво,
Каверзи — право у вас,—
Бити лежачих не диво
Вам у сей темрявий час.

Зможете вбити ви ззаду,
Так, щоб сховатись самим,
І обібрали ви зраду
Здавна знаряддям своїм.

Так, ви багато зробили,
Діти страшної пільми,
Сонце одно не вгасили
І — помилились сами.

Проти дороги кривої
Чеснії просто ідуть,
Каверзи ж ваші у бої
Тільки на вас упадуть.

Зрадні заміри погані
Геть розлетяться, як дим,
Як перед їми устане
Правда з обличчям ясним.

Хоч і борня щохвилини
Нам на дорозі стоїть,
Та у їй той тільки гине,
Хто не уміє робить.

III

А коли й вврем серед бою,
То не на радість і вам,
Бо ведемо за собою
Інших на смерть ворогам.

Там, де ми всі без дихання
В поросі будем лежать,—

Краще життя і братання
Буде колись розцвітать.

Ясно на небі безкраїм
Сонце засвітить — не вам:
Там, де ми мертві лягаєм,—
Ворог не буде вже там!

Ні, над побитими в бої
Буде там правда витать,
Вкупі з любов'ю святою
Буде квітки розсипать.

Виростуть пишнії квіти
І на могилах у нас:
Хоч і не будемо жити,—
Щастя зазнаєм в той час.

Ось де всі наші надії,
Віра й надії міцні!
Де ж ваші муки страшнії?
Ми не злякаємось, ні!

Хто б не поліг з нас у полі,—
Виграти справу не вам!
Поки ж — до бою! Ніколи
Не подамось ворогам!

ПРИСВЯЧУЮ М. Г.

Кохана єдина! Ми вкупі з тобою
Робили над ділом святим,
Ми вдвох однією журились журбою
І щастям раділи одним;

Зо мною укупі ти працю ділила,
І праця та (знаю це я!)
Була і для тебе однаково мила,
Була вона теж і твоя.

Прийми ж, моя люба, кохана дружино,
Ці щирі од серця пісні,
Як згадку про ті дорогії хвилини,
Про щастя і праці ті дні.

І в їх, моє серце, хай буде зарука,
Зарука нехибна для нас,
Що світло душі в нас не згасять ні муки,
Ні темряви й горя цей час...

ЗГАДКА

Згадка для мене тепер
Тільки й зосталась єдина,
Що б не робив я,— вона
Ані на мить не покине.

Згадую давнії дні,
Згадую давні розмови —
Все, що кохав і згубив,
Маю неначе ізнову.

Образ коханий, святий
В думці ізнов оживає,—
Тихо молюся йому,
Не покидати благаю!

Згадка для мене — життя.
Згадка дає і надію,
Згадка утіха моя
В дні ці похмурі, сумні.

О. ДАЙТЕ СЛІЗ!

Я говорю: я слез хочу, певець.
Иль разорвется грудь от муки.
Байрон

О, дайте сліз мені, не плакав я давно,
Хоч горе серце пригнітило,
Хоч не дає мені спокою вже воно,
А плакати немає сили.

Душа вся змучилась, і біль тупий
У грудях стомлених панує,
На них вага — неначе камінь той важкий,
Її одну я тільки й чую.

Порожність в голові, і розум стуманів
Од невтихаючого горя,
А мука більш та більш... О, дайте сліз мені,
О, дайте сліз безкрає море!

Скоро, може, побачу я степ той широкий,
 Що тепер під снігами лежить,
 І як він, так і я буду там одинокий,
 Буде братом мені тільки смуток глибокий,
 І із їм я удвох буду жить...

Скоро, може, побачу чужую чужину,
 Понесуть морем хвилі мене...
 Чи вернуся ж до тебе відтіль, Україно,
 Чи навіки я там на чужині загину
 І навіки там серце засне?..

ПІСНЯ

Ой як мені сії суми
 Пересумувати,
 Що я своєю коханую
 Мушу покидати?
 Ой як мені сії суми
 Та й перетерпіти,
 Що мені там на чужині
 Одиноким жити?
 Ой тепер я на Вкраїні
 Милу покидаю,—
 І їй сльози, й мені сльози
 У чужому краю!
 Ой як буду я широким
 Степом проїздити,

Буду галку, буду чорну
Я щиро просити:
«Полинь, галко, полинь, чорна,
Аж де моя мила,
Ой скажи, що мене тяжко
Тут журба зв'ялила».
Ой як буду проїздити
Я гаєм темненьким,
То прохатиму малого
В лісі соловейка:
«Полинь, пташко-соловейку,
Заспівай коханій,
Що без неї на чужині
В мене серце в'яне».
Ой як буду проїздити
Я безкраїм морем,
Я до хвилі бурхливої
Стиха заговорю:
«Ой скажи ти, моя хвиле,
Ти милій єдиній,
Що я її кохатиму,
Поки не загину!»

ІЗНОВ

Люди хотят иметь души — и что же?
Души в них волны холодней!

Лермонтов

Ізнову муки люті і тяжкі...
Поміж людей живу я в самотині...
Ізнову серце рветься на шматки,
І тихої мені нема й хвилини.

Ні, я між вас, о люди, не зазнав
Ні приятні, ні щирої любові,
І ні один між вас ще не сказав
Од серця щире і прихильне слово!

Один я, як і змалку ще бував,
Один зоставсь між вас усіх, о люди!
Коли я щастя знав і покохав,—
Не вам за це я дякувати буду.

Не вам — о, ні! Поміж холодних вас
Жила одна душа святая —
Любові промінь в серці їй не згас,
Не згасне він і не згасає.

І та душа між вас усіх була,
Так, як і я, бездольна й одинока,
І доля нас докупи ізвела,
Обох знайшовши на світі широкім.

І дяка тій душі одній моя
За щастя те, що я зазнав на світі...
Од вас же, люди, не навчився я
І, мабуть, не навчусь любити!

Навіщо ж ви на світі живете,
Коли не серце єсть у вас — крижина?
Нащо ж людьми ви себе звете,
Коли забули, що таке людина?!

ПІД ВЕРБАМИ

Верби старі похилилися там,
В хвилях купаються віти;
Сонячним пишним промінням з небес
Річка й дерева обліті.

Кладка під вербами; бачу на їй
Дівчина там молодая,
В хвилях полоще вона полотно,
Бризками воду збиває.

Все в тії дівчини любе таке,
Все і вродливе, і пишне:
Карії очі — мов зорі з небес;
Губи — червона вишня.

Хвилі волосся спадають униз;
Дужі й малі рученята...
Дівчино! Хто вже побачив тебе,
Той не здола не кохати!

1886

ГОРЕ ВАМ!

Горе вам, що смієтеся нині:
ридатимете бо й плакатимете.

Львів, VI. 25

Намучене серце бажало спочину:
Давно у душі я спокою не чув,—
І в тую журби й сумування хвилину
Я книгу велику святу розгорнув.

І в книзі читаю я: «Горе вам буде,
Усім, хто сміється, радіє в сей час,
Бо сум колись тяжко пригнітить вам груди
І плач та ридання обгорне всіх вас!»

Тоді наші сльози і муки великі
В душі наболілій я благословив,
Бо я зрозумів, що не згине вівіки
Ні одна з тих сліз, що народ наш пролив

Бо сум той гнітючий, ті муки та сльози
Нас всіх приведуть до днів інших ясних,
Таких, коли згинуть навіки морози
І в барвах засяє весна золотих.

А ви, що тепер смієтеся, довіку
Не будете знати сподіваних днів:
Ви в темряву всі впадете у велику,
Де плач тільки й скрегіт страшний од зубів.

І праведна буде довічна кара,—
Сміялись-бо й радість тоді вам була,
Як горя та муки гнітючая хмара
Над людом безщасним лягла!

СЕРЕД СТЕПІВ

І ось я тут, серед степів моїх широких,
Але не ті, не ті уже тепер степи!
Нема вже тут тих трав, розкішних та
високих,
Нема просторів тих, і кам'яні стовпи
Маячать тут самі і зазначають межі
Глитайської навкруг та панської землі,
І де-не-де село, зчорніле, мов з пожежі,
І клаптик край села убогої ріллі...

Минув їх час! Степи похмурії та голі
Лежать, мовчать,— мерці вони тепер сумні;
Минулися вже їм ясні колишні дні,
І пишні шати їм не вернуться в неволі!
І аж як вільний син із вільного народу
Ногою вільною ступне колись на їх,—
Тоді воскреснуть знов, вітаючи свободу,
У барвах пишних та ясних.

З ЧУЖИНИ

Колись вернусь я знов до рідної країни,
Побачу знов поля, співучії гаї,
Побачу знов Дніпрс, одвічний і єдиний,
І ріднії степи широкії мої.

І знову я проллю свою сльозу рясную
На землю ту, де я на світ родився й зріс,
І слово рідне знов, о краю мій, почую,
І рідний спів смутний почую я колись.

Та чи побачу ж я народ не занімилый,
Новим життям нові розбурканії 'сили
В моїй пригніченій, німій тепер землі?

Та чи почую ж я, чи доживу, мій краю?
Я плачу, я молюсь, і мучусь, і благаю,
І думаю: коли ж, о боже мій, коли?!

НАД ДНІПРОМ

Дніпро реве, тремтить підмита круча...
Дніпро реве, і плаче, і квилить!..
Я плачу з їм — сльоза моя пекуча
У хвилі йде і хвилі солонить.

Дніпро реве й реватиме поки віку,
І плакати він буде, і квилить...
Я зрозумів журбу його велику,
Тїї журби несила задавить.

Ох, то журба за тим життям колишнім,
За тим життям, своєю міццю пишним,
Що понад їм буяло тут колись.

Ох, то журба за сестрами-чайками,
Що тут давно гуляли з козаками
І запливли навік тепер кудись!..

КАРА

ІНДУСЬКА ПІСНЯ

Бачиш: блука без спочину в пустині; пекуче
Палить удень його сонце з небес нестерпуче,
Серце у грудях горить без упину...
Мов душогуб, він із ніччю, самотній,
збратався,
Миті немає такої, щоб він не лякався,—
Знай: то він рідную зрадив країну!

Бачиш: ірвуть йому серце пекельнії муки,
Плаче, зубами скрегоче, ламає він руки,
Смерті собі він блага, відпочину...
Бачиш: він нігтями груди собі роздирає,
Серце він вирвати хоче і серця шукає,—
Знай: то він рідную зрадив країну!

Бачиш: блука він і буде блукати ще віки:
Тяжко карають народні прокльони великі,—
Смерті немає йому й відпочину:
Поки стогнатиме рідний наш край у неволі,
Поти не знайде спочинку від лютої долі:
Зрадив-бо рідну свою він країну!

ДУША ГОРИТЬ

Душа горить, і серце мов співає,
За згуком згук хвилюється, дзвенить
І вислову бажаного шукає,
І образи встають і хочуть жить.

Душа горить!.. Палкі на волю рвуться
Ті почуття, що вирости у їй,
А він мовчить — уста не ворухнуться,—
Він — брат і цар тій пісні голосній.

Душа горить!.. Словами вогняними,
Здається, все б у пісню перелив,—
Чому ж уста зробилися німими
І спів мовчить. Чи вмер уже той спів?

Чи слів таких ще люди не зложили,
Щоб розказати, як у душі кипить?
А чи на спів нема вже в його сили,—
А він німий, ганебно він мовчить?

Не знає він... А гірші й гірші муки
Усе встають, і вислову нема...
І голова схиляється на руки,
І серце рве йому нудьга німа...

Я чую: неначе вітри зашуміли,—
 То волі дихання усюди:
 Скидають кайдани здавен занімилі,
 Неволею гнічені люди.

Де сила і примус топтали ногами
 Усяке живе поривання,
 Там поле широке рясніє борцями,
 «До праці!» — лунає гукання.

Усе це я здалека бачу і чую,
 Навкруг же у рідному краю
 Я, мучачись, тільки покору німую,
 Невільницький стогін стриваю.

Вже інші дійшли до свого визвоління,
 А ми, як колись, так і нині
 Гартуємо мовчки безмірне терпіння,
 І тихо, і глухо в країні...

До інших дійшла вже їх черга бажана,—
 Неволя у їх уже гине,—
 А ти... ти в кайданах і досі, кохана,
 Безщасна країно-рабине!

ВЕЛИКА ВЕЧЕРЯ

«Чоловік один зробив вечерю велику і кликав багатьох».

Луки, XIV, 16

Вечері великої час вже надходе,
Прийшов, а усі ті, що кликано їх,
Обранії з тебе, похилий народе,
Забули про неї для клопоту й втіх.

Один відмовляє: «Я поле купую:
Не можу я бути, хоча і хотів».
І другий говорить: «В годину такую
Іти я не можу: воли я купив».

І третій, веселий, очима сіяє
І теж відмовляє: «І я не піду,
У мене весілля тепера гуляє,—
За себе дружину беру молоду».

Нікого немає! Хоча і багато
Прийти обіцялось, ніхто не схотів,—
Там інші справляють великеє свято,—
Збірнá збірниця із вулиць, з шляхів.

О боже єдиний! Чи то ж твоя воля?
І справжні обрані не сядуть у нас,
Й за втіху, за клопоть мізерного поля
Усі вже зреклися в останній сей час?..

МОЄ ЩАСТЯ

I

Хай люди женуться за втіхами світу,
Женуться за брязкотом злата дзвінким,
Затоптану душу, багном оповиту,
Востанне затопчуть нехай перед їм.

Хай люди женуться за владою в світі.
Вганяють за правом веліти страшним,
І хай Рубікони, всі кров'ю політі,
Не страшно для його проходити їм.

Хай люди женуться за славою в світі
І за фіміамом її запашним
І в йому знаходять нехай, немов діти,
Усе, що бажали, що марилось їм,—

II

Те право веліти і сяйво від слави,
А з їм і ті гори усі золоті
Віддам я за милої погляд ласкавий,
Віддам за кохання хвилини святі.

Віддам я за милої карії очі,
За погляд, за усміх, як щастя, ясний,
Віддам за ті райські місячні ночі
І за поцілунок, як сонце, палкий.

Віддам, не жалівши, віддам без вагання:
Без влади, без слави, без втіх золотих —
Я знаю: в хвилини палкого кохання
Я дужчий, щасливіший буду за всіх.

Але ж і ті очі ясні, що кохаю,
 Але ж і рожеві ті пишні уста
 І те раювання солодке без краю,
 Що дасть нам кохання доба золота,

Але ж я усе це віддам без вагання
 За те, чого краще ніколи не знав,
 Що вище од влади, од слави й кохання,
 Що раз тільки й мав би, якби я придбав.

І хоч після того не міг би я жити,
 І хоч я на мить тільки й бачив би рай,
 Але ж я віддав би усе на цім світі
 За змогу умерти за рідний свій край!

Я МУЧИВСЯ ДОВГО

Я мучився довго,— душа вся боліла,
 Я ждав і питався: — Де ж кращії дні?
 В неволі безкрайї стомилася сила,
 І змучили душу зневір'я страшні.

Я бачив скрізь сльози і лютії муки,
 Я бачив, як темрява все обняла,
 Як гинули сили, як падали руки
 Серед цього моря неправди і зла.

Я мучивсь і плакав палкими сльозами,
 Одмови шукав я, одмови ж нема!..

Невже ж ми загинем? Невже ж це над
нами

Навік простяглася ніч смертна, німа?
Невже, о мій боже! Всі сльози й благання,
Всі муки, вся праця, що ми понесли,
Всі наші найкращі святі поривання
Нас тільки до смерті тепер довели?

О, ні! Я не вірю! Ніколи! Ніколи!
Коли маєм вмерти, загинути ми,
Коли не придбаєм ми іншої долі,
Коли не проб'ємся на волю з тюрми,—

Що правди святої вже більше немає,
Вона не існує на світі ніде,
І світ, без підвалин, свій вік доживає
Й, увесь захитавшись,— в руїни впаде!

1887

ЗАКОХАНИЙ

Смертні безсмертним богам моляться, знявши
долоні

Вгору, і жертви несуть, палять, благаючи
ласки.

Кожен благає свого бога йому пособити:
Зевса-Кроніда, отця смертним усім і
безсмертним,

Чи білоруку ясну Геру, велику богиню,
Чи Аполлона-Стрільця, чи і Атену-
Палладу —

Кожен благає свого бога сприяти ласкаво
В ділі йому і несе ситі на жертівник жертви.
Я ж з олімпійців одну, тільки одну я благаю,
Тільки одній я молюсь, жертви єдиній
приношу:

Жертви усі ці тобі, вроди й кохання богине!
Вчуй же! Сприяй ти мені, серця богине,
Кіпрідо!

ВОНА СПІВА...

Вона співа — і серця поривання
У згуки ті вона перелива,
Горять огнем безмірного кохання
Її пісень пекучої слова.

Вона співа — і очі молодії
Ясніш од зор засяли із-під вій...
О, скільки в їх незломної надії,
О, скільки в їх на щастя любих мрій!

Нехай співа, нехай ті співи ллються,
Хай очі ті і сяють, і сміються,
І хай огонь кохання в їх горить!

Нехай співа! Удруге вже така
Не зацвіте весна її золота,
Яка цвіте в душі її в цю мить!

* * *

Вітер виє, плеще хвиля,
Човен хоче потопить,—
Ти ж керуй туди спокійно,
Де твоя мета горить.

Сонце сяє, вабить душу,
Усміхаючись, земля,—
Ти ж керуй туди спокійно,
Де горить мета твоя.

Є такії часи нудьгування,
Мук пекучих і лютих таких,
Що всього обнімає бажання
Відпочити у ямі від їх,
Що огидне життя без утіхи,
Що немає у йому мети,
Що свій хрест серед бурі і лиха
Не стає уже сили нести.

В сі хвилі великої муки
Ти на поміч прийди і мені,
Дай, мій друже, тоді свою руку,
Нагадай заповіти ясні!
Перед словом розваги й надії
До життя запалає любов,
І, забувши всі муки тяжкії,
Встану дужий до праці я знов.

1888

ЗОРІ

Мамо люба, глянь, як сяють
Ясно зорі золоті!
Кажуть люди: то не зорі! —
Сяють душі то святі.

Кажуть: хто у нас на світі
Вік свій праведно прожив,
Хто умів людей любити,
Зла ніколи не робив,—

Бог того послав на небо
Ясно зіркою сіять...
Правда, мамо,— то все душі,
А не зорі там горять?

Так навчи ж мене, голубко,
Щоб і я так прожила:
Щоб добро робити вміла
І робить не вміла зла!

Про кохання ізнов я співаю пісні,
 Про ласкаві карії очі,
 Про вишневі уста і про коси рясні,
 Про високії груди дівочі.

Моє серце живе, воно хоче любить,
 І життям воно впитися хоче!
 Хай негода встає, хай вона налетить
 І громами у хмари гуркоче,—

Я боротись піду,— не тікав од борні,
 Не ховався від бурі лихої;
 Та, як з неба зірки, нехай ясно мені
 Світять милої очі у бої!

Я боротись піду, та уста хай мої
 Ще горять од її цілування,
 І, стискаючи меч, рук маленьких її
 Хай згадаю ласкаве стискання!

Я боротись піду, але знатиму я —
 Мені плата солодка буде:
 Якщо з бою вернусь, мене мила моя
 Знов пригорне до себе на груди.

Хай же буря встає! Про кохання пісні
 Я ізнову, як перше, співаю,
 І коханій дивлюсь в її очі ясні,
 І уста із устами еднаю.

ВЕСНЯНІ СОНЕТИ

I

Весна іде! В повітрі молодому
Далекий крик мандрівних журавлів
Вже розітнувсь: ключем вони додому
У рідний край летять з чужих країв.

Весна іде! Веснянки задзвеніли,
Лунає спів по луках і гаях —
Мов устають нові могутні сили
В людських серцях, придавлених серцях.

І в грудях знов солодкії бажання,
І в грудях знов устали поривання,
І встала знов надія молода.

О весно, йди! Всі ждуть тебе, кохана:
І небо жде, і жде весна приспана,
І ліс, і степ, і скована вода.

II

Весна іде! Її дихання чую...
Пташиний спів немов уже дзвенить...
Дніпро лама покрівлю крижаную,
І в берег б'є, і плеще, і кипить.

Плещи, старий! І в море вільні хвилі
Неси-жени, як і раніш носив,—
Весна тобі нові приносить сили:
Устань, розлийсь з високих берегів!

Твій час іще! Ще не віднято змоги!
Нехай шумлять, нехай ревуть пороги,
І вир нехай і плеще, і кипить!

О, поспішай! Бо вже і над тобою
Нікчемний люд нікчемною рукою
Залізом пут простягнених дзвенить.

III

Весна прийшла! Гаї зазеленіли,
І перший квіт, квіт весняний процвів,
І одинцем самотнім на могилі
Цар степовий, орел могутній, сів.

І скрізь живе повіяло дихання,
І скрізь життя устало молоде,—
Се час квіток, і співів, і кохання,
Як бог ясний, сіяючи, іде.

Його навкруг усяке серце чує,
І кожен квіт квіт другий поцілує,
І кожен лист до листу прихиливсь.

О, не барись! Все любить і кохає!
О, не барись! Весна прийшла і сяє,
І світ увесь у поцілунок зливсь.

IV

Іди у гай! Життя такої сили
Не стрінеш ти ніде: іди у гай!
Співці-пташки туди вже прилетіли,—
Навчись у їх, навчися і кохай!

Іди у гай! Там не самі вже квіти,
І не самі пташки тепер снують,
І не самі веселі й вільні діти
З квіток рясні вінки собі плетуть—

Ні, там тепер зливаються з устами
Уста палкі і, сплівшись руками,
Там пари йдуть серед рясних кущів.

І я іду у нетрю у густую
І звідусіль гучноголосий чую
Природи спів, новий веселий спів.

V

Вона співа, що згинули морози,
Що сонце вже засяло в небесах,
Щоб висушить усі блискучі сльози,
Що ще тремтять на травах і квітках.

Воно зійшло і сльози розтопило,
І в мене теж немає сліз гірких,
Бо сонце й їх ласкаво обсушило,
І перед їм у серці біль затих.

І про одно я сонце ще благаю:
Ой, обсуши ти сльози всі до краю
Усім смутним на всій землі смутній:

Щоб піднялись затоптанії сили
І щоб весні всі душу відчинили,
Життям новим щоб жить могли у їй!

VI

Вже в далній високій сяють зорі,
Густий туман над озером повис,
І спить земля, і води сплять прозорі,
І тихо спить густий зелений ліс.

Десь на селі далеко пісня ллється,
То голосніш, то затиха вона...
Із стін душних на волю серце рветься
Туди, де ніч панує запашна.

О, я піду, бо не піти несила,
Бо і мені ніч зорі засвітила,
Бо і мені сприя весна моя.

Скоріш туди! Як вільно дишуть груди,
Який простір обняв мене зусюди,
Як пахне скрізь і місяць як сія!

VI

Рясний садок і затишний я знаю,
І знаю там ще вишню я одну —
Було не раз, турботний, дожидаю
Я в той садок її, мою весну.

Але ж тепер чому її немає?
Чом вишня та стоїть в самотині
І так, як перш, до мене не схиляє
Гілки свої квітущі й запашні?

Я жду її,— і в тиші одинокій
Хвилини йдуть, неначе довгі роки,
Ще треба ждять, а серце ж то не жде!

Хвилина... дві... І ось уже я чую:
Крізь тишу ту, безгучную, німую,
Мов шелест там, немовби хтось іде,

VIII

Вона! Вона! Я бачу — між кущами
Рукав уже з сорочки забілів;
Ще мить одна — тремтячими руками
Я стан її дівочий обхопив.

Ще мить одна — злилися ми устами...
Вона прийшла, прийшла уже вона,
Найкращий квіт між пишними квітками,
Що нам дає багата весна.

Гей, нахили свої ти, вишне, віти!
Нехай тепер ніхто, ніхто на світі
Не бачить, як я щастя повну п'ю!

Нехай ніхто — ні зорі, ані люди —
Не відає, як пригорнув на груди
До себе я коханую мою!

IX

Я ніч не спав, — заснуть не мав я сили,
І бачив я, як зорі весняні
В досвітній час і мерхли, і біліли,
І потім всі погасли в далині.

І як туман хвилястими клубками
І воду скрізь, і землю повивав,
І світ увесь з землею й з небесами,
Здавалося, в тумані потопав,

Туман! Туман! На сході не ясніло...
Невже й тебе, одвічне світило,
Він погасив, і смерть все обняла?

Але ще мить — і промінь рве завісу,
Дощ золотий линув на все з-за лісу:
То сонце йде, бог світу і тепла!

Х

Скоріш! Скоріш! Од сірого туману
Самі шматки zostалися, ще мить —
І сонце ось, віта свою кохану
І всю її промінням золотить.

Горить! Пала!.. Блискучою стягою
Старий Дніпро серед степів прославсь;
Киваючи рясною головою,
Зелений ліс до сонця засміявсь.

І все живе. Дзвенять в повітрі згуки,
Дзвенять гаї, дзвенять степи і луки,
І світ увесь, здається, задзвенів.

Чого ще ждять? Скоріш, мерщій у поле,
Мерщій у степ! Я вп'юсь тобою, воле,
Серед моїх незміряних степів!

ХІ

Лежали скрізь замети сніговії,
Давили все, загинуло життя,
І не було, здавалося, надії
На кращих днів квітущих вороття.

Тоді весна крилом своїм махнула,—
І полилось і світло, і тепло,
І знов життя земля в собі почула,
І все навкруг засяло й зацвіло.

І степ старий,— і гордий, і багатий,—
Убрався скрізь в ясно-зелені шати,—
На їх з квіток процвітані лиштви.

Ожив, дихнув, і запашне дихання
Послав лісам, горам на привітання,
І світ почув: воскресни і живи!

ХІІ

І світ воскрес! І, працівник великий,
Устав орач і плуг важкий підняв.
Де був колись пустир одвічно-дикий,—
Він борозну найпершу проорав.

І цілини великі скиби чорні
Лягли в степу. Насіння золоте
Впаде на їх,— на ниві неозорній
Хліб дорогий, налившись, зросте.

Нехай росте, пиша на нашім полі!
Колись і ти, сівачу правди й волі,
На рідний степ повинен ще прийти.

Чи прийдеш ти? Лежить земля без діла,
Країна вся неначе заніміла —
Чому ж не йдеш? Чому загаявсь ти?

ХІІІ

В степу рвачкий на волі вітер віє,
По світу він гуляє, де схотів,
І бачить: скрізь недоля горе сіє
І повен світ нещастів і жалів.

О вітре мій! Тобі нема припини,
І можеш ти до бога долинуть,—
Скажи, коли нам ждять тії хвилини,
Що доля всім дасть широко дихнуть?

Ти, може, чув?.. Терпіти вже несила,
І мука всім серця давно стомила,
І вже снаги нема її знести —

Давно вже час!.. Вже серце знемагає...
Дмухнув рвачкий — і вже його немає,
Одмову теж — шукай у полі ти!

XIV

Та де вона? Невже її й не мати?
А вітер знов неначе повійнув:
«Гей-гей воли, не гайтеся орати!» —
Далекий згук за вітром долинув.

Це там орач оре велику ниву
Серед твердих незайманих степів
І заклика на працю неліниву —
Я в тих словах одмову зрозумів.

Так, се вона, відмова на питання!
Зникають геть зневіра та вагання,
Що душу всю вже змучили украй.

Одмова тут — і проста, й зрозуміла:
Працєю, борись, аж поки буде сила,
І всіх людей до праці закликай!

ЗНОВУ БУРЯ

Довго громи гуркотіли,
Блискавка в хмарах вилась,
Довго ворожії сили
Край наш коханий гнітили
В той всіми проклятий час —
Ми голови не схиляли,
Гордо у бурі стояли.

Хай собі грім той гуркоче,
Блискавка хмари хай рве,
Хай вона небом мигоче,
Хай засліпляє нам очі,
Хай дужий вітер реве:
Звикли за рідну країну
Всі ми стоять до загину!

Потім над краєм коханим
Сонце блиснуло з небес:
Впали розбиті кайдани,
Віра, що правда настане,
Край обгорнула увесь...
Рук ми тоді не складали,
Праці було нам чимало.

Бачачи добру годину,
Ми поспішались робить,
Всюди у рідній країні
Праця була без ушину
І не втихала на мить,—
Той не робив тільки з нами,
Хто побратавсь з ворогами.

Ось тепер хмари ізнову,
Знову гуркочуть громи,
Сонечко правди й любові
Зникло, не чути ні слова —
Та не похилимось ми:
Звикли стоять ми до краю —
Чи ж то нас буря злякає?!

Горді борнею з громами,
Працею нашою, — всі
Станем до бурі грудями
З гордо-ясними очами
В лиха нового часи.
Голову вгору, мій брате:
Грім почина заgrimляти!

1889

РОЗМОВА

Ієвеличка хата міська. Ліжко, стіл з книжками та паєрами, два стільці. На ліжкові лежить молодий ще зрубок, закинувши руки за голову. Другий сидить на стільці.

Першій
(лежачи)

Нудьга і сум... Не мучишся, не плачеш,
А день за днем, нудьгуючи, живеш:
Ні лютих мук, ні радощів великих,
Ні одживання, ні бажання вмерти,—
Сама нудьга і сум самий понурий,—
Вони гнітять... Неначе й не болить,
Та голова все більше туманіє,
І серце все потроху засиха...

Другий

Ми всі такі — прив'ялі і засохлі.
Останній час нас виробив таких,—
Моральний гніт... Бо кожную вільну думку,
Бо кожне серця поривання шире
Ще в зародку, з початку зупиняла
Зневага, сміх, а то й ворожий замах:
Злякалось серце, розум ізлякавсь,

І ми, в собі зневірені, сказали,
Що не про нас життя нового сяння
І що не нам до його досягти,—
І руки нам знесилені упали...
Частина з нас у зрадники пішла,
А друга... та, з слабим, прив'ялим серцем:
Ще нудиться, не знає, де подітись...
Такий і ти, і всі такі з тобою!
Але ж давно, давно вже час устати,
Нудьгу і сум від себе відігнать,
В свій власний дух, у власну рідну силу
Повірити і гніт з душі гнітючий
Одразу геть зіпхнути і устать!
Давно вже час! Давно край рідний кличе!

Перший

Давно вже час... Давно край рідний кличе.
А хто ж навчив мене той край любить?
Чи то мені, колишучи малого,
Співала мати ріднії пісні?
Чи, учачи маленького любити
Усіх людей, вона мені казала,
Щоб рідний край свій я найбільш любив?
Чи батько нам казав про те хоч раз?
Ти знаєш сам, що ми того не мали:
Чужі пісні зустріли нас в житті,
Чужі слова нам мати промовляла,
Бо рідними своїми гордувала,
І рідний край їй наче й не існув!
І ми зросли з нерідними думками,
І ми людей змагалися любити,
А свій народ і край свій не любили —
І не могли, бо і не знали їх...
І так зросли...

Д р у г и й

Що дурно нарікати!

Хай нам літа дитячі не дали
Хвилин святих любові до України,
Але прийшло до нас і просвітління,
І нам в серцях любов та зайнялася.

П е р ш и й

(швидко встаючи й сідаючи на ліжкові)

О, знаю я і добре пам'ятаю
Святі часи, як вперше я дізнавсь,
Хто я такий і чим я мушу бути,
Чиї ми діти і чия єсть правда!
Новим життям розбурканеє серце
Розкрилося і прийняло у себе
Святу любов до рідної країни,
До рідного убогого народу.
Які були ми горді і щасливі
І міць яка прокинулась в душі:
Я знав уже, хто я!..

Д р у г и й

І справді так!

Чому ж тепер вогню того немає?
Невже погас і — сум, нудьга сама?
Чи знов забув, хто ти, чиї ми діти?

П е р ш и й

Ні, не забув: забудь того несила!
Хотів робить... Усі ми, всі хотіли —

І всі пішли і стріли ворогів.
Ми не втекли ганебно, не злякались,
Та ворог нас обліг навкруг так щільно,
І здобувать він нас почав уперто:
Нам довелось невтомно боронитись...
Втомились ми, і скоро впали руки...
Не докоряй! Я знаю, скажеш ти,
Що ми усі мізернії душею,
Не вміємо ми жертвувать, любить...
Та де ж могли набратися ми сили?
Невже оце нікчемнее життя,
Що обняло і пригнітило нас,
Нудне, хмарне, без вищої ідеї,
З турботами щочасними про те,
Щоб одягтись, нагодувати тіло,—
Учило нас учитися терпіти
І, щоб дізнатися про власні сили,
Палити власну руку на вогні?
О, ми могли у мріях пориватись,
Могли бажать ми випадку такого,
Щоб довелось усі списи ворожі
Собі встромить одразу в дужі груди,
У ворогів тим славу одібрати
І вмерти, край обрятувавши рідний,—
Ми, я кажу, ми марили про це
І навіть би його й зробили, може,
Якби в ту мить робити довелось...
Але ж не те стояло на дорозі:
Була борня щочасна і невпинна,
Але ж борня з терпінням і з нудною
Роботою, що чорною взивають,
І та струна, що у душі бриніла,
Ждучи лучка — зусиллів та звитяг,
І довгий час не мігши їх діждатись,

Потроху вже стихати почала
І вмерла там... І сум тяжкий з нудьгою
Тепер гнітить, панує над душею,
Над розумом, над серцем...

(Падає знову назад)

Другий

А тим часом
В такій борні нам тільки й є рятунок:
Минулися козацькі погуляння,
Звитяги, кров, веселий брязкіт зброї:
Це інший час, час іншої роботи,
Дрібної — так, але ж зате незмірно
Країні всій коханій корисної!
І на оту роботу треба сили,
Та не тії, що по степах буяла,
А іншої, упертої без міри,
Терплячої, твердої, що, з'єднавшись
Із розумом холодним, з чулим серцем,
На світі все перемага і здужа
Нас вивести на шлях ясний, широкий...

ДУХ І ТІЛО

Розумом дужий ти будь і духом незламним
великий
Духові тіло нехай скориться, як богові
смертний
Та не зважайся проте і тіла свого занедбати
Якщо ти хочеш, щоб дух красою велично
пишався,—
Правда-бо чиста й добро з красою
з'єдналися щільно:
Хай же і тіло твоє красою, як дух твій,
пишає

ЗИМА

Зима навкруг... Давно вже час
Весні веселій розцвітати,
А все мороз ще давить нас
І не пуска з сумної хати.

Зима навкруг... І де давно
Вже пахнути повинні квіти,
Там сніг лежить, як полотно,
І сонце ще й не дума гріти.

Зима навкруг... Якби не знав,
Що мусить же весна ще бути,—
Давно б знесилений упав,
Не перемігши горя й скрути.

Не на те ми боротись ставали,
 Щоб тепер помиритися нам,
 Бо як нам помиритися — значить,
 Уклонитись ізнов ворогам.

Бо як нам помиритися — значить,
 Це зректись того, чим живем,
 І признати, що правда — то сила,
 Що панує з мечем і вогнем.

Бо як нам помиритися — значить,
 Зрадить рідний коханий наш край!..
 Не на те ми ставали до бою,
 І не тим він скінчиться нехай.

Ні, борімось з останньої сили!
 Ні, борімось і вдень і вночі —
 На шляху, на степу, серед лісу,
 Щохвилини на бій стаючи!

Ні, борімось за кожен ми ступінь,
 Кожен клаптик своєї землі,
 Щоб не знали спочину у бої
 За свій край ні старі, ні малі.

Не миритися нам тепер треба:
 Хто до згоди, той зрадить свій край!
 Поки право своє здобуваєм —
 Кожен б'ється за його нехай!

ДРУЗЯМ

Хай, хто хоче, вірить силі,
І мечеві хилить шию,
І, зневірений у правду,
Віддає їм всю надію,—

Друзі кохані! Серця молодії

Інше нехай нас єднає:

Тільки на правду складаймо надії —

Правда сама не вмирає.

Хай, хто хоче, світ небесний

Дума людям погасити

І у темряву густую

Серце й розум їм повити,—

Друзі кохані! Про світ самий дбати

Будемо ми без упину:

Тільки тоді зможем щастя зазнати,

Світ як осяє країну.

Хай, хто хоче, з постоломи

Лізе в душу до людини,

Щоб примусити всіх думать

Одновірно, без одміни,—

Друзі кохані! У нас хай пишає

Вільно і думка, і віра:

Там упокою людина зазнає

Тільки, де воля є щира.

Хай хто, правду занехавши,

Край свій рідний зневажає,

І чужому йде служити,

І за свій його вважає,—

Друзі кохані! І душу, і тіло

Даймо за край свій єдиний,

Кожнеє слово хай буде в нас діло

Задля своєї країни!

Хай, хто хоче, в хаті власній
Замикається навіки
І рідні ніде не бачить,
Занехавши світ великий,—

Друзі кохані! Ми будемо жити
В спілці із людьми-братами:
Ми бо великої людськості діти,—
Згода хай буде між нами!

1890

НЕ СУМУЙТЕ

Низько, низько похилилась
Наша рідна хата:
Не єдна любов до краю
Більше з братом брата;
Там, де кров лилась річками
За свою країну,
Там недбалість і байдужість
Бачимо єдину.

Але ж не сумуйте! Не скрізь ще руїна:
Високі душею єсть люди,
І в серці в людей тих живе Україна,
І жити повік вона буде!

Низько, низько похилилась
Наша рідна хата:
Не єднає праця спільна
Більше з братом брата;
Там де сила процвітала,
Сяла де просвіта,
Там тепер країна млява,
В темряву повита.

Але ж не сумуйте! Ми будемо жити,
Ще темрява нас не здоліла:
Єсть руки невтомні, що вміють робити,
Жива ще вкраїнська сила!

Низько, низько похилилась
Наша рідна хата,
І не скоро ще в їй знову
Брат пізнає брата.
Невелика наша праця,
Невелика сила,—
Довго ждатиме ще сонця
Україна мила.

Але ж не сумуйте! Не згине та праця
І виведе нас із недолі,
Того ж, хто тій праці міг щиро віддаться,
У нас не забудуть ніколи!

ВЕСНЯНКА

Бурхлива річка
Вже кригу ламає;
Весела веснянка
Далеко лунає.

Сніги розтопились,
Злилися струмками;
Земля молодіє
І вкрилась квітками.

З чужої чужини,
З далекого краю
Пташки прилетіли
До рідного гаю.

Гаї всі і луки
Піснями озвались;
Веселі проміння
З небес засміялись.

Весна молода
Цвіте і пишає
І дужую силу
У душу вливає.

ТРОЯНДА

Мамусю, голубко! Сьогодні
Я вранці ходила в садок —
Такого багато росте там
Рожевих та синіх квіток.
Найкраща — троянда. Та тільки
Я руки сколола свої,
Аж кров потекла по їх, — поки
Зірвала з стеблини її.
А краще коли б та троянда
Без гострих шпичок тих була,
Щоб дівчина кожна зірвати,
Не колючи руки, могла...
— Ой доню! Все гарне на світі
Дається не дурно людям:
Щоб щастя придбать, працювати
Всім тяжко доводиться нам.
Без праці й труднощій на світі
Не можна нічого придбать
І навіть, щоб квітку зірвати,
Доводиться шпички зазнать.
Та пальчики хворі забудь ти
І знай, голуб'ятко моє:
Що важче здобуть, те любіше
Тоді, як здобудеш, стає.

ОСІНЬ

Сонечко пізно устане,
Ляже раненько воно,
День якийсь сірий, понурий
Дивиться сумно в вікно;
Дощик почав накрапати,
Вітер голодний гуде,
Осінь грязюку й болото
Знов за собою веде.
Ось і пташок вже немає,—
Все вже у вирій летить;
Ліс обголився, і долі
Листя пожовкле лежить.
Овоч в садах позривали,
А по городах жінки
Тільки картоплю копають
Та набирають мішки.
І капусти головаті
Вже, нарубавши, везуть...
Дні невеселі, похмурі
І дощовиті ідуть.

1891

* * *

Ти кажеш: заспівай... Я радий заспівати,
Та голосу нема:
Давно його змогла у мене вже відняти
Життя мого тюрма.

Ти кажеш: заспівай!.. Колись мені співалось
І дужий був мій спів,—
Тепер, хоч сліз в душі багато назбиралось,
Та не знайду я слів.

Святії почуття, що серце ісповняють,
В блідих словах
Не могу вилить я, і співи умирають
У мене на устах.

Ти кажеш: заспівай!.. Не могу я співати,
Мовчу, бо я не звук,
Щоб святощі душі мав тяжко ображати
Несамовитий крик.

НА ДОБРАНІЧ!

Добра ніч натовленим усім!
Тихим сном спочинуть хай таким,
Щоб забути втому і турботу!
Хто свій піт щодня на праці лив,
Хто не мав ясных за нею днів,—
Хай вві сні забуде про роботу!

Хто важке на плечах горе ніс,
Хто із мук стомився та із сліз,—
Щастя хай тому ясне присниться!
Зійде хай спокій з небес на всіх,
Щоб вві сні набратись сил нових
І в борні із лихом не хилиться!

БЛАГАННЯ

I

Батьку богам і вмирущим, егідодержавний
Кроніде!
Можеш ти рухом єдиним із неба громи
посилати,
Чистим огнем своїм можеш ти землю
нечисту спалити,—
В серце до мене пошли ти вогонь свій
небесний, Кроніде,
Хай почування нечисті і ниці всі спалить
дощенту,
Щоб тільки думи високі, величні самі
почування
Серцем моїм володіли, до вчинків високих
ведуци.

Рідне ж — байдуже!
Цей промовляє промови гримучі,
Зводить до бучі.
Скоро ті діти до купи зійшлися —
Вже й завелися:
Сварка, незгода! Корісті ж із того
Маєш — нічого.
Єсть іще, правда, у мене єдина
Щира дитина,—
Він положив би на матір похилу
Всю свою силу,—
Тільки ізв'язано в його на муки
Ноги і руки...
Ось діточкі мої? Єсть чим хвалитись —
Слізьми умитись!..»

ШЕВЧЕНКОВА МОГИЛА

Степи простяглися широкі,
Степи простяглись навкруги:
Прославшись до моря стягою,
Дніпро підмива береги.
В степах тих високі могили,
Найвища ж, найбільша одна —
Стоїть над Дніпром ясноводим,
Стоїть і самотня, й сумна.
Висока й велика могила!
В могилі спить батько Тарас...
Багато зробив він на світі
І мучивсь багато за нас.
Він рідній віддав Україні

І душу, і серце свої,
Своїми піснями-сльозами
Він виспівав горе її.
Своїми піснями-сльозами
До правди й любові святих,
До світу ясного науки
Він кликав старих і малих.
За волю до смерті він бився,
За неї життя положив,—
І тихо навіки заснув він,
І спить серед рідних степів.
Степи простяглися до моря,
В степах над широким Дніпром
Сумує самотня могила
З високим і білим хрестом.
І тую могилу Велику,
Й того, хто в могилі поліг,—
Уся Україна їх знає,
Й повік вона чтитиме їх!

1892

ТЕМРЯВА

Богине-темряво! Се ти запанувала:
Оцей безмежний край—твоя держава він,
Залізним муром скрізь його ти обкувала,
Щоб світ сюди не міг зайти з ясних країн;
Владарка єсть ти тут, державиця єдина,
І гине під твоїм диханням вся країна.

Де воля мусила б, як сонце те, сіяти,
Смердючую тюрму поставила ти там;
Щоб воля ж не могла розбити тюремні
грати,

Її ти віддала до рук своїм катам.
Кати у тебе скрізь панують, порядкують
І вольнощів і слід до кòреня руйнують.

Де правда чистая людей би осявала,
Ти там брехню гидку поставила свою,
І щоб ота брехня без шкоди панувала,
Сказала ти собі:—Я правду вкрай уб'ю!—
І вбила ти її, брехню ж настановила,
Щоб розуми в твоїй державі туманила.

І там, де б розум сяв, світила б де наука,
Поставила ти там передсуди дурні,

Еге, загинеш ти! Не можеш довго жити!
І згинуть всі твої полигачі-кати,
І вже приходить час, щоб пута ті розбити
І волю із тюрми між люди повести.
І будуть ті тоді самі вже панувати,
Кого звеліла ти в кайдани закувати.

ПРИЙДЕ!

О, прийде запевне той день,
Що ми відпочинем од мук
І скинем заліза важкі
З ізв'язаних стомлених рук.

О, прийде запевне той день,
Що гніт, і неволя, і кров —
Все зникне навіки, й тоді
Подужа святая любов.

Безсилий не знатиме більше
Од дужого в час той наруг,
Народові руку подасть
Народ — його брат, його друг.

О, прийде він, прийде той день,
І хвальний та радісний спів
Поллється по світові скрізь
Із уст у людей, у братів.

Про волю, і щастя, й любов
Казатимуть дивні пісні,
Віщуючи людськості їх
На довгі, довічні дні...

ПЕРЕД СОНЦЕМ

Нічого не видно навкруг: туман повиває усе;
Долини, і гори, й річки хвилястим зробилися морем;
Не видно ніяких шляхів,— немає куди тобі
вийти.
Але не кажи, що воно так бути і далі повинно:
Сь-ось уже сонце блисне і зникне туман той
зусюди,
І знову воскресне земля в своїй ясно-барвній
красі.
О серце! Чого ж ти тремтиш? Усе ж це
дочаснеє тільки:
Ти вийдемо скоро на шлях, як зникне гнітючий
туман.

* * *

Тяжкої праці зазнаєм
І терпимо великі муки,
І ледве здумають робить
У нас натомлені руки,—

А все ще темрява у нас,
І рідний край несе зневагу,
Народ спрацьований забув
Про людську втіху і розвагу.

За хліба той шматок б'ючись,
Під батогом зігнувши спину,
Забув, і хто такий він є,
Забув і рідную країну.

А той, хто мусить на чолі
В борні за рідний край стояти,
Хто мусить світло унести
До темної низької хати,—

Пішов у зрадники давно
Або, згубивши ідеали,
В темноті гіршій, ніж мужик,
Блука, нікчемний, занепалий.

Але ж хоч тяжко бачить це,
Хоч серце в грудях кривавиться,—
Ми не покинем працювать,
За рідний край не кинем битися.

Ми знаєм певне: що здола
Високий людський дух придбати,
Того несила вже віднять,
Несила знищити, зламати.

Придбання кожнеє його
Єсть непохитнеє навіки,
Тими придбаннями ростуть
Народи із малих великі.

Зросте і наш! Що здобули,
Того відняти в нас незмога,—
До його інше додамо —
І буде наша перемога.

Зросте і наш! І хоч не ми
Побачим зріст його і славу,
Та працю ми свою на те
Положим щиру і криваву.

Блискучії зорі, небесні світила
І очі ясні;

Троянда пахуща, кохана мила,
Квітки і пісні!..

Природо... кохання... душі раювання —
О, знаю я й вас;

Але в мене інші в душі почування
Живуть у сей час.

О зорі, трояндо і мила єдина!

Все серце в крові:

В неволі ще досі вся наша країна.—
Невільниці й ви!

В неволі країна, і все умирає,

Весь край мій — труна,

І зорі згасають, троянда всихає,
І мила смутна.

Природо... кохання... душі раювання...

Квітки і пісні!..

Я ж бачу кайдани, я ж чую — стогнання
Рвуть душу мені!..

ЧОГО КРИЧИШ?

Чого кричиш: не робить він нічого?

Адже багато задумів у його,—

Усі справдять запевне їх колись,—

А поки цить! На його ти молись!

Чого кричиш: не тямить сам він справи!
Адже зажив великої він слави
Заміткою про те, що нам робить,
Хоч порожньо у їй, але ти цить!

Чого кричиш: не зна своєї мови!
Адже в московській він сказав промові
До всіх, що мова рідна, то не жарт,—
Ти бачиш сам: він п'єдесталу варт!

ПАТРІОТ

Двадцять літ за патріота
Я себе вважав,
Та і справді: до України
Я прихильність мав.
Пособить літературі
Я намислив раз...
Думка, бач, була: прийшов їй
Дуже скрутний час:
Цензори їй і дихнути,
Бідній, не дають,
А Старицький із Левницьким
Мову зіпсують.
Що ж — не буду я мовчати —
Написав і я!
І пішла скрізь по книгарнях
Книжечка моя.
Два переклади з Крилова,
З Гоголя там щось,

Ну й од себе на додаток —
Так, що наверхлось:
Про Хому, та хвиги-миги,
Та про козаків,—
Так ото карток на тридцять
Книжечку й зліпив.
І віддав, кажу, в книгарню
(Коповик — ціна).
Тільки ж лихо: із книгарні
Не пішла вона!
Ще й письменник якийсь в газеті
(І знялась рука!)
Написав про неї: книжка
Просто з смітника.
Так оддячили за ласку
Добрі земляки,—
Хай же зслизнете усі ви
Й ваші всі книжки!
Двадцять літ за патріота
Я себе вважав,
Поки книжку українську
Сам не написав!

УКРАЇНЕЦЬ

Він українець — це запевне,
Бо хвалить сало й галушки,
Та ще вишиванії дома
Бере він на ніч сорочки.
Колись він навіть — хоч давненько—
Щось написав чи переклав,

Але ж цензура — боже — люта!
І пер він більше не псував.
Колись кричав: «Народ люблю я!
За його хрест би я поніс!»
І за народ в каліках-віршах
Пролив дрібних він з ложку сліз.
Але ж народ — темнота темна —
І віршів тих не зрозумів,—
Мужицтво кинувши, герой наш
На «місце тепле» десь засів,
І хоч накази часто пише,
Щоб в шори брали мужиків,
Але ж він каже: «Україну
Люблю я так, як і любив».
Він галушки і досі хвалить,
І «Кобзаря» бере читать,
І напідпитку починає
Слова вкраїнські вживать...

НАДГОРОДА

БАЙКА

Раз Держихватова стокапосні хахли
Насмілились потурбувати
І з галасом до його увійшли.
«Чого? Як без дозвóлу смієте
вступати?»—
На їх він, лежачи, гукнув.
І ось яку відмову він почув:
«Великий пане! Ми з тобою
Так живемо, як риба із водою,
Тобі ми служим з усієї сили:

Чи бачиш, скільки ми хахлів
На москалів переробили?
І бог тобі годив:
Багато надгород за те ти заробив.
А ми... Ми біднії — нічого
Не маєм, ані хрестика малого!
Це не по праву... Ми...»

«О хами!—

Обурений їм Держихватов загукав,—
Як смієте ви хамськими устами
Якихсь ще домагатись прав?!
Вам право — ось!..» І в зуби їм
Штовхнув він чоботом своїм,
Аж кров'ю заюшились...
На тім і край: вони пішли, умились,
Та й знов своє робити заходились.
Наука з того єсть:
Хто став собакою — тому собача й честь.

МІЙ ДОСВІД

Впевняю вас, що дуже добре
Я роздививсь на мужиків,
Як на селі в своїм маєтку
Позаторішне літо жив.

Од їх прихильності не ждіте,
Надія марна б то була:
У їх нахилість до просвіти —
Впевняю — дуже вже мала.

Я маю досвід. Був у мене
У наймах парубок Юхим,
І про питання українські,
Бувало, я балакав з ним.

А раз (письменний був він трохи)
Йому я рідну книжку дав,—
Звелів йому, щоб вечорами
Її він пильно прочитав.

І що ж би думали? Читав він?
О, ні! З роботи як прибрів
Та повечеряв — зараз спати!
А я його отут і вздрів.

Та, розбудивши, докоряти
Почав (мене взяло вже зло!),
А він мені: «Я на роботу
Устав, як темно ще було.

А завтра — знов так уставати,
І спина ниє та болить...»
Не став я більше розмовляти,
Промовив тільки: «Годі! Цить!...»

Та й геть пішов... Ану, панове,
Згадайте ви тепер самі,
Як вечорами і ночами
Читали замолоду ми?

А тут... Ні-ні! Впевнити мушу,—
Нема надій на мужика:
Він не прихильний до просвіти,
У його думка не така!

ПЕРЕЛЯКАНИЙ

Певна річ, що я люблю
Просто до загину
Рідну мову та пісні,
Матір-Україну.

Певна річ,— бажав би я
Рідної просвіти
І народові в добрі,
Не в убозтві жити.

Певна річ оце усе!

Тільки ось де лихо —
Кажуть нам: не ворущись,
А сиди лиш тихо!

Як вкраїнську мову я
Уживати буду?

Тадже лиха я повік
За це не відбуду!

Про просвіту рідну дбать?

Та як же тут дбати,—

Та за цей сепаратизм —
За залізні ґрати!

Дбати, щоб убозтва й лих
Не було в народі?

Та се просто, скажуть, вже
Анархізм, та й годі!

А як скажуть: гине все,—
Просто в Сибіряку!

Тільки здумаю — трусюсь
Зараз з переляку.

Ні, хоч дуже я люблю
Україну-неньку,

А сидітиму собі

Краще потихеньку.

1893

ПОДЯКА

Панове земляки! Спасибі вам, що нас,
Всіх молодих дурних, ви гарно так навчали
Любити рідний край у цей похмурий час,—
Ви мовою його балакать гордували!

Спасибі вам за те, що вбогим та малим
Ви радили ніяк ярма не накидати,
Не здобувать тепер добра та долі їм,
А ідеали перш як треба виробляти.

Спасибі вам за все! О рідний краю, й ти.
Народе бідний наш, замучений з роботи,
Вклоняйтеся! Се ті, що мусять вас вести
До долі і добра, до світу із темноти!

ПЕРШІ ПРОЛІСКИ

Ви сьогодні мене звеселили,
Нагадали минуле мені:
Нагадали коханої очі,
Що блакитні були і ясні.

Навіть очі були ті ясніші,
Блакитніші неначе за вас,
І дивились, ніж ви, боязкіше,
Як у їх зазиравав я в той час.

Як ви, квіти, віщуєте весну,
Що за вами іде,— так вони
Віщували тоді, що зазнаю
Скоро я і моєї весни.

І як ви умрете із весною,—
Так і мила умерла мені,
Хоч пишають ще й досі красою
Ті зрадливії очі ясні.

ЗАГАДКА

I

Життя перед тебе,— бери його ти!
Що зможеш узяти такого,
Яким можна щастя собі засягти,—
Усе те візьми собі з його!

Квітки й поцілунки, краса й раювання
Життя хай сповняють тобі до сконання.

Нечисте і нище закриють нехай
Неначебто здійснені мрії,
Хай зроблять із пекла огидлого рай,
Із дійсності сни золотії.

Хай буде бенкетом життя,— після його
Ти заснеш, щоб більше не знати нічого.

II

Життя перед тебе,— не жарт воно є,
Не втіхою п'яні хвилини:
На подвиги доля його нам дає,
На працю для брата-людини.

Забудь ти про себе: за працю для брата
Та праця сама тобі буде заплата.

Порожнії втіхи — облуда дурна,
Нема що за їми вганяти:
В поважній за правду борні є одна
Утіха, що мушиш ти знати.

Хай працею буде життя,— після його
Не вмере твоя слава у роду людського.

III

Два голоси дужі,— обидва мою
Приваблюють змучену душу,
В обох я щось рідне собі пізнаю,—
Якого ж я слухати мушу?

За подвигом дійсність я мушу забути
Чи — тяжко-солодкої впившись отрути?

Мета: невідомість, що в їй живемо,
Чим-небудь на погляд закриті:
У квітах сховати щоденне ярмо
Чи гордо на шиї носити.

Щоб загадку мудрую цю відгадати,—
Не варто родитися, жити, вмирати.

1894

ІВАНОВІ ЛЕВИЦЬКОМУ-НЕЧУЄВИ

за 25 років його письменської широкі праці

Ой засвітить колись з неба сонце ясне
І над нашим захмареним краєм,
І недоля, що ми відбуваєм,
І недоля мине, як той світ нам свинé.
Перешкоди впадуть:
Буде в рідному краї усюди
Слово вільнеє чуть,
І спочинуть намучені люди.

Ой збереться народ після довгих віків
У сім'ю українську єдину,
І в сім'ї тій, на всю Україну,
Вже не буде панів ані тих мужиків,
Будуть люди й брати,
Односердні, і вільні, й щасливі,
Буде правда цвісти
На українській осяяній ниві.

Шануватиме скрізь наш народ у той час
Тих, хто жив, працювавши для його,
Хто боровсь серед лиха тяжкого
За край рідний у нас і за те, щоб не згас
Промінь правди в біді,—
Буде пишнее радісне свято,

І вшанують тоді
Їх, як треба,— без міри багато,
Але поки іще отой час не наспів,
Поки бачимо хмару страшную,
То прийми хоч цю дяку малую
За все те, що зробив, що наш край звеселив
Поетичним добром,
Не вважавши на нашу тісноту:
Ми б'ємо всі чолом
За твою для України роботу.

ЛАСТІВКА

Ой у нас під хатою
Над своїм гніздом
Ластівка малесенька
Шурхотить крилом.
День увесь літаючи,
Ловить комашок,
Носить та годує все
Маліх діточок.
З вирію далекого
В рідний край вона
Зараз повернулася,
Як прийшла весна.
Влітку звеселятиме
Щебетанням нас,
А минеться літечко,
Прийде зимній час —
Знову щебетушечка
В вирій полетить,
Та й ізнову вернеться
Нас повеселить.

З ВЕСНЯНИХ ДУМ

I. ЩАСТЯ

Сонячним усміхом з неба весна засміялась,
Глянула поглядом ясно-блакитним, широким,
І у землі звеселилось обличчя змарніле,
Тільки ж на мить, бо вже хмари закрили той
погляд,

Усміх умер променистий, між їми погасши,—
Так нашу змучену душу і щастя все дурить:
Будень похмурий та сірий настав місто свята...
Так нашу змучену душу і щастя все дурить
Тільки всміхнеться та в хмарах буденних і
зникне...

II. ВЕСНА

Весна!.. Відживає і небо, й земля —
Квітки на землі, а на небі проміння;
Почувши живого життя тріпотіння,
Цілюються з сонцем гаї та поля.

Весна!.. А тобі все немає весни,
Країно, забита в невірницьке путо,—
Ім'я твоє навіть усюди забуто,
Хоча не забуто зміцнять кайдани...

Весна!.. А тобі іще й досі зима:
Замість веселих проміннів з квітками,
Панують і досі морози з снігами —
Сторіччя минають, а сонця нема!

III. КВІТКИ

Прийшов і Квітень, сипле він квітками,—
Вони сміються з-під кущів до мене,
Веселі, чепурні,— і п'ють життя
З землі відмолоділої, пухкої,

З ласкавого повітря запашного,
З проміння теплого та золотого,—
Ростуть, живуть, радіють і цвітуть—
І вмруть вони, і вмруть, і зогниють,
Робак гидкий гнилизну поглине,
Не буде пахощів, краси не буде,
А буде смерть, гнилятина й гидота —
І не з самих квіток, ні, не з самих,—
З усього! Смерть обніме тут усе:
Оці мої істоти дорогії —
Моя дружина та моя дочка —
І я, і всі, кого люблю чи бачу,—
Всі зробимось гнилизною, й робак
Нас поглине в своє гидкеє тіло,
І нажереться він, і здохне сам!..
Навіщо ж сонце? Нащо ця весна?
Це все брехня, облуда та омана,
Це глузування з людської душі!

IV. КВІТЧАНІ СЛЬОЗИ

Сонечко ясно встає,
Теплим промінням своїм
Гладить квітки та пестить,
Сльози обсушує їм.

Сльози бринять у квіток,
Чисті, як перли, ясні:
Сон їм негарний приснивсь,—
Плакали квіти вві сні.

Може, їм снилися ми,
Наше життя без надій,
Кров, і кайдани, й брехня,
Голод і холод тяжкий...

Хто ж би того не злякавсь?
Після тих снищів страшних
Досі вони ще тремтять,
Досі ще сльози у їх!..

V. ПОЕЗІЯ

Пташка щебече, квітки зацвіли,
Пахнуть і ваблять своєю красою,
А по долині гуляють осли,
Топчучи квіти укупі з травою.

Байдуже їм про пісні та квітки:
Вкупі з травою з'їдять вони квіти,
З ляку від їх повтікають пташки,—
Добре поезії на світі жити!..

VI. ЗИМА Й ВЕСНА

Ізнов після зими природа ожила,
Всміхається весні...
Здавалося, зима вже смертю їй була
У крижаній труні,

А був то тільки сон... Така ж, як і була,
Земля ізнов живе:
Послухавшись весни, проміннів та тепла,
Встає життя нове...

Так, може, і мені: умру, і смерть моя —
То буде сон, спочин,
Щоб у нове життя міг одягтися я
Серед нових країн...

КЛАДОВИЩЕ

Скрізь гомін тут, і метушня, і рух,
Чогось вони клопочуться, сі люди,
Мов палко так балакають усі
І роблять щось, біжать кудись моторно,
Вертаються, тоді зникають знов,—
Спокою в їх немає ні хвилинки...
Здається, так: життя живе кипить
Та ширшає, росте, все обнімає,
Панує скрізь... Еге, здається, так...

Здається, так... А придивись пильніше —
Чи люди то, що гомонять отут
І роблять щось, встають, сідають, ходять
Чогось, кудись,—веселі чи смутні?
Чи люди то? Ні, то не люди — трупи!
То мертві всі, умерли вже давно,
Тіла ж держить якась мертва сила,
І рухи всі — від неї тільки в їх,
Примушує вона їх розмовляти,

Робити щось, сідати та вставать
Без жадної мети та розуміння,
Душі ж у їх нема, нема душі!
Її в труну велику положили,—
На ввесь цей край була страшна труна,—
І у степу широкім поховали...
Зосталися тіла, душі нема —
Широкої, могучої, живої,
Що волею жила, як сонцем квіт,
Що бачила життя в борні за правду...

Так, трупи се... Палаці сі й хати —
Се труни їм: тут — пишні, там — убогі
(Так, як і скрізь бува по кладовищах).
Я зазираю у їх, — там страшно й гидко!
Так, цвинтар се. Та тільки тут мерці
В своїй труні не спочивають тихо,
Єднаючись з землею у землі,
А ходять скрізь, не боячися сонця.

Одно живе тут тільки є, одно:
Природа ся, це осяйнее сонце.
Простір-блакить, зеленії гаї,
Квітки-сади, степи, квітчасті луки —
Ой боже мій! Яке усе живе
І серцеві багато як говорить,
Сіяючи у силі та в красі!
«Не бійся ти!» — природа промовляє. —
Не покидай надій і певен будь:
Всі трупи ці колись у землю підуть,
Не буде їх, а іншеє тоді
Породить дух живе й могуче плем'я —
Те буде жить, і думати, й робить.
Як з людською душею справжні люди.
О, вір у дух непереможний: все
Він обніма собою й надихає
Всьому життя, бо невмирущий сам!»

Я дякую тобі, свята природо,
Що ти мені розвагу подала!
Але ж болить душа моя, нудьгує,
Що зараз же не можу я, в цю мить,
Замість сих мерців той дух уздріти...
О боже мій! Якби я міг його
Покликати у мій замерлий край!..

Болить душа твоя? Мовчи
 І не кажи людям,
 А щоб розважитися — вночі
 Поплач тихенько сам.

Хіба що серце є таке,
 Що б'ється із твоїм,—
 Йому про лихо те тяжке
 Ти скажеш, а не їм.

Коли ж не зможе і воно
 Розважити,— засни:
 На світі щастя є одно —
 То золотії сни...

У кого плачуть очі,
 То тяжко жить тому,
 Але в душі зосталась
 Надія ще йому;
 А в кого плаче серце
 Кривавими слізьми,
 Тому вмира надія.
 Як квіт серед зими,
 Тому і сонце гасне,
 І все зника в ту мить,
 І тільки чуть, як серце
 Болить... болить... болить...

Чи сніг там, чи дощ ото сіє,
Туман налягає важкий,
Негода і холод... Не гріє,
Не світе вже промінь ясний.

Тепер йому гріти несила:
Приходе понура зима
І смертю всю землю покрила,
Природа сумна і німа.

Нехай! Се закони природи,
А серце — воно їх не зна:
Нехай там лютують негоди,
А в йому і сонце, й весна.

Надія там сипле квітками,
І образ ясний устає,
І, кинувши смуток, піснями
Віта його серце моє.

У ТЕАТРІ

Бачив я сьогодні п'єсу
З криком, сміхом та сльозами;
Трошки плакав я й сміявся,—
Не з тієї тільки драми.

Ні, в моєму серці п'єса
Йде щодня без одпочину;
Там комедія і драма.
Сльози й сміх на переміну.

Я з цього театру вийти
Можу, а з свого несила,
Бо не я прийшов на п'єсу,
А вона в мені засіла.

* * *

Природо-мати! Кожен з нас змарнілих,
Життям важким натомлених та хворих,
Намучившись усім, що серце й душу
Вражає глибоко,— до тебе йде.
Велика Мати всім! Ти хворе серце
Так згоїти, зцілити в грудях можеш,
Як не загоїть людська рука.

В порожньому житті немає втіхи.
Усе розбито, все!.. А ти сіяєш
Високою могутчою красою,
Ти повна завсігди життя, надій.—
І кожен з нас іде до тебе душу
Надією тією напоїти,
Щоб щастя крихту хоч одну знайти.

Так, ідемо і просимо, благаєм
Нас пригорнуть на материні груди,
Нас приголубити, бо серце плаче,
Бо розривається воно від мук!..
І слухаєш ти нас, велика мати,
І пригортаєш — у холодне лоно,
Холодна, нас ховаючи навик...

Ми даємо усім однакові права
І кажем, що мужик така ж, як ми, людина,
І віри хто пойме у наші ті слова,—
Подума, що панів не знає Україна.

А то неправда все! Бо буде так, як був,
Люд без просвіти—раб, а ми над ним панамі:
Хто правди слів оцих у серці не почув,—
В душі той раболуб, хоч волі брат словами.

Коли ми сили всі на те не даємо,
Щоб світу мав народ, то ми — неволі слуги,
І, думавши ламать невольницьке ярмо,
Нерівні й рабству ми додаємо потуги.

УКРАЇНСЬКИЙ МАРШ

Співається на голос:
«Гей, не дивуйте, добрії люди

Гей, ізгадайте, браття-українці,
Чим ми на світі бували,
Як волю нашу, волю народну,
Всі ми гуртом рятували!

Гей, ізгадайте, знову вставляйте:
Рідний народ у неволі —
Будем боротись і працювати,
Щоб нам добутися долі.

Воля, освіта, рівність, братерство
Збудять ізнов Україну,—
Будем за цеє, браття, стояти,
В бої стоять до загину!

Нас не злякають муки-кайдани:
Будемо дужчі за муки,—
Даймо ж на працю для України
Серце, і розум, і руки!

ДО ЗЕМЛЯКІВ

І право людське, й воля, і закон —
Усе потоптано, кайдани всюди,
Собі насильство тут зробило трон,
І ми — раби, самі раби — не люди!

В ярмі тут нація, народ в ярмі,
І вільну думку сковано в кайдани,
Увесь цей край подібний є тюрмі,
Де зазнає усе святе догани.

Ми ж мовчимо і дивимось, як все,
Що найдорожче кожній є людині,
Скрізь гнітиться, і всякий час несе
Нові знущання змученій країні.

Чи довго ж будемо мовчати ми,
Зостаючись лякливими рабами?
Чи довго ще серед цієї тюрми
Дозволимо знущатися над нами?

Невже ж не знайдеться уже борців
І кожен так за свій спокій боїться,
Що краще бути йому серед рабів
Рабом повік, аніж за правду битись?

* * *

На небі проміння леліє і сяє,
На луках пишають рожеві квіти,
Впиваються співом веселі пташки,
Надія на щастя усе повиває.

Хоч промінь і згасне, пожовкнуть хоч
квітки

І будуть без співів гаї та поля,
Та знов молодою устане земля,—
Весна її прийде красою повити.

Їй можна, природі одвічній, радіти...
Чи можна ж радіти тим бідним квітка
Що шлють вони усміх ясним небесам
Уранці сьогодні, щоб завтра не жити?

* * *

Хвиля за хвилею плеще й зникає,
Зникла — і сліду за нею немає...
Нащо з'явилась і втопла у морі —
Хто тее знає сказати?
Те, що зникає в безкраїм просторі,
Знову чи може вставати?

Я — така хвиля в цьому світовому
Морі таємному, морі хисткому, —
Нащо з'явивсь і умерти я маю, —
Хто тее може сказати?
Мучусь, радію, клену і кохаю, —
Все щоб у ямі сховати.

О дорогі мої, ті, що так дуже
Вас моє серце кохає недуже,
Так, як і я, ви, душі моїй милі,
Втопнете в морі хисткому;
Де ж ми зустрінемося — з хвилею хвилі —
Те невідомо нікому...

ДВІ ТРОЯНДИ

Вранці, тільки сонце встане,
Я у сад свій вибігаю —
Скільки свіжого, ясного,
Скільки сяєва без краю!

Ясно листя зеленіє,
До квіток схилились квіти,
І пташки вгорі щебечуть:
«Тінь-цвірінь! Як гарно жити!»

Дві троянди я зриваю,
А на їх блищать перлини;
Квіти вмилися росою
У досвітній години.

Дві троянди ті — рожеву
Пишну з білою сплітаю:
Се красу із чистотою
Я до купи тут єднаю.

ЩАСТЯ

Хочеш ти щастя? Душа знемоглася без його,
Змучилась тяжко і прагне ясного
Світу, і волі, й краси, і без краю кохання,
Правди та квітів, пісень, в забутті
раювання,—

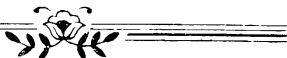
Хочеш — і скрізь не знаходиш нічого?
Знайдеш усе те в собі, тільки тихо засни:
Все, коли схочуть, дадуть тобі сни,—
Тільки вони!..

СВЯТО

Чом не радію я, коли радіють люди,
Коли круг мене тут пісні і свято всюди?
Чи не людина я? Чи байдуже мені
Ті людські радощі, і свята, і пісні?
Та ні, не байдуже! А я того сумую,
Що так, як скрізь, і тут одно я серцем
чую:
Багато є людей, нема людей-братів...
І тим не веселить мене веселий спів...

НАДІЯ

Зів'яла вже та квітка запашна,
Її нема — сама суха стеблина...
А як цвіла, пишаючи, вона,
Аж кращою ставала вся долина!..
Тепер лука порожня і сумна:
Вона була її краса єдина...
Надія-квіт умерла, одцвіла,
Її нема — вмирають поривання...
Була вона — душа тоді жила,
Жили у їй високі почування:
Вона душі теплом святим була...
Тепер там ніч, холодне нудьгування...

1896

ПТАШЦІ

Я люблю тебе, пташино,
Як щебечеш між квітками,—
Мовчки слухаю й радію,
Упиваючись піснями.

Упиваюсь, але знаю:
Проминуть які хвилини,
І ти знімешся й полинеш
Ген до іншої долини.

І не я вже слухать буду
Щебетливого співання:
Іншим будеш ти у серці
Ворушити почування.

Міг би я тебе лукаво
В сітку хитрую піймати,
Щоб співала, поки схочу,
Поки сила є співати.

Та люблю я тільки вільних,
Тільки вільні мусять жити,
Там, де небо ясно сяє,
Ллються співи, пахнуть квіти.

Прощавай же! Линь, де хочеш
Веселити світ піснями!
Хай тобі сміється небо,
Хай віта земля з квітками!

* * *

Труна в землі, могила над труною,
Засмучена біля хреста тополя,—
Життя пройди дорогою тяжкою—
І се тобі і всім така доля!..

І що ж тоді зостанеться на світі?
Ім'я хіба? Діла, що ми робили?
Чи і вони, у темряву повиті,
Теж не минуть ні смерті, ні могили?

Сократ, Шекспір умруть, як інші люди
І Вашингтон? Не будуть нам сіяти
У темряві? Коли це справді буде,—
Навіщо жить? Навіщо працювати?

ДО НАРОДУ УКРАЇНСЬКОГО

Народе мій! Зблукавшись у темноті,
Не бачачи, не знаючи шляхів,
Вбиваючи всю силу на роботі,
Що не дає й хвилини на спочив,—

Знемігшися, не хочеш ти спитати,
Куди іти, в своїх проводирів,
Йдеш навмання, бо звук уже блукати,
Бо вже усі стежки ти погубив.

Народе мій! Тяжка твоя темнота!
Болить душа дивитись, як ти сам
Не хочеш геть іти з того болота,
Що у йому ти вгруз на глум людям!

Болить душа! Але ж твою провину
Простить тобі, хто зрозумів її:
Бо завели тебе у ту багнину
Вони ж таки, проводирі твої!

1897

МОЯ РІДНЯ

Не з вами я живу. Неначе у пустині
Блукаю серед вас: нема мені між вами
Серденька рідного в моїй сумній країні,
Щоб з їм ділитися і щастям, і сльозами.

Клейнод душі моїй — добро мого народу,
Моєї нації з занепаду повстання —
Що вам воно? Одні — про це не чули зроду
А іншим цей клейнод іздавсь на глузування

А хто з вас і хиливсь облудними словами
До діла рідного — на тім і зупинявся,
Прихильності тії не виявляв ділами,
Під небезпечний час, мов зрадник той,
ховався.

Але в пустині цій порожніх душ холодних
Величній борці за правду й світ сіяють
І сявом своїм серед нещасть народних
До праці й боротьби святої закликають.

До їх мій рветься дух, я з ними пробуваю.
Мені нема рідні, опріче їх, нікого:
Ми вкупі боремось у безталаннім краю,
Нарід наш ведучи до визволу ясного.

УЧИТЕЛЯМ

Великїї серця, великі розуми!
Я змалечку до вас, мов до рідні, тулився:
Ви сяєвом своїм виводили з птьми
Мій розум, поки він, ізрісши, в силу вбився.

Навчався я від вас над все кохати світ,
Із правдою іти та з волею брататися
І в боротьбі за їх із наймолодших літ
Ані приваб-спокус, ні сили не бояться.

В храм пишної краси ви увели мене,
Щоб міг небесної утіхи зазнавати
І щоб серед клопїт, робивши тут земне,
Міг духом вільним я до неба досягати.

Безмірна дяка вам, великїї творці!
У храмі вашому покірно я схиляюсь —
І вслід за вами йти, небесні посланці,
Аж поки я живу,— побожно присягаюсь.

РОСІЙСЬКА ГАРМОНІЯ

З'єднавшись, піп з поліціантом
Народ в заліза у тяжкі
Взяли, й любенько порядкують
Івана Лютого синки.

Цей молитви співа й побожно
Благословля народ хрестом,
А той шмагає на всі боки
Людей довжезним батогом.

Народ задурений, в тумані
Не розрізня обох тих рук,
Не розбира, де хрест, де пуга,—
І хрест цілує, і канчук.

Святії співи і кадило,
І рука ляска, б'є когось,
Насподі стогін,— все укупі
В одну гармонію злилось.

РОСІЙСЬКИМ ЛІБЕРАЛАМ

Гучно ляскає батіг,—
Ви ж гнете покiрно спини.
Вбогодухії сини
Рабської країни.

Гучно ляскає батіг,—
Ви ж поклони знов без ліку
Так, як били, всі б'єте
Під веселу ту музику.

Гучно ляскає батіг,
Але вам од бога ласка:
Він вам шкуру дав товсту,
І батіг даремне ляска.

МАРУСІ ВІТРОВІЙ

*Мучениці, що спалила сама себе
у Петропавловській тюрмі у Петербурзі*

Ой не плач, моє серце, ой цить!
Нехай плачуть маленькі діти!
Вже вона у землі тепер спить,
Та, що всіх так уміла любить,
А себе не уміла жаліти.

Вона йшла до ясної мети,
До святого взялась вона діла:
Щоб свободу людям принести,—
І в неволю замкнули кати,
Ту, що волі безщасним хотіла.

Катування темничні страшні
Не лякали: уміла терпіти!..
Але інші думи ясні
Обняли у тяжкій ті дні:
Вона зважилась більше не жити.

«Не скорюсь я запеклим катам!
Коли жертви недоля схотіла,
Щоб кайдани розбити рабам,
То на жертву себе я віддам
Для свободи великого діла.

Я умру, але так, щоб кати
Не могли тії смерті сховати;
Щоб навчилися муки нести,
Ті, що йдуть до святої мети,
Щоб навчились за волю вмирати!

Мій народі безщасний, прощай!
Тобі щастя хотіла я дати...
Все, що можу, — зроблю я, нехай
Воно прийде у рідний наш край
Над моєю труною витати!»

І зросивши одержу палким,
Героїня себе запалила...
Сталось тіло стовпом огняним:
Оддала себе мукам тяжким
Для свободи великого діла!

Вмерла, вмерла, свята і ясна...
О, навчіться ж од неї, навчіться!
Хай ця жертва страшна, вогняна —
Вас до бою веде хай вона,
Щоб з тиранами лютими битися!

Ой не плач, моє серце, ой щить!
Нехай плачуть маленькі діти!
Нам не плакати треба — робить!
Краще зовсім на світі не жить,
Ніж рабами довічними жити!

Я — РАБ

Еге, се так, що за раба
Мене полічено з рабами,
Але я з тих рабів, що в їх
Повік нема ладу з панами.

Я з тих рабів, що єсть у їх
Жадання пута розбивати
І ті будівлі руйнувать,
Що в їх стирчать залізні ґрати.

Я з тих рабів, що їм на те
Дається рабськеє убрання,
Щоб швидше рабство розвалять,
Одняти в ката панування.

1898

ЗЕМЛЯКАМ,

що збираються раз на рік на Шевченкові роковини
співати гімн «Ще не вмерла Україна»

Ще не вмерла Україна,
Але може вмерти:
Ви самі її, ледачі,
Ведете до смерті!

Не хваліться, що жива ще
Наша воля й слава:
Зрада їх давно стоптала,
Продала, лукава!

Ваші предки торгували
Людськими правами,
Їх продавши, породили
Вас на світ рабами.

Не пишайтеся ж у співах
Ви козацьким родом:
Ви — раби, хоча й пани ви
Над своїм народом!

Україна вам не мати:
Є вам інша пані,

Зрадних прадідів нікчемних
Правнуки погані!

Тільки той достойний щастя,
Хто боровсь за його,
Ви ж давно покірні слуги
Ледарства гидкого.

Ви ж давно не люди — трупи,
Без життя і сили,
Ваше місце — кладовище,
Ями та могили.

Як живі покинуть мертвих,
Щоб з живими стати,
«Ще не вмерла Україна!»
Будемо співати.

Як живі покинуть мертвих,—
Прийде та година,
Що ділами, не словами,
Оживе Вкраїна!

1898—1903

ЗЕРНЯТКА

I

Щастя хочеш ти зазнати?
Щастя дурно не дається:
Тільки той його придбає,
Хто за його в бої б'ється.

У великім нашім бої
За нового дня світання
Тільки й можна мати щастя,
Варте людського бажання.

II

Як мала у тебе сила,
То з гуртом єднайся ти:
Вкупі більше зробиш діла,
Швидше дійдеш до мети.

Як на силу ти багатий,—
Не єднайся ти з гуртом:
Буде силу він спиняти,—
Сам іди своїм шляхом.

III

Говорять люди: не зітхай,
Чого нема, то й так нехай!
А я говòрю: не зітхай,
Коли нема,— борись, придбай!

IV

Краще кривду вже терпіти,
Ніж самим її чинити,
А ще краще, пане-брате,
Ні чинить, ні зазнавати:
Сил набравшись і надії,
Не терпівши, скинуть з шиї.

V

Гей, по чім дурного знати?
Що розквасив губи й плаче! ¹
Пане-брате, пане-брате!
Той дурний — то ми неначе.

Всі з зітханнями, з жалями
Озиваються до неба...
Гетьте к бісу з плаксіями!
Нам борців, нам діла треба!

VI

От, кажуть,— пригоди
Учать людей згоди.
Невже на пригоди
У нас недороди?

¹ Народна приказка. (Примітка автора).

Здається, багато
Пригод нам бувало,—
Чомусь тільки згоди
У нас досі мало.

VII

На вбогому — лати,
На багачу — шати,
Та не йди сорочки
В дуки позичати:
Коли чим не маєш
Прикрий свою спину,
То йди просить, брате,
В убогу хатину.

VIII

Кажуть: бог нерівно ділить,
Жде, щоб люди поділились
По-братерському, без сварки...
А вони і посварились.

То дурниця! Я не вірю!
Бог робити так не може:
Він є бог і має силу,—
Хай поділить нас як гоже!

А як сили він не має
Порівняти лати й шати,—
Нащо зводити на сварку?
Нащо кепсько поділяти?

ІХ

«Якої віри ти?» — хтось цигана спитав.
«Якої ж треба вам?» — той одповів.
Кого тобі сей циган нагадав?
Та наших землячків...

Х

Є приказка: кому біда докучить,
То той уже ся розуму научить.
Зазнали ми не то біди, а й муки,
А все тії не відаєм науки:
Хоч, кажуть, нас великі міліони,
А все б'ємо своїй біді поклони.

ХІ

Не сднайсь з розумами низькими,
Бо і сам понизи́шся ти з їми.
Та і рівний тобі головою
Не знесе тебе вгору з собою.
Тільки вищий, на розум багатий,
Зможе дух твій угору підняти.

ХІІ

Святі чуття в душі ховай
В їх зазирать людям не дай,
Бо осміють, зневажать їх,
Затопчуть в грязь неправд гидких.
І тільки їх тому розкрий,
Чия душа — сестра твоїй.

XIII

Поки людина жива,— не втрачає надії нехай
Хай не гадає вона, що усе вже загинуло вкра
Доля мінлива у нас, усе гратися любить вона
Нині тяжкая біда, але радість на завтра ясна
Горе сьогодні страшне, але щастя на завтра і р

XIV

XV

І в ворога учиться — добра штука:
Безпечно се, і здасться нам наука.
А вчити... Ні! І друга страшно вчити,
Щоб ворога із його не зробити.

XVI

Хвилі не вір ти мінливій:
Вітер де віє, туди вона й б'є,
Берег твердий незрадливий —
Він тільки певний притулок дає.

Слову не вір ти людськòму —
Хвилі у морі хисткім забуття;
Ділові вір ти міцному,
Грунтові зросту, основі життя.

XVII

Народ-герой героїв появляє,
Шануючи, він їх вінцем вінчає:
Високий дух високість признає.
А раб-народ, як є герой у його,—
Він на борця величного своїого
Грязь кидає, його камінням б'є.

XVIII

Наші сили й почування,
Думи, мрії, міркування,
Рук і мозку поривання,
Все, чим тіло й дух багатий,—
За одно ми мусим дати:
Щоб ізнов народом стати!
Щоб прийти на свято згоди
Нам між іншої народи
В сяйві слави і уроди!

XIX

Ти один, а їх багато?
Ну, дак що тобі? Байдуже!
Більше буде в тебе свято,
Як подужаєш їх, друже.

Де багато — ще не сила,
Дужість міряй не лічбою:
Перевага там, де сміла
Сила духу в правім бою.

XX

Твердо гордий дуб стоїть:
Ані лютії морози,
Ані бурі, ні погрози
Не змогли його звалить.

Як той дуб, ти гордо стій:
Хай ні зради, ні догани,
Ані муки, ні кайдани
Дух зломить не зможуть твоїй.

XXI

Як сонце могуче, такий будь і ти:
На доброго й злого ти рівно світи,
Освічуї їм шлях, що до правди іти.

Як сонце — в надхмарному краї сяй,
Низькому до себе сягнуть не давай:
Високеє небо — то рідний твоїй край.

XXII

На троянді шпичкі. Та як рожі цвітуть,—
Все колюче ховають квітки;
Прийде осінь сумна,— квіти всі опадуть,
І стирчать самі гострі шпичкі.

Горе й радість дає нам життя молоде —
Колючки і квітки дає всім;
Прийде старість, і радість уся пропаде,
І зостанешся з горем самим.

XXIII

Хто руйнує,— по тім зостається руїна.
А руїник поліг,— проминає година —
І руїна сумна вже зника в бур'янах,
А лихеє ім'я розлетілось мов прах.

Хто буде, — лиша по собі будування
Про потребу люд'ям і про добре вживання:
В тій будівлі людське покоління зросте,
І творцеве ім'я йому буде святе.

XXIV

Повний місяць ясний про згасання
Не гада серед пишного сяння.

Як сміються ще дні весняні, —
Нащо думать про бурі хмарні?

Дуб зелений у літню годину
Не гада про сніги й хуртовину.

Не схиляється ж хай голова,
Як її сивина не вкрива.

XXV

Норець в глибоні поринає кипучі,
! з моря виносить він перла блискучі —
Окрасу морськую земної уроди.

Так розум порине в простори чудовні,
Небесні й морські, і перла коштовні
Виносить відтіль — таємниці природи.

XXVI

Неможливо, кричать боязкі, досягти,
Бо добути його — то над людські сили!..
Не кричи, а іди і візьми його ти:
Неможливе — се те, що не вдіяв ще смілий.

XXVII

Звикли завтра всі лю́дці робити,
Плентатись помалу до мети:
Звикни лиш робити все сьогодні —
І до неї першій прийдеши ти!

XXVIII

«Зроблю», — сього сахайся слова.
«Зробив», — оце потужних мова.

XXIX

Хочеш вік прожити марно ти?
То малої добирай мети,
Щоб за тебе нижчая була:
Бо мала — вона й тебе змаліть,
Бо низька — вона й тебе знизіть,
Бо з дрібною, то дрібні й діла.

Хочеш вік прожить немарно ти?
Вищої шукай собі мети,
Щоб за тебе більшая була:
За великою зростеш і сам,
З нею воля духові й рукам
І великі на ввесь світ діла.

XXX

Коли хочеш ти добро зробити, —
Поспішай його робити швидше,
Поки є його чинити сила:
Як багато вже таких бувало,
Що з добром барилися, аж поки
Час тяжкий робить лихє примусив.

XXXI

Ще змога є — пий любові солодощі,
Не поспішайсь так швидко розлучатись,
Не виривайсь так у кохання з рук,—
Вона й сама, розлука, скоро прийде:
Розлукою нудною чи тяжкою
Все в світі сім кінчається, усе!..

XXXII

Ні, не сумуй, поете безталанний,
Що ти малий, поміж людьми незнаний,
Що у тобі вбача людська юрба
Такого, як сама вона, раба,
Ще й гіршого, і подвиг твій великий
Стриває сміх чи крик ворожий дикий:
«Ти ще живий,— тим не прийшов
твій час,
Бо тільки смерть великих робить з нас».

XXXIII

Лихо в світі не довічно
Мучить нас і боре,
Бо так саме, як і щастя,
Так минає й горе.

XXXIV

Як тебе ворогі на хресті розіпну́ть,
То стогнання свого ти не дай їм почути,—
З твоїх мук не радіють нехай.
Ти погордою мстись! Не забудь ні на
мить:
Всім вікам така смерть буде ясно світить,—
Неподужаним ти умирай!

1899

БОЯЗКИМ

Страшно бороться вставати
Проти насильства гидкого?
Жалко вам теплої хати,
Жалко життя затишного?

З матір'ю, з сином, з коханням
Вам розлучитися шкода?
Ви живете сподіванням:
Прийде й без того свобода?

Ні, хто розбити кайдани
Вміє своєю рукою,—
Той тільки вільним і стане:
Воля живе боротьбою!

Хто ж сього серцем не чує,
В кого нема на це сили,—
Той у неволі звікує,
Буде рабом до могили!

1900—1903

ЗАСПІВИ

I

Давно не стрівавсь я з тобою,
Красо моя, дивна богине,
Кохання моє, божественна дівчино!
Давно не впивавсь я красою твоєю,
І вкупі з тобою
Давно не співав я
Тих співів, що з серця мого
Течуть, немов краплі червоної крові,
Життя мого, крові моєї...
Я здалека ледве тебе забачав
На мить, на коротку хвилину,
І вже розлучав нас туман клопітного
життя,—
Зникала кохана дивна постать...
Тепер я вертаюсь ізнову до тебе,
богине.
Прийди і до мене схились,
До чола мого прихили своє чоло,
І вкупі з тобою ми будем співати,
Сміятися й плакати,
І наші сріблястії чистії сльози
Розкотяться в світі широкім
Блискучими перлами, музо,

А сміх у повітрі далеко-далеко
Розсиплеться іскрами-світом,
І в душі людські залітати
Ті іскорки будуть,
І сльози окрасою-перлами стануть,
А з сміху народиться світ, засіяє.

II

Вона прийшла, до мене завітала
Одвічна краса, єдина мрія
Найкращая з дитячих літ моїх!..
Я згадую мій рідний тихий хутір,
Високий ліс, глибокі яри,
І запашне дихання тих долин,
Що у лісах, заквітчані, ховались,
І захисний куточок той у лісі,
Де й я ховався од галасу й людей,
Мале хлоп'я... І тільки сонце сяло,
І тільки лист щось тихо шепотів,
Та пташечка щось любе щебетала...
Заплющувавсь... Стихало у душі...
Я забував життя: убозтво, сльози,
Усе тяжке, що зустрівало хлопця
На першому незнаному шляху,—
Я забував... І бачив я — вставала
Перед малим, мов хвиля світосаяна,
І в сяєві тому була — вона.
Я бачив перш — прозоро-осяйне
Сріблястее убрання тихо має,
А далі все я більше добачав
Надлюдської краси обличчя дивне:
Всміхалися ласкаві уста,
Чудовні сяли очі...

Тільки ж

На мить одну, а там зникало все...
Я закохавсь своїм дитячим серцем
В ту дивную коханую дівчину,
Я їй моливсь, я вірний був, я ждав...
І от я зріс, зробивсь великим,

дужим —

І я знайшов коханую богиню!
Вона з небес до мене прилітає:
Ми плачемо над муками людськими,
Ми кленемо мучителів гидких,
Розвагою стріваємо безщасних,
Красою закрашаємо життя
І кличемо душею воскресати
Усякого, хто душу не продав,
Усякого, у кого б'ється серце,
Що хоче жить, а не вмирать помалу,
Що хоче жить новим, а не старим!

III

В піснях моїх горе
І радість у їх,—
Усе поспліталось
У згуках дзвінких.

В житті люті муки
Із щастям сплелись,—
Того такі співи
У мене лились:

Политі сльозами,
Повиті у сміх,—
Се відгуки щастя
І смутків тяжких.

ЖАЙВОРОНОК

У високостях голубих
Понад півсонними полями
Співець просторів весняних
Вже дзвонить срібними піснями.

Співає він, що тільки мить,—
І над півсонними полями
Життя озветься й задзвенить
Знов молодими голосами.

Пташино люба! О, співай
Ти над півсонними полями,—
Нехай прокинеться весь край
І зароїться орачами!

ЛАСТІВКА

«Ти знов защебетала
У мене над вікном,
Із вирію вернувшись,
Клопочешся з гніздом.

А там же вічне літо
Цвіте, як божий рай,—
Чого ж вернулась знову
Ти в мій журливий край?»

«Хоч літо там і сяє —
Любіше тут мені:
Така квітчасто-пишна
Вкраїна повесні.

Така квітчасто-люба,
Що й в тім краю-раю
Все бачу я хатинку,
Де се гніздечко в'ю».

РАНОК

Сонце сходить із-за гаю,
Став, як золото, засіяв...
Соловейко ще раз тьохнув
І на гілці задрімав.

І на все живим диханням
Подимає округі;
Оксамитові зелені
В став схилились береги.

Мов каміння дорогее,
Сяють крапельки роси;
Скрізь у лісі забриніли,
Задзвеніли голоси.

Кожна гілка сколихнулась,
Кожна пташка вже співа,
А згори все дужче й дужче
Сонце світ свій розлива.

І, немов проміння, сяє
І надія, і любов,
І намученеє серце
Воскресає наче знов.

* * *

Нахиляє дуб високий
Серед пишної долини
Віти, дужі і широкі,
До червоної калини.

А калина соромлива
І тремтить, і омліває...
А згори сміється сонце,
Світом-золотом обсипає...

СЕРЕД ПОЛЯ

Блакитними небо сія глибонями,
Поля попід небом прослались безкрайні:
Іду я обніжком,— шумлять колосками,
Шумлять і хвилюють лани урожайні.

Назад озирнуся,— ген далі високі
Сіяють-мигочуть блискучі палати,
І тільки що мріють у балці глибокій
Убогі, обдерті, похилені хати.

А передо мною за хвилями хвилі
Аж ген до крайнеба пливуть без упину,
Сіяють під сонцем, мов золото, спілі,
Сіяють і плещуть, де оком не скину.

Поля мої рідні, найкращії в світі,
Багаті на силу, на пишную вроду,
Засіяні хлібом і потом політі,
Робітницьким потом мого народу!

Родючі та щедрі! В позлотисті шати
Свого хлібороба могли б ви окрити,—
Чого ж то так часто на йому ті лати,
Чого ж то в тих хатах голоднії діти?

Тими колосками, що, повні та спілі,
Схиляються низько від зерна важкого,
Кого в ріднім краї годуєте, милі,
Куди ваша сила зникає, до кого?

Хвилюються мовчки поля за полями,
Сіріють у балці убогії хати,
І, високо знявшись, вгорі над хатками
Блищать і пишають високі палати.

У СТЕПУ

Я тут сам стою,— нікого
Я не бачу навкруги:
Степ та небо... І могучий
Дніпр хлюпоще в береги.

У просторі осяйному
Самотині радий я:
І вільніше, і щиріше
Лине пісня тут моя.

Я стою собі й співаю,
І байдуже тут мені,
Чи хто чує, чи не чує
З серця вирвані пісні.

Там гризуться в світі люди,
Там реве базар гучний,—
Сам я тут, і в самотині
Спів вільніший, голосний.

Вільно, любо!.. Навкруг мене
Небо, степ, Дніпро старий...
І, завітчані, зринають
Таємниці дивних мрій...

ПІСНЯ

Пісня лється, пісня лине,
Пісня плаче і дзвенить,—
Чи душа навіки гине,
Чи встає ізнову жить?

Чи останнії гіркії
Сльози вилились у їй,
Чи надії молодії
Повні щастя, повні мрій?

Чи то блискавка мигоче
І гримить у хмарах грім,
Чи сліпить то сонце очі,
Світом сяючи палким?

Чи в степу, в крові обмитім,
Вітер скиглить, проквіля
І співає над побитим,
Що його бере земля?

Чи життя се привітання
Задзвеніло над усім
І засяли від кохання
Очі променем ясним?

Хто те скаже, хто те знає,
Що дзвенить у пісні тій,—
Тільки серце замирає
Від страшних солодких мрій.

Пісня лється, пісня лине,
Пісня плаче і дзвенить...
Чи душа навіки гине,
Чи встає ізнову жить?

* * *

Великеє людськеє горе,
Безмірне, як темрява ночі,
Гучне, як безсоннеє море,
Страшне, як шаленого очі,
Панує — і сміх став риданням,

Ворожістю — братня згода,
Життя — щохвилини вмиранням,
Огидою — пишная врода...
І кров'ю цвіте, не квітками
Земля, милосердна Мати,
І кров ту змиває сльозами,
Щоб знову у їй потопати...

* * *

Я сам собі у городі гучному,
Навкруг усе біжить і метушиться,
А я сиджу в куточку мовчазному,
Моє життя — самотня тиха праця.

Не хочеться між ці виходить люде:
Я з їми так давно вже розрізвився,
І знаю я, що богом їм не буде
Той бог, що я весь вік йому молився.

У їх стоять свої боги й кумири,
І осміють вони мене з моїми
Надіями і думами, без міри
Моїй душі і серцю дорогими.

Нехай собі! Я буду працювати!..
І знаю я: не дурно роблять руки —
Впаде мій сів, і хліб ми будем мати,
А хоч не ми, — дочки, сини й онуки.

І знаю я: є чари в тихім слові,
Не продзвенить воно даремно в світі:
Впадуть колись божища стоголові,
Впадуть у прах кумири гордовиті!

Я не чув ще тебе, тільки бачив
 Таємничії дивнії очі,
 І не можу я більш працювати,
 І не можу спочить серед ночі.
 Все гадаю: куди мою душу
 Кинуть очі твої непоборні:
 В високості пресвітлого раю
 Чи в безодні пекельнії, чорні?

МОНОЛОГ

Ой чим же ти, мій краю, закрасився?
 Чи пишними палацами тими,
 Де зібрано про людський дух і око
 Ясні скарби і розуму, й краси?
 Чи працею, упертого змагання,
 Здобутками, що кращий шлях новий
 Собі і всім народам торували,
 Нове знання їм даючи і міць?
 Чи подвигів луною голосною
 У боротьбі за людськії права
 І волею здобутою своєю,
 Основою громадського життя?
 Чи просто тим буттям спокійно-тихим,
 Де кожен їсть зароблений шматок
 І тепло спить в куточку захисному,
 Не знаючи про голод та мороз?

О, ні, не сим! Серед руїн димами
Скарби краси і розуму взялись...
Нові шляхи? Ти й на старих зблукався
У безладі кривавих завірюх!
А подвиги... Коли й були які,—
Загинули без сліду і знаку...
І навіть той достаток,— хата тепла
І не сухий зароблений шматок,—
Ти і сього не маєш: голодуєш,
Обідраний, серед родючих нив!..

Так чим же ти, мій краю, закрасився?
Хіба тими долинами в квітках,
І горами, й садами запашними,
І тим Дніпром широким, степовим?
Хіба твоїх дочок, синів красою
Та піснею, що славна по світах,
Та мовою, барвистою, як квітка,
Могучою, як серед бурі дзвін?

Усе воно таке прекрасне-дивне,
Та все воно і мертво, і сумне,
Коли ти ще не закрасивсь, мій краю,
Живущою надією, що все:
І розуму, й краси святі скарбниці,
І волю, й світ, і хату захисну,
І працею зароблений достаток,—
Все матимеш, усе здобудеш ти
І, подвигом своє вквітчавши чоло,
Сіятимеш народам і вікам!..

Я зрікся мрій. Поважний і спокійний,
 Собі сказав: мені не треба їх.
 Повинність — ось той владар добродійний,
 Що збереже мене від мук і лих.

Яка ж іще краса не одурила?
 Який огонь у попелі не згас?
 Невже на те в душі в людини сила,
 Щоб марнувать життя короткий час?

Порожня річ те славлене кохання,
 На мить огонь, а там чманілий чад,
 Не варт воно ні сліз, ні поривання —
 Клубок зневір, розчарувань і зрад.

О скільки гір нам розкопати треба,
 Засипати безодень скільки нам,
 Розвіять хмар з насупленого неба,
 Зорать облів, посіять хліб людям!

О скільки сліз повинні ми утерти,
 О скільки пут повинні розітнуть!
 Скількох слабих одрятувать од смерті,
 Скільком сліпим їх очі повернуть!

І поруч з сим — солодкії зітхання,
 Поезія банально-любих втіх?
 Ні, хочу я борні і досягання,
 Ні, хочу діл, поважних і міцних.

У життя на бенкетах бучних,
 У гурті молоді краси
 Не зривав я квіток запашних
 В ясної юнацькі часи.

В божевільно-щасливій дні,
 В раюванні пекучих утіх
 Утопить не судилось мені
 Почувань пекучих моїх.

Я безжурний веселощів спів
 Обминав на своєму віку,
 Свою силу віддав без жалів
 Я на працю поважну й тяжку.

В вічі глянуть не сором людям,
 Озираючись на довгую путь:
 Я свій хліб заробив собі сам,
 З мого хліба і люди живуть.

Але що ж воно з серцем моїм?
 Але чом же так жалко мені,
 Що я в тім божевіллі палкім
 Не горів у юнацькій дні?

Що я сил, почувань своїх,
 Що вогню молодого свого
 Не розвіяв у безумі втіх?
 Ой чому ж мені жалко сього?..

Тільки на себе рахуй,
 Інших не май ти надій!
 Силу свою загартуй,
 Дбай, щоб зміцнитися їй.

Тільки хто вміє і сам
 Вибороть щастя собі,
 Поміч невтомним рукам
 Знайде в тяжкій боротьбі.

Але на тебе нехай
 Чесний рахує, і ти
 Втомленим помочи дай
 В бої дійти до мети.

Я не скажу, щоб розумом я жив,
 Я не скажу, щоб серце в мене спало,
 Але його я тяжко пригнітив,
 Але йому так волі дав я мало.

Повинність я над все ушанував,
 Віддав себе я праці без вагання;
 Я йшов туди, де розум посилав,
 Згнітивши всі до щастя поривання.

А щастя так хотілося мені,
 І сонечка, й блакиті весняної!..
 Та серед хмар мої минули дні,
 Серед грози, з неволею у бої.

Почесний бій для любої мети!
Вчинив гаразд, хто сміло став до його!..
Чого ж болиш, о серце, знову ти?
Що хочеш ти?.. Ні, не бажай нічого!..

* * *

Плачучи, крутиться вітер круг хати:
Сумно йому по степах
З снігу замети змітять-намітять
І самотньо стогнать по ярах.

Чую: ридає, могутній, квилить,
В'ється і б'ється круг хат...
Серце моє наче менше болить:
Єсть у журбі мені брат.

* * *

Людина я... І мушу червоніти
Із соромá, що маю зватися так!..
Коли б я міг зректись ім'я страшного,
Тоді б здолав мовчати й не клясти,
Але клену!.. Клену людей устами,
І розумом, і серцем, і усім,
Що є в мені, живе і розуміє,
За пекло те, що з раю люд зробив!
Клену за кров святу Джордано Бруно,
За кайдани, що їх носив Спартак,
За вирвану з рук у Поета ліру,

За плач тяжкий у Римі матерів
І за тюрму, де мучився Пеліко,
За огнище, де вмерла Жанна д'Арк!
Клену за все, що чистотою сяло
І що у бруд змогли ви затоптати,
За все ясне, що в темряві втопили,
За всю красу, що сміттям занесли,
За вільне все, що скованим зробили,
За висоту, що геть зіпхнули вниз,
За розуми, що ви скорили дурням,
За всю любов, що вбила люта злість,—
Клену я вас! Клену, жадаю, прагну:
Хай полум'ям проклін мій спалахне,
Обніме все—і в морі вогняному
Хай згине все, коли не вміє жити!

* * *

Весна іде, радіє все усюди—
І темний ліс, і пташечка, і люди,
В серцях у всіх надії молоді,
Всім почали вільніше дихать груди,
Мов ожили обличчя всі бліді,
І сяють очі:
В їх день ясний після страшної ночі.
Весна іде... Чого мені радіти?
Життя свого я не почну, як діти,
Всміхаючись красі дочасній сій,
Бо знаю я, що значить бути, жити,
Не тямлячи, без світу, без надій,—
І гаснуть очі:
В їх темрява після страшної ночі.

Хай ліпше вб'є громом, ніж їстиме лихо,
 Хай краще згоріти, ніж в'янути тихо,
 Ніж в'янути тихо!

Згоріти — то мука, але то єдина
 З життя навісного недовга година,
 Коротка година;

Згасати ж чуттями, і бліднуть думками,
 І в'януть помалу, вмирати частками,
 Зникати частка́ми,

З життям по краплині гіркої розлуки
 Щодня випивати — то лютії муки,
 То муки над муки!

Хай ліпше вб'є громом в останньому бою,
 І душу, і тіло хай знищить грозою,
 Розмече грозою!

Я кохаю ті хмари похмурі,
 Що під час велетенської бурі
 Як озвуться, то слово їх — грім,
 А ударять — перуном палким.—
 І здригнеться земля серед бурі.
 Як гуркоче розгніваний грім.

Я кохаю ту квітку маленьку,
Що і вітрик зламає бідненьку:
У громами сполохані дні
Захищать її любо мені,
Боронити від лиха, бідненьку,
В блискавками сполохані дні.

* * *

Не лякайся, що й досі хмари,
Страх згори на все навис,
Що навкруг погрози й свари
І притихли поле й ліс;
Не лякайся, що темні ночі
Засліпили кволим очі,
Руки впали в немощних
І несміливий затих!

Там, де хмари, там і бурі:
Вдарить буря й розімчить
Всі страховища похмурі,
І засяє знов блакить,
Засміється, ясно гляне,—
Все прокинеться приспане,
І воскресне пишний день
Праці, щастя і пісень...

Все, що чується на силу,—
На порозі кращих літ
Вгору голову похилу
Підведе і сміло в Світ!

Все нечисте, нище, темне,
Все гнітюче, все нікчемне,
Все, що живить рабський страх,—
Все розіб'ється на прах...

Майте ж прапором, надії!
Знов озвись, оживши, сміх!
Ділом стануться всі мрії
Літ найкращих молодих!
Воскресайте, сонця діти,
Розсипайте щастя квіти,—
Хай сміється всім блакить
І звитязький спів дзвенить!

* * *

Обличчя всі бліді, нудні, без сили,
В блідих очах нема вогню палкого,
Здається, й кров, що їм сповняє жили,
Бліда й вона, безсила кров слабого.

Бліді думки, безбарвні почування,
Холодний дух, холодно-мляві груди...
І це справдіть повинні сподівання
На кращі дні оці півмертві люди?

Їм умирать, а не іти до бою!
І хай умруть, щоб іншим місце дати,
Тим, що ідуть,— відважною рукою
Розбить старе, нове побудувати!

СТЯГ

Ось він, високо над нами
Стяг, освячений в боях...
Гей, хто з нами, не з рабами,
Хто стоптав ганебний страх,—
Станьмо вкупі й за Україну
Биймось, биймось до загину!

Глянь, написано на йому:
Воля — сонце! Волі нам!
Воля духові людському
І робітницьким рукам!
Вернем волю на Україну,—
Биймось, биймось до загину!

Ось він кличе, ось він має,—
Станьмо всі ми навкруги!
Грім і пекло не злякає,
Згинуть наші вороги!
Гей, за стяг наш, за Україну!
Биймось, биймось до загину!

ПРИХОДИТЬ ЧАС

Приходить час, приходять час,—
Сказати кожен мусить з нас,
Чи він народу вірний син,
Чи тільки раб похилий він,
Чи раб похилий, чи боєць —
Хай кожен скаже навпростець!

І де він стане: чи до тих,
Що в путах сковані гидких,
Народ і край свій продають
Панам, що кров із його п'ють,—
А чи до сміливих борців,
Що серед бур похмурих днів
За рідний край, за на́рід свій,
За долю-волю йдуть у бій?
Приходить час, зайнявся світ
І вільним душам шле привіт —
Озвіться всі, хто є навкруг:
Хто нищий раб, хто волі друг?

ПАНЬКОВІ КУЛІШЕВІ,

прочитавши його «Хуторні недогарки»

Самотнику безщасний, духу мужній!
Як сміло ти боровсь за слово рідне!..
В тій боротьбі і славній, і потужній
Твоє ім'я довіку не поблідне.

Самотнику недужий, духу бідний!
Навіщо ж ти тепера сам навчився
Те плямувать, чим дух живе наш рідний
Навчивсь од злюк, що з їми сам же
бився?

О, як ти кляв, умів ти як ганьбити!
Як боляче стискала серце мука
У всіх, хто чув проклін несамовитий,—
Се розуму твого із правдою розлука.

Кулішу! Там, де осяйні престоли
Правдивості, і Розуму, й Любові,
Де з Кривдою не знаються ніколи,
Де хибної не чути зроду мови,—

Там ти благай простить твої провини,
Що ти вчинив письмацькою рукою:
Зганьбив народ і Кобзаря України,
А душманів уславив ти хвалою!

Благай простить,— проститься за роботу,
Хоч і тяжкі твої гріхи без міри!..
І, прощений, забудь свою скорботу
Під голос струн Тарасової ліри.

1904

ДО ТИХ, ЩО ЗОСТАНУТЬСЯ

Кому я потьмарів чи бодем, чи журбою
В його житті дні, роки чи хвилини,—
Простіть мені за те, що й я тяжкою
Скорботою платив в страшні години
За право тільки жить, не вмерти серед бок

За те мені простіть, що в наші дні похмурі
Боявся я рабом нікчемним бути,
Що не ховався лякливо серед бурі,
Що йшов туди, де гуркіт праці чути,
Що камінь єсть і мій у нашім спільнім мурі

За те простіть, що я, мов хмарка у простор
Пролину й більш не буду вас тьмарити,
В незнаному розвіявшись морі,—
Ви ж будете огнем життя світити,
І вам сіятимуть з блакиті рідні зорі.

КОЛИСЬ І ТЕПЕР

Дитиною я ранкові радів,
А ніч стрівав я думкою сумною;
Постарівши, боюсь зрадливих днів,
Жду радісно вечірнього спокою.

ЛЕАНДРО

(1821)

Усміхнулась блакить до землі,
Пахнуть квіти в ломбардському полі,
І щебечуть пташки у гіллі.
Любо жити, літати на волі.

Чорний стовп край дороги стоїть,
Там німецькі солдати при зброї,
Вона ясно на сонці блищить,
У рушницях — смертельні набої.

І Леандро із чолом ясным
До стовпа йде по смертній дорозі;
Поруч — патер з хрестом золотим:
«Кайсь і найдеш надію у бозі!»

«О, не каюсь! Мій гріх — то мій рай,
З ним не страшно і жити, і вмирати.
Хто боровся за волю й свій край —
Не злякається муки і страти».

«А покайся, то минеться їй гроза...
Шкода ж батька і неньку єдину!..»
Затремтіла на очах сльоза...
«Жаль Італію, рідну країну!..»

«Молодий же ти,— солодко жить!
Буде серце дівочеє в горі...»
Він зітхнув і всміхнувся на мить:
«Хай сіяє їй щастя, як зорі!..»

«А не вмер би, коли б ти признавсь,
З ким замірився стати до бою...»
І вогнем його погляд зайнявсь:
«Чорний padre, гидую тобою!»

«Та невже ж краще смерть за життя,
Смерть болюча без честі і шани?»
«Краще смерть, ніж прожить без пут'
Ніж носити ганебні кайдани!..»

До стовпа прив'язали... стоїть...
В висоті линуть вільнії птиці,
Усміхається ясно блакить...
І підводять солдати рушниці...

ЖИВУЩА ВОДА

В казках я про воду живущу чував,
Що мертвого бризни тією водою,—
І душу живу знов мертвий придбав,
І знов молодою пишає красою.

Хоч воду ту змії береже огняний
І кожного палить, хто йде до криниці,
Та смілому байдуже гидосний змії:
Несе йому смерть він у дужій правиці.

О доле! Героя з огнистим мечем,
Що вб'є того змія, пошли нам, благаю!
Хай воду чудовну живущим дощем
Розбризка по мертвому краю!

1905

* * *

В блакиті,
У сяйво повиті,
Горять недосяжнії зорі
В безкрайому вічності морі.

Щоночі
До зір мої очі
Тим сяйвом прикуті неначе, —
За їми душа моя плаче.

Величні
Говорять: — Ми вічні,
А ти тільки мить над землею —
Тим рвешся до нас ти душею.

* * *

Гнітять щочасні про хліб той клопоти,
Змучують душу невпинні турботи,
Сльози пекучі, вагання й жалі,
Горе важке нахиля до землі.

Я не хочу їм коритись,
Я не хочу похилитись!
Поки в мене дух живий —
З лихом, з горем сміло в бій!

Гірш за турботи, і горе, і сльози,
Гірше за бурі й громовії грози
Сіра щоденщина, ниця й нудна,—
Душу дрібнить і вбиває вона.

Ні, дрібніти я не мушу,
Я з низького вирву душу!
З високостів ллється світ,—
Шлю йому я свій привіт!

Гірш за щоденщину сіру й низькую
Та невідомість, що серцем я чую:
Нащо по світові кожен іде,
Є в тім мета чи немає піде?

О, коли б повірять сила,
Що не все кінча могила,
І що врешті вийдем ми
З невідомості-тюрми!

Ну, та коли й не судилося знати,
Де ці тюремні кінчаються грати,
Дійдем чи ні до ясної мети,—
Хочу я дужим по світу пройти.

Я не хочу нудно скніти:
Не боротись, то й не жити!
Поки в грудях дух живий,
Сміло, сміло далі в бій!

СПІВЦЕВІ

Коли ти хочеш, щоб твій спів
Нам серце й душу зворушив,
Співаче рідний, то співай
Про нещасливий рідний край,
Про те, як гнітять нас вони,—
Щоб наша безліч мук і лих
В піснях озвалася твоїх.

Про стоптаний народ співай,—
Про те, що наш безщасний край —
Усім розкоші, тільки нам
Він пеклом ставсь, його синам;
Що вбито волю у тюрмі,
Що працювник в тяжкім ярмі
На працю силу загубив,
Робивши вік на глитаїв.

Але кажи й про волю ти,
Про те, як долі досягти,
Про те, що зникнуть кайдани,
Що краю рідного сини
На себе вже — не на чужих —
Посіють на ланах своїх;
Що будуть люди та брати
Там, де раби були й кати.

Співай! До бою й праці клич!
Огонь палкий і гострий міч
Хай буде твій живущий спів,
Щоб той огонь серця палив,
Щоб пута меч рубав гязкий.
О, гострий меч, огонь палкий
І бур, що наступають, грім
Хай в співі чується твоїм!

МАНІФЕСТ

«Піддані вірні! До вас
Палаю я любов'ю...
Се для порядку,— не зо зла,—
Я злив столицю кров'ю.

Мене мікадо знервував:
Звичайність зна погано...
А тут Гапон, робітники
Збудили дуже рано...

Дам конституцію зате,—
Не треба буде й раю!
Самодержавія ж основ
Займать не дозволяю!

Парламент з вибраних послів
Дозволю я зібрати,
І від народу буде їх
Булига вибирати.

Всім «інородцям» волю дам
Я на царськiм папері,

Але в парламент зачиню
Для їх щільненько двері.

Усякій вірі волю дам,—
Синод же мусить дбати,
Щоб з православія ніхто
Не важивсь утікати.

Законів силу я зміцню,
Все буде по закону,
По всій Росії заведу
Военну охорону.

Щоб хлібороб мій волю мав,—
На се дивлюсь прихильно,
А панських земель і моїх
Займать йому не вільно.

І щоб уже зреформувать
До краю Русь святую,—
Професорів Я розжену,
Просвіту Я скасую».

ЛЮДСЬКИЙ ВІК

Цар небесний вік недовгий
Уділив задля людини,
Дуже скупю полічивши
І години, і хвилини.

На землі ж царі земнії
Ще й того втинають віку
І війною, і тюрмою,
І знущаннями без ліку.

Як же можна се робити?

Дисципліни тут немає:

Те, що цар зробив небесний,

Цар земний переробляє!

1906

СТАРІ ПІСНІ

Старі пісні! Які тяжкі без міри,
Як тужить в їх народная журба!
Немає в їх надії ані віри
На кращі дні в похилого раба.

Є тільки жаль, безмірний і могучий,
Що процвітає судилося не нам,
Є тільки плач безрадісно-болючий
За тим ясним утраченим життям.

Коли ж вони, коли ж вони озвуться
І дорогі, й сподівані пісні —
Ті, що від їх серця могуче б'ються,
В очах горять нового дня огні?

Ті, що від їх напружуються руки,
Хапаючись до праці й боротьби,
Радіючи, ідуть на смерть і муки
І вільними стають раби?

Ні, не кажіть прихильних слів,
 Ні слів хвали гучних;
 Ні вихваляння, ні жалів —
 Мені не треба їх.

До праці став я серед тьми
 З сокирою в руках,
 Я сам пробив собі грудьми
 В боях добутий шлях.

Не помагав моїм рукам
 Ніхто в похмурій час,
 І я навчивсь боротись сам,
 Без помочі від вас.

Не для хвали я працював,
 А в тім мені був рай,
 Щоб мій народ щасливим став,
 Щоб вільним став мій край.

Коли єсть рани на мені,—
 Їх згоїть не таких,
 Ніжніших треба рук, а ні —
 Хай час загоїть їх.

О, ніжних, щирих треба рук
 До серця, що болить,
 Щоб не завдати гірших мук,
 Щоб гірше не вразить...

Так не кажіть прихильних слів —
Звичайних, докучних...
Свій шлях без їх пройти я вмів —
І далі йду — без їх.

1907

РІДНІ КРАЇ

Душі моїї сниться далека блакить,
Країна за межами ока земного...
У їй закохалась душа, і болить,
І рветься в далеку рідну блакить,
А тут — їй не треба нічого.

Нічого не треба душі на землі,
Так довго земля її тяжко дурила,
Єдине дала — безнадійні жалі,
І більше душа вже не хоче землі,
Бо їй на землі вже несила...

І сняться, все сняться надхмарні краї,
Аж поки життя навісного
І сморід, і грюкіт розбурка її —
І зникнуть далекії рідні краї
За хмарами диму земного...

1908

НА ВОЛЮ!

Похнюпилась сумно у клітці пташина,
До клітки припала дівчатко-дитина.
«Чого ти, пташино, така сумна?
Дивися: надворі весела весна;
І небо сіяє, і ліс зеленіє,
Лука, квітоньками убрана, леліє,
І співом пташиним дзвенить увесь гай,—
Радій же, пташинко, весні і співай!»

І пташка неначе слова зрозуміла:
Ураз розгорнула маленькії крила,
І битись об клітку грудьми почала,
І рвалась туди, де весна зацвіла.
І билась так довго, так тяжко об ґрати,
Що стала дитину журба обнімати,
І клітку вона одчинила тісну:
«Лети і на волі вітай ти весну!»
І пташка зника серед лук і гаїв,
І голосно чуть її радісний спів:
Співає вона з-під ясної блакиті,
Що воля — найбільше добро на цім світі.

Всемогутній єси, боже,
 Все зробити можеш ти,—
 Дак і міг мене ти легко
 Від гріхів уберегти.

І вседобрий єси, боже,
 Нам добра ти все хотів,
 Ну, то мусив і мене ти
 Боронити від гріхів.

Як не схочеш — волосинки
 Не загубить чоловік,
 Значить, сам того хотів ти,
 Щоб грішив я цілий вік.

І на все, що нагрішив я,
 Воля все була твоя,
 То й карать мене не можеш:
 Сам ти винен, а не я.

Сумно у хаті моїй — увійшло
 В неї гнітючеє горе.
 Все, що веселе колись тут жило,
 Стихло, мовчить, не говоре.
 Темнее ж лихо у кожному кутку
 Стало, й скляні його очі
 Дивляться в душу мою боязку
 Пильно щодня і щоночі.

І відпочинку нема ні на мить —
Все вони дивляться в душу...
А у душі все питання тремтить:
Ждати чого ще я мушу?

1909

* * *

Зазира в вікно до мене
Білолиций з високості...
— А, здоров, старенький друже!
Ну, прошу до мене в гості!

Як ся маєш? Як озвались
На тобі останні роки?
Мабуть, добре: все ти сяєш,
Все повненькі в тебе щоки.

Конституції, запевне,
Не зазнав ти серед неба,
І тікати від погромів
Там, вгорі, було не треба.

І твою бібліотеку
Не являлись розглядати,
Не везли тебе, як здобич,
За міцні залізні ґрати.

Ні дочки тобі, ні сина
Не поклали молодими
У холодну темну яму
Люди з гудзями ясними.

Ти не знав там, повновидий,
Угорі того нічого.
Ну, а я... те все зазнав я,
Та й багато, опріч того.

Через те тепер лежу я,
Занедбав гаї та луки
І про ліки розмовляю,
І лежать без діла руки...

* * *

Ні поля, ні гаї,
Ні пташки щебетливі
Не приспали мої
Суми-болі вразливі.

Потьмаривсь мені світ
В моїй рідній країні,
Я списав заповіт
І... тепер на чужині.

Може, пишна блакить
І широкеє море
Зможуть болі втішить,
Вколисать моє горе?

БАЛАДИ
і ПОЄМИ

ЗРАДА

БАЛАДА

У садочку опівночі
Крізь густії віти
Тихо з неба високого
Місяченько світе.
У садочку опівночі
Соловей співає;
Молоденький козаченько
Дівча обнімає.
А дівчина, як калина,
Миється сльозою:
«Ой козаче! Що ти робиш,
Що робиш зо мною?
Серце моє, мій голубе,
Сизокрилий орле,
А хто ж мене до серденька
Без тебе пригорне?
Ой з ким же я поговорю
В садку опівночі?
Хто розваже? Хто так люблю
Гляне в карі очі?»
«Не плач, не плач, дівчинонько,
Не рви мого серця!

Вернуся ще — все лишенько
Навіки минеться!»
Не слухає дівчинонька,
Плаче, омліває,
Що коханий чорнобривий
Її покидає...
У садочку опівночі
Не чуть соловейка —
Зосталася одинока
Дівка молоденька.
Ой поїхав козаченько ¹
Із дому за Десну:
Рости, рости, дівчинонько,
На другу весну!
Росла, росла дівчинонька,
Та й на порі стала;
Ждала, ждала козаченька,
Та й годі сказала!
У зеленому садочку
Стоя опівночі,
Виплакала чорнобрива
Свої карі очі.
У зеленому садочку
Листя опадає,—
А од милого і досі
Вісті ще немає.
І зима прийшла, і землю
Снігами покрило,—
Виглядає миленького,
Сумуючи, мила.
І весна мина, і літо
З пишними квітками,—

З народної пісні. (Примітка автора).

Мабуть, уже козаченько
У холодній ямі!..
Та чорнявий не у ямі,
Вернувся здоровий...
Чом же в садку опівночі
Немає розмови?
Світить знову місяченько,
Соловей співає,—
Чом же там ізнов дівчини
З козаком немає?
Ой вернувся чорнобривий,
Та забув ті очі,
Що колись він цілував тут,
Стоя опівночі!..

У неділю пораненьку
Дзвонять в церкві дзвони,—
У дівчини молоді
Серденько холоне.
У неділю пораненьку
Козака вінчають,—
А дівчину нещасливу
Сльози обливають.
У неділю заспівали
Весільної люди,
А дівчина не співає
І співать не буде.

БІЛА БРАНКА

НАРОДНА ЛЕГЕНДА

Там, де в морі хвилі грають,
Де горять ясніше дні,
Де вгорі на баштах сяють
Скрізь півмісяці ясні,
Де усе ще споконвіку
В пишні шати повилось,
В тій країні, де без ліку
Сліз невірницьких лилось, —
Там у башті щогодини
Тужить дівчина смутна:
До далекої України
Рветься серденьком вона.
Одногучно море дуже
В темні мури плюскотить,
А вона, самотня, туже,
Серце ниє і болить.
В згадці рідна Україна,
В згадці хата рідна там,
Де зросла вона, дівчина,
На поталу ворогам,
І вишневий сад зелений,
Місяченько над садком,

І в садку тому найперший
Поцілунок з козаком...
Там їй щастя усміхалось,
Озивалось навкруги, —
І нічого не зосталось,
Все забрали вороги!
Запалала рідна хата,
І садок той спопелів;
Батька вбито, вбито брата,
Мати спить серед мерців.
А той милий? Де гуляє?
Чи живий, чи вже нема,
І його уже ховає
Яма чорна і німа?
Ох, не знає, ох, не чує
Й не почує вже вона.
У неволі вік звікує
І безщасна, і смутна...
А щовечора, як хвилі
Повиває скрізь туман,
До дівчини йде не милий,
А баша, турецький пан...
Сонце гасне, день минає, —
Небагато ще хвилин,
Як ізнов, — вона се знає,
Як ізнову прийде він.
І невже ж її не знати
Днів минулих вороття
І судилось їй оддати
Бусурменові життя?
Ходить, тужить і нудьгує,
Не втиха журба й на мить,
А за муром, бранка чує,
Море Чорнеє шумить.

Без початку і без краю
Розляглося скрізь воно;
В морі поглядом втопає
Бранка, злігши на вікно.
В мури плещуть хвилі-гори,
Одногучно й сумно б'ють
І в безкрайому просторі
То зникають, то встають.
І довічні, і невпинні
Хвилюватимуть вони,
А невірніці-дівчині
Вже не прийдуть кращі дні:
Найсвятіші бажання,
Сподівання кращих літ,
Перші радощі кохання,
Перший милого привіт,
Перші промені яснії,
Що в житті блиснули їй,
Поривання молодії,
Ціле море любих мрій,
Все, що в серці розцвітало,
Рвалось жити і жило,
Все навіки повмирало,
Все руїнами лягло!..
Краще згинути, схватись
У холодних хвилях цих,
Аніж ворог той знущатись
Буде з сліз її гірких!
«Земле рідна! Я загину
На чужині — прощавай!
Та любити не покину
Й на тім світі рідний край!..»
На той бік, де Україна,
Повернувшись тоді,

З башти кинулась дівчина
І покрилась у воді.
І її безоднє море
В глибині взяло свої,—
Так сховалося від горя
Серце біднее її.
А душа пішла до раю,
Тиха, чиста і ясна,
Та свого й на небі краю
Не забула все ж вона.
І як час той наступає,
То проміж зірок ясних,
Наче хмаронька, злітає
Бранка та з небес святих.
І над містом, де сконала,
Сяйвом білим світлячи,
В рідний край, що так кохала,
Тихо лине уночі.
То вона оповіщає
Горе туркам-ворогам,
Перемогу обіцяє
Січовим швидким чайкам.

ОТАМАН МУЗИКА

ГАЙДАМАЦЬКА ЛЕГЕНДА

(На позичений сюжет)

I

На ринку в містечку
Велика громада
Зійшлася зусюди,
Весела і рада.

II

На ринку в містечку
Стовпи із петлею;
Страшний гайдамака
Стоїть перед нею.

III

Того ж і радіє
Громада велика,
Що згине сьогодні
Отаман Музика.

IV

«Останні хвилини
Тепер доживаю —
Нехай перед смертю
В свистілку заграю!»

V

З землі до помосту
 Драбина велика,—
 На нижньому ц'яблі
 Спинився Музика.

VI

Узяв він свистілку,
 Торкнувся губами,—
 Послав дзвінкий голос
 Степами-лісами.

VII

Струснулося листя
 У темному гаї,
 Високая тирса
 В степу коливає.

VIII

Кат лядський гукає:
 «Гей, чуєш-бо, брате!
 Покинь! На тім світі
 Час буде дограти!»

IX

«Гей, поки живу я,—
 Ще втну я співанку,
 В співанці уславлю
 Свою я коханку».

X

Ізнов на драбину
 Ще вище ступає,
 До степу, до гаю
 Він голос пускає.

XI

І падало листя
З несвітського грання,
Здіймалось бурхливе
В річках хвилювання.

XII

Кат знову гукає:
«Гей, чуєш-бо, брате!
Кінець вже драбині,—
Нам треба кінчати!»

XIII

«Нехай же востанне
Я ще раз заграю —
Що кидаю в світі,
Те все повітаю».

XIV

Заграв тоді знову
Отаман Музика,
І пісня лунає
Могутня і дика,—

XV

Аж чорнії хмари
Сховали півнеба:
«Гей, чуєш?— кат знову.—
Кінчати нам треба!»

XVI

Даремнее слово!
Він грає і грає:
Від рік і від моря,
Від степу, від гаю

XVII

Вернувся той голос
 Чудною луною:
Сто душ гайдамаків
 Гукнуло: «До бою!»

XVIII

«Гей, де наш отаман?..
 Бий лядство прокляте,
В петлю того ката
 Тягни, пане-брате!»

XIX

З ляхами, з жидами
 Будинки палають;
Ревуть гайдамаки:
 «Отак у нас грають!»

ІВАН ПОПОВИЧ

(1663)

I

У рідному краї
Панує руїна,
Не день і не тиждень
Бідує Вкраїна.

На боці лівому
Іванець панує,
Правий же Тетеря
Для лядства руйнує.

Тобі, Україно,
В житті самі муки
Здавен готували
Дітей твоїх руки.

Для панської ласки,
Великая Мати,
Тебе починають
Свої роздирати.

І Паволоч-місто
 Того не минуло:
 Тетерине в'ійсько
 Його обгорнуло:

Посипались кулі,
 Ревнули гармати...
 Та наше козацтво
 Уміє стояти!

У місті полковник
 Не дасть у наругу;
 Взяв хрест в одну руку,
 А шаблю у другу,—

З хрестом та з мушкетом
 Не страшно нічого...
 Попом він був спершу
 І в бога святого

І щастя, і волі
 Благав Україні,
 І знов у час лютий
 Страшної руїни,

Щоб край боронити,
 Узявсь він до зброї:
 Уміє молитись
 І вистоять в бої.

Ой крикне Тетеря:
 «Руйнуйте її паліте!»
 Встають тетерянці
 На Паволоч бити.

Та міцно Попович
 Замкнув усі брами,
 Не хилить він зброї
 Перед ворогами,

А сам до гетьмана
 Листи посилає,
 Потуги він просить,
 Бо сили не має.

Але ж Брюховецький
 Не дба про те дуже;
 Чи згине, то й згине,—
 Йому те байдуже.

IV

Ой ще день минає,
 Минає і другий —
 Несила боротись,
 Немає потуги.

Тетеря лютує:
 «Не кину нікого!
 Всіх виріжу в місті,
 Старого й малого!»

Та бачить Попович,
Що згинуть всі люди,
І каже до себе:
«Ой, ні, так не буде!»

І він до Тетері
Гінця посилає:
«Не всіх нехай кара,
Гетьмане, спіткає:

Бо сам воював я,—
Не винні ці люди,—
Нехай же і кара
Мені тільки буде!

Карай мене люто,
Але ж — я благаю —
Але ж не руйнуй ти
Коханого краю!»

V

Чого ж то зібрались
Ті люди край брами?
Ой то ж то Попович
Прощавсь з козаками.

Чого ж то козацтво
Й міщани ридають?
В останню дорогу
Його виряджають.

Поміст уже збито
Край муру міського;

Спокійно зіходить
Попович на його.

Ой глянув Попович
По рідній країні:
«Мій краю коханий,
Мій краю єдиний!

Ще довго кайдани
Ти будеш носити,
Вмиватимуть кров'ю
Тебе твої діти;

Та інша година,—
Я вірю,— устане:
Загояться люті
Кривавії рани,

Впадуть з нас ганебні
Кайдани тяжкії,—
Борітеся ж, браття,
І вірте надії!»

Схиливсь на колоду...
Сокира звелася,
Упала — і кров'ю
Земля напилася.

Умер він безщасний,
Та повний надії
На іншій кращі
Години яснії.

ПРОФЕСОР ПШИК

БАЛАДА СЬОГОЧАСНА

Він професор був великий,
І наукою він жив,
Закопавшися у книги,
Працював невтомно він.

І збентежувало тільки
Трохи прізвище його:
Прозивався мій професор,
Прозивавсь кумедно — Пшик...

Ну, та згодом він помалу
Раду дав собі і тут:
Нашукав якісь легенди,
В їх подлубався й знайшов:

«Пшик» хоч прізвище й кумедне,
Та поважне, бо пішло
Від легенд давнеколишніх
Про старого коваля.

Сей хотів леміш скувати,—
На сокиру перевів,
А з сокири вже на швайку,
А із швайки вийшов — пшик!

Те знайшовши вияснення,
Гордий, він собі сказав,
Що і прізвищем він також
Є цілком націонал.

Вірив він в національне
Українське життя:
«Тільки ж спершу відшукати
І дізнатись треба нам

Про підстави історичні
Українським всім думкам,
Показать первопочаток,
Відкіля усе пішло.

А на це нам треба пильно
Дослідити корінь наш:
Відкіля, з якого ґрунту
Виріс він на божий світ.

І з часів доісторичних
Треба вислід розпочать,
Пошукати давніх свідків
І розглянути усіх.

Ібн-Фоцлана та Ібн-Даस्ता
Критицизмом я пройму,
Покажу я, що таке
Наш уславлений народ».

Закопався він у книги
І шукав, шукав, шукав...
Пролинули довгі роки,
І сказав, зітхнувши, Пшик:

«Пильнував я діла добре,
Та впевнився я тепер,
Що нічого ще не можу
Досі певного сказати».

Бо Ібн-Даст — це всяке знає —
Був не наш, але араб,
А в арабів і культура
Не така, як у нас:

Щоб писання ті арабські
Зрозуміти до пуття,—
Всю арабську культуру
Добре вивчить мушу я».

Та й пірнув ізнов у книги
І гортав, гортав, гортав,—
Пролинули довгі роки,
І сказав, зітхнувши, Пшик:

«Пильнував і тут я щиро,
Але знову бачу я:
Щоб арабську культуру
Зрозуміти до пуття,—

Вплив культурний од народів,
Що з арабами жили,
На арабську культуру
Добре вивчить мушу я».

Та й ізнову закопався
І, почавши там з жидів,
Всі культури націй з сходу
Довго вчив професор Пшик.

І казав він часом: «Скоро
Я до краю вже дійду,
На підставі тих здобутків
Дух народний покажу.

Покажу, як мусим жити
І які пишуть книжки,
Щоб народними зостатись
І розвинути як слід».

Так казав блідий і зсохлий,
Так казав професор Пшик;
А тим часом на Україні
Темний дурений народ

Без книжок, без хліба й світу
Низько кланявсь глителям
І не знав, що десь працює
Рідний наш професор Пшик.

І не знав, та і довіку
Він не знатиме того:
Над культурою іранців
Вмер професор, бідний Пшик.

Як умер — те невідомо,
Тільки люди брешуть, мов
Задавив його товстючий
Величезний фоліант.

1887

СМЕРТЬ ОТАМАНОВА

I

На ліжку твердому — на голій землі,
Вгорнувшись в козацьку кирею,
Лежав, головою на простім сідлі,
Отаман козацький і ждав, щоб прийшли
Хвилини розлуки з землею.

II

І подруга вірна край його була —
З життям при їй легша розлука —
Багато походів вона відбула,
Багато голів з пліч могутніх стяла
Важенна козацька шаблюка.

III

Не раз же він плавав під турка в чайках,
Не раз і з ляхами стинався,
Не раз, по широких гулявши степах,
Щербив на татарських її головах
І часом з волохом рубався.

IV

Багато за волю він крові пролив,
 За Січ і за рідну Україну!
 На дужому тілі він ран не лічив,
 Живий повертався із лютих боїв,
 Хоч бивсьь завжди до загину.

V

І отже: не в чесних вояцьких боях,
 Де крові без міри лилося,
 Не в лядських лукавих зрадливих руках,
 Не в герці з татарами в чистих степах.
 Вмирати йому довелося.

VI

Він сам умирає в цьому курені,
 Лежачою смертю вмирає...
 Навкруг тільки стіни, похмурі й сумні,
 Та джура, ховаючи сльози дрібні,
 На його, сумний, поглядає.

VII

І тяжко старому. І джуру тоді
 Він кличе до себе рукою.
 І каже він: «Джуро мій вірний, піди,
 До мене ти хлопців моїх приведи,—
 Прощатся хай прийдуть зо мною!»

VIII

І стало козацтво круг його смутне.
 І ждуть всі останньої мови...

«Спасибі вам, діти!— він каже.— Мене
Зла доля в далеку дорогу жене,—
Бувайте ви, діти, здорові!

ІХ

Але умирати в цьому курені
І лежнем лежати — несила:
Степ скрізь оживає тепер повесні,
Лунають ячання, і дзвонять пісні,—
Мене ж тут недоля побила.

Х

Вволіть мою волю в останній цей час:
Мене на коня посадіте...
Хай, поки ще світ мені божий не згас,
Вступлю я в стремена і гляну ще раз
На батька, на степ, мої діти!»

ХІ

І загад останній почувши сумний,
Козацтво коня вже сідлає,
І батька старого садовлять вони,
І тихо рушають у степ у рясний,
І тихо кінь вірний ступає.

ХІІ

І їдуть всі мовчки. Степи навкруги,
Як море безкрає, хвилюють,
І здалека ледве маячать луки,
І мріють дніпрові круті береги.
Могили високі сумують.

XIII

І їдуть все далі... Кивають рясні
Квітки головками своїми;
В високій ширяє орел даліні,
І птаство щєбече безжурні пісні,
І чайка кигиче над їми.

XIV

І їдуть все далі... В траві промайнуть
Сайгак чи коза швидконогі
І зникнуть безслідно... І ось уже чуть,
Як виють, і плещуть, і б'ють, і ревуть
Дніпрові далекі пороги.

XV

І далі ізнову... Смутні козаки
Ні слова іще не сказали;
Отаман мовчить, похиливсь до луки,
Стиснувши свій повід, не рушить руки
І їде все далі та далі.

XVI

І тихо спитався з козацтва один:
«Чи, батьку, не час нам додому?»
Але не відмовив нічого їм він,
І знову всі їдуть ще кілька хвилин,—
Він знову нічого нікому.

XVII

І коней тоді зупинили вони,
Отаманів кінь зупинився;
Отаман одразу схитнувся на коні:
Заснувши в останнім довічному сні,
На руки їм, мертвий, схилився...

1888

БЕАТРИЧЕ ЧЕНЧІ

ПОЕМА

Трохимові Зіньківському.

I

В італійській землі пишній Ченчіїв рід
Гучно вславився здавна за всіх —
Не до правди палким закоханням своїм,
Не величністю вчинків своїх,
Не в боях за свій край проти інших країн,
Але кривдами скрізь здавна вславився він

Де злочинство гидке — Ченчі діло було,
Але злото в магнатських руках
Так робило тоді, що й святому судді
Промінь правди згасав у очах.
Та останній, що був в роді довгому їх,
Переважив один він злочинствами всіх.

Мов з'єднались усі, що на предках були,
Найгидчіші гріхи в одному:
Він людей убивав, на шляху грабував,
І підпал не гидкий був йому;
І здавалось, немов і найгіршее зло
Задля його добром найлюбішим було.

В яму він положив першу жінку свою,
Другій,— тільки від шлюбу узяв,—
«Тепер знатимеш ти, що за чорта піти
Було б ліпше тобі!»— він сказав.
Він замучив уже двох найстарших синів,
А живих іще двох, не жалівши, гнітив.

Але в Ченчі була ще й єдина дочка,
Беатріче — так звали її.
Хоч дівчат молодих, як зоря чепурних,
Є багато в тій пишній землі,
Та відколи в снігах Альпи гордо стоять,—
Їм такої краси не доводилось знать.

Пишні кучері вниз їй спадали на стап,
Округ білого личка вились;
Очі сяли ясні; неземні-чарівні
З їх любові проміння лились;
Але чиста душа, що світилася в їх,
Ще чистіша була від очей осяйних.

Гей, що батькові та неземна чистота?
Із дурниць він сміється таких!
У палаці щодня в його б́енкет-гульня
І обійми коханок палких.
Хай знущання терпить і німує дочка!
Хто б озваться посмів — тому кара тяжка.

Та росла сирота серед горя та мук...
Їй шістнадцята встала весна,
І тоді серед тих сумувань тяжких
Їй зірничка блиснула одна.
Та надія-зоря — то кохання було,
Що до Гвідо тихцем у душі розцвіло.

Ой, не раз те було, що в зеленім садку,
Де схилявся до квіточки квіт,
Під гіллястим дубком було любо їм двом
Забувати людей і весь світ.
Шепотіли уста там блаженні слова,
Туманіла обом од цих слів голова.

А було і таке, що до Гвідо свого
Припадала безщасна в сльозах
І казала вона, яка мука страшна
Їй судилась в дівочих літах.
«Ой надіє моя і кохання моє!
Не віддасть він мене, моє серце уб'є!»

«Ні, не буде сього! Утікаймо відсіль!
Полинімо, кохана, мерщій!
Все сприяє ще нам... Він не знайде нас та
У далекій країні чужій...»
«На край світу піду я з коханим моїм,
На край світу й за світ,— аби вдвох тільки
з їм

Так змовлялись вони серед тиші вночі,
Заховавшись під дубом рясним.
«Жди ж, кохана, мене, як три дні помине
Як обгорне ніч третяя Рим...»
І, весела, вона до палацу пішла
У оселю страшну лиходійства та зла.

II

Вечір. Пишний палац осяває огнем,
Гучно чути веселі вівати.
То граф Ченчі своїх тих магнатів бучи
Запрохав на бенкет погуляти.

В пишних шатах усі, сяють злотов,
сріблом,
Посідали вони за розкішним столом.

Бенкетують усі у палаці тому,
Бенкетують, не маючи лиха;
П'ють магнати вино, веселить їх воно,
Ясно сяє їм в очах утіха:
Хоч добуто воно рабуванням гидким,
Але з того воно їм не стало гірким.

Але в залі нема Беатріче ніде,
І вона там гостей не вітає:
Зачинившись сама, в своїй хаті вона,
Поки бучі кінець, дожидає.
Жде, а з зали їй чуть крики тостів гучних,
І як кубки бряжчать, озивається сміх.

Невеличкий покій... Стіл та ліжко... І сад
Зазирає в віконце крізь ґрати...
І портрет дорогий, спомин вічно-святий:
То бездольна, замучена мати.
Тихо сяйво мигтить і того обгорта,
Що, розп'ятий за світ, похилився з хреста.

Беатріче тремтить... О, не вперве уже
Так од батька вона утікає...
Його погляд чудний... і чудний, і гидкий...
Поцілунки — все страхом проймає...
І сьогодні її у ту залу притяг,—
Знову так він дививсь... цілував при
гостях...

І вона утекла. Вона жде і тремтить.
Але чує — бенкет утихає,
Уже гості ідуть... Ось ходи вже не чує,—

Страх із серця потроху зникає...
І схилалась вона перед богом тоді,
І молитву уста шепотіли бліді.

Але чуть — хтось іде. Увіходить слуга:
В залу батько ізнов її кличе,
Зараз, швидше велів... Затремтіла без
слів

І, турботна, іде Беатріче.
Ченчі сам, без гостей, за бенкетним
столом,
Повним кубків, пляшок з недопитим
вином

«Ти тремтиш? А чого? Що там сталос
тобі?»

Він глузливо питає дівчину.—
От, дурниця яка! Батько — я, ти — дочка
Ну, і хочу побачить дитину!..»
І злий усміх тоді йому враз на губах
Перебіг і сховався, навіваючи страх.

Беатріче стоїть... Ледве може казати:
«Чого ж, тату, вам треба?» — питає.
«Чого, дочко моя? Врода пишна твоя
Вже давно моє тіло проймає:
Вп'єшся, дочко, цю ніч ти коханням
палким,
І я буду тепер сам коханим твоїм».

Вона чула те все. Холод серце пройняв,
Затремтіла зо страху і муки,
Згас у очах її світ; мов підрізаний квіт
Похилилась, ламаючи руки...

Похилилась вона і з благанням страшним
Впала, бідна, тоді перед батьком своїм:

«О мій батьку!.. Ні, ні!.. Вбий ти краще мене,
Аніж так мене тяжко зганьбити!

О, хоч раз пожалій, я благаю, і вбий!

Краще буде в землі мені тліти,

Ніж таку ганьбу зазначати тяжку!..

Пожалій же хоч с им неповинну дочку!»

Сміючися, дочці відмовля кардинал:

«Я сказав, то інакше не буде!

Не марнуймо ж ми слів...»— І її він хотів

Пригорнути до себе на груди.

Ще хвилина одна... Його погляд горить...

Але вирвалась з рук Беатріче в ту мить.

Заблищала тоді в очах сила гнівна,

Вся душа її огнем запалала,

І у батька кинджал, що носив кардинал,

Вона з пояса миттю зірвала.

«Батьку! Геть, оступись! Не торкайся до

дочки,

Бо не вдержу тоді я своєї руки!

Думав ти, що нема вже рятунку мені?

Ні, ще єсть оборона остання:

Геть, не важся іти! Як насмілишся ти,—

Я з життям не злякаюсь прощання.

Смерть мені не страшна! Краще вмру отут я,

Аніж скарб мій один — честь загине моя!

Чість зганьбить я не дам!..»—

Зупинилась вона,

У руці загартовану зброю

Вона міцно держить, щоб у серце
встромит
І знущатись не дати над собою.
Немов гострі мечі, сяють очі ясні,
Пишно впали на стан її коси рясні.

«Га-га-га!— розкотивсь тоді регіт
гучний.—

Чим, дурна, ти схотіла лякати!
Чи тобі ж себе вбить? Так ще хочеш т
жить

Краще будеш мене ти кохати!..
Не борись, бо зломлю і візьму тебе я!
Від сьогодні, кажу, ти — коханка моя!»

Але ще у душі їй надія була:
Її Гвідо в садку дожидає,—
Може, він боронить... Вона з зали біжить
Ченчі поки її не спиняє.

Усміхнувся і сказав: «Не втечеш ти,
дурна!

Але ж кат його й зна, яка гарна вона!..

III

У безмірному блакитті,
В недосяжній далині,
Тихим сяйвом оповиті,
Зорі світяться ясні.
Місяць плавле, озирає
Землю, стомлену сном,
І від краю та й до краю
Сипле він по їй сріблом.

Змовкли вулиці широкі,
Сплять будинки і хати,
На церквах струнких високі
Злотом світяться хрести.

Рим заснув... Затихло всюди,
Тільки в тих рясних садках
Вітерець дихання збуде
Й задрімає у квітках.

І на квіти місяць світе,
Промінь їх цілує там...
А дерева, сном повиті,
Похилилися гіллям

І, поникнувши, ховали
Вбранням темним і густим
Тих обох, що там стояли,
Смутком змучені тяжким.

еатріче була там і Гвідо її...
Мій коханий, рятуй, бо я гину!
ирви з пекла, з тюрми і з собою візьми!
араз! Швидше!.. Тут будь хоч хвилину
же не можу я більш.. Тут безмірне зло
же собою усе навкруги повило...»

Що зробилось? Скажи!»— «Ні, коханий, того
мене сили немає сказати,
але краще в труні лягти зараз мені,
ніж гіршого тут дождати!
і хвилини не гай!.. Тут нелюдське, страшне!..
Івидше, серце, відсіть!.. О, рятуй же мене!..»

«Я по тебе прийшов... Я тебе на руках
Занесу відсіля із неволі.

Ти — кохана моя, і рука нічия
Тебе в мене не вирве ніколи...»

«Так її вирву — я!» — хтось тут гримнув над її
Озирались — вони перед Ченчі самим.

«Забирайте обох і за мною тягніть!»

В Гвідо шабля в руках задзвеніла,

Але встигла в ту мить його челядь звалить,
Бо іззаду його обступила.

«Гей, міцніше держіть! Хай не топче садків!» —
І сам Ченчі тоді Беатріче вхопив.

І у батька в руках уже б'ється вона —
Він несе, вона вирватись хоче...

«Не втечеш! Ти моя! Чи на те ж тебе я
Назорив з сим дурним серед ночі,
Щоб ізнову пустить?..» — І зомлілу її
За собою потяг у палаці свої.

Ледве Гвідо відбивсь, — Беатріче нема,

Знов у ката в неволі... А в його

Нема сили тії, щоб одняти її,

І на поміч немає нікого...

Що робить йому? Що?.. А її волочуть.

І до льоху велить її Ченчі замкнуть.

IV

Після ночі ізнов сонце ясно зійшло,

І пливе воно знову горою,

Та не радість воно у той день принесло

На засмучену землю з собою:

Ченчі в замок дочку Беатріче замкнув,—
Гвідо зблід, як ту вість про кохану почув.

«Поки батько живий, можновладний
харциз,

Дурно б я і змагавсь проти його...

Та ні муки її, ні гірких її сліз

Не прощу тобі, лютий, нічого!

Моя помста тобі уже кару несе,

Я віддячу тобі за дочку і за все!»

І надії оці він голубить страшні,

І людей на помòгу шукає...

Ось тим часом ішли і проходили дні,

Ось і тиждень спокійно минає,

Та як промінь вгорі з неба ввосьме

засяв,—

Ченчі з ліжка свого уже більше не встав.

Зворухнувся увесь Рим: Ченчі вбито!

І скрізь

Стоголосная вість пролетіла.

А ще й інші слідком десь за нею взялись:

Беатріче то батька убила!

Наче вбила його і учинком своїм

За всі муки і гніт так помстилась над їм.

Ой, не дурно ж отой поговір полетів:

Беатріче замкнули в неволю,

З нею мачуху теж узяли і братів,—

Всі зустріли однакову долю...

Беатріче в тюрмі все життя прожила,

Тепер в іншу тюрму, ще страшнішу,

ввійшла...

Знову місячна ніч понад Римом лягла,
 Накриття своє кинула всюди,
 І привабливим сном вона все повила —
 І заснула земля і всі люди.
 Усе місто навкруг обнімає впокій;
 Тільки місяць згори позирає ясний.

Та не всім упокій!.. Ні впокою, ні сна
 Беатріче безщасна не знає
 Не одну уже ніч: у темниці вона...
 Мука серце її розриває..
 Два ступні та і мур... Тиша... Ніч налягла,
 І вона тут сама, жертва кривди та зла!..

Темно, сумно тут скрізь... А за муром товстим
 Місяць сяє в блакитнім просторі
 На всю землю, на Рим... І ізнову над тим,
 Над садком миготять тепер зорі...
 І згадавсь їй садок, і згадався їй він,
 З ким щасливих вона зазнавала хвилин.

Ох, навіщо ж саму він покинув її,
 Той, кого вона так покохала,
 Кому все віддала: душу й серце свої
 І вірніше над кого не знала?
 Нащо кинув її у великій журбі,
 Безпорадну, в тюрмі і в несвітській ганьбі?

Але ні! Нащо ж так нарікає вона?
 Він не винний, він, певне, не знає..
 Нащо робиться так,— тільки бог про те зна!
 Защо доля так тяжко карає..
 Але ж, боже святий! Де ж рятунок їй, де?
 Хто pomoже їй тут, і чому він не йде?

Ох, як тяжко вмирати!.. Умирати без вини,
Тід ганьбою злочинства гидкого!..

Дні зійшли молоді, не дали їй вони,

Не дали вони щастя нічого!..

Зік у неї минув без утіх, без пуття:

Зона хоче ще жить, хоче знати життя!

Зона хоче ще жить, оправдїться здола:

«Не злякавшись, до суду я стану,

Розкажу я усе,— як робила й жила,—

Всю правду, щоб зняти догану.

Судді ж мають серця,— тільки знать треба їм...

вернусь до життя я з коханим моїм...»

Зід солодких думок серце знов ожива,

Заколисують душу надії,

схиляється вже на спокій голова,

Сон ласкаво skleпляє їй вії...

жахнулася враз, як замок забряжчав!..

Зже світає... Прийшли... Суд по неї прислав...

VI

Хмурна зала. У їй за столами сидить

Суддів ряд,— вони мусять судити.

Беатріче ввійшла... І хто б міг у ту мить

Її погляд, обличчя уздріти,

То побачив би він, що, і тяжко смутна,

Світом правди ясним сяла в час той вона.

Якби в неї в душі по обличчю хто вмів

З отих суддів всю правду читати,

То запевне уже він тоді б зрозумів,

Який присуд він міг їй сказати.

Та читати в серцях в їх ніхто б не спроміг:

Беатріче була перед суддів сліпих.

Суд почався. Вона вбила батька і тим
Людські й божі закони стоптала,
І відколи став світ, ще злочинством таким
Воля божа людей не карала.
Що? Невинна вона? Так дізнаємось ми!..
Сій запеклій душі було мало тюрми!..

Хай наблизиться кат! Пом'янувши Христа
Хай во славу престолу святого
Він мордує її, поки грішні уста
Скажуть все, не сховавши нічого!
Во ім'я твоє, той, що за нас розп'яли,
Хай наблизиться кат!.. І її узяли...

Ще хвилина — і ось... Але боже мій, ні,
Розказати нема в мене сили
Про ті муки тяжкі, про ті муки страшні,
Що в ім'я твоє люди робили!
І коли буде суд і простиш ти усім,
То сього не простиш, не забудеш ти їм!

І не день, і не два тая мука тяглась,
Та їй сили вона не зламала:
Як ламались кістки, кров червона лилась—
«Я невинна»,— безщасна казала..
І не знала вона, що і мати, й брати
Винуватять її, мук не змігши знести...

VII

Що ж намісник Христів непогрішний?
Він зна
(Хто ж бо в Римі того ще не знає?),
Як їй жити було, що невинна вона,—
Та... убогих він родичів має:

Треба грошей йому,— не собі, але їм,—
А багатством пишавсь Ченчі здавна своїм.

І судити її він скоріше велить...

Знов безщасну взялись катувати:

Їй однак умирать! Що та смерть?— одна
мить!

Але може рідню врятувати:

Хай на себе бере! Бог там зна, хто зробив,—

Але мачуху тим зарятує й братів.

І вона узяла... Перед суддів уп'ять

І вона, і брати її, й мати...

Беатріче встає... Присуд будуть читать,

Але хоче вона ще сказати...

Ледве тіло її, з мук розбите, стоїть,

Але в очах ще її тихий промінь горить.

«Знаю присуд я ваш,— промовляє вона,—

І той присуд мене не лякає:

Перемучилась я... така мука страшна...

Ні, душа вже спокою бажає...

Так, я знаю, що вмру, і прохати у вас

Я не буду життя у останній сей час.

Батька вбила свого,— так сказала я вам...

Нехай буде вже так, як сказала...

І життя я своє без вагання віддам,

Аби других я тим рятувала.

І коли треба жертв, то одна буде хай:

Тіло кволе візьміть,— воно змучене вкрай!

Та де ж правда й любов, той Христів

заповіт?

Ось, у вас він тепер під ногами,

Престіл правди святий вже розбитий
лежити

Святокрадців розбитий руками!
Ви розбили його! Бо розпуста і зло
Оборону у вас і притулок знайшло.

Так! Не правду душі і не чистість її
Ви, святії отці, боронили:
Знали батька мого, знали муки мої,—
Оступитися ви не схотіли.

А тепер ви, ваш суд мені смерть
присудив!..

«Цить! Мовчи!»— трибунал як один
загриміє

«Геть її! І нехай не сквернить до кінця
Нечестивий язик і поганий
Повелення благі пресвятого отця
І наш присуд, од бога зісланий:
Виправляє вона тут злочинство своє
І до його хулу на Христа додає!»

І святий трибунал розлютований встав:
«Мусить смерть сих злочинців скарати!
Вмерти мусять усі,—присуд він прочитав,—
Беатріче, брати її й мати!»
Світ її в очах погас перед присудом тим:
Яка зрада страшна!.. Смерть усім!.. Смерть
усім!..

VIII

І день смертний прийшов. Вже народ
хвилювався
Круг помосту страшного для страти,
І з сокирою кат у руках дожидався

Тих, що мусить на смерть покарати.
Хвилювався народ, Беатріче жалів,
Але встать силоміць він за неї не смів.

І народ дожидався, дожидався і боявся...
А над людьми тією добою
Небосхил півдньовій нерухомо схилявся,
І пливло ясне сонце горою,
І проміння палке обливало усіх...
І відразу народ сколихнувся і затих.

Озирнулись усі: вони йдуть уже, йдуть,
Ті, кого, боячись, дожидали,
Серед стовпищ людських передсмертнюю
путь

До помосту вони проходили,
І, нарешті, народ тую матір, братів
І безщасну саму Беатріче уздрів.

Вона йшла. І були надзвичайно ясні,
Надзвичайно спокійні їй очі:
Ані страх, ні журба, ні вагання смутні
Не тьмарили їй погляд дівочий.
І хоч з мук у тюрмі помарнів її вид,
І рум'янець уже на щоках їй поблід,

Хоч, здавалось, вона ледве-ледве могла
Порушатись,— так змучилось тіло,—
Але чиста душа іще дужа була,
Тяжке лихо її не здоліло.

Про що дума вона? Чим в останню сю
мить

Її думка живе, її серце болить?

Чи про те, як вночі Гвідо, плачучи, вправ
Йй до ніг у тюремній кімнаті,
І як мовчки він йй кайдані цілував,
І, не змігши нічого сказати,
Втік, ридаючи, він без прощання, без слів
І востаннє її бідне серце розбив?

Чи про те, як в тюрмі її коси рясні
Кат сьогодні відрізав для страти,
Щоб, як схилиться там, на колоді страшній
Було легше сокирі рубати?
А чи інше життя в сю останню мить,
Те, небесне життя, перед нею стоїть?

Не вгадає ніхто, і ніхто не дізна,
Але повна спокою святого,
Як той дух неземний,— безгурботно-ясна
Наближалась до краю страшного.
Вона йшла, і народ набік геть розступавсь
І дививсь, і жалів, і кінця дожидавсь.

Ось, нарешті, й поміст. Навпроти́ двох
святих,
Що Христову любов возвіщали,
І, закрившись Христом, що послав до нас
їх

Тут на страту поміст збудували;
Перед тих, що життя віддали за любов,
Зараз литимуть тут неповинну кров.

Перед божим хрестом вона впала... В ту
миті

Поєдналася з богом душею...

Далі — кат дожида, на помості стоїть, —
Він приніс розставання з землею.

Петра й Павла статуї. (Примітка автора).

Перший брат їх іде... Далі мати пішла...
І червона кров той поміст залила.

Не убили вони: почалися тяжкі,
Невимовні, несвітські муки:
Кліщі тіло їм рвуть, їм ламають кістки
Та рубають і ноги, і руки —
Все, що вигадать міг суд і люті кати,
Все безщасним тоді довелось знести.

І в народі тоді скрик навкруг розкотивсь:
Вже наругу терпіти несила...
І відразу народ сколихнувся, розступивсь:
Купа верхівнів юрму розбила —
Гвідо з їми летить... Ще хвилина одна —
Він одніме її, буде жити вона!

Ще хвилина одна... Але вже не стає
Їм боротися з дужчими сили;
Ще змагається він і на варту ще б'є,
Та його від помосту відбили:
Свою жертву в руках держать міцно кати,
І з помосту її вже несила звести.

Беатріче зійшла... Нахилилась вона,
До колоди, безщасна, припала...
Поминула хвилина безкрая, страшна —
І сокира підводиться стала...
І ударила вниз!.. Люд навкруг застогнав:
Мертву голову кат над помостом підняв...

Епілог

Минули не роки — сторіччя великі,
У ямі заснули на вічній віки
Старі покоління; скрізь світ одмінявся,
І там, де високий престол підіймався

Всевладному папі,— там тільки руїни.
Минули країні тяжкії години,
Минула безславна кормига чужая,
Прокинулась воля: весна молодая
Неначе дихнула — великеє свято!..
Минуло багато, забулось багато!..
Її ж не забуто: сльозами, буває,
Народ і тепер Беатріче згадає,
І часом розкаже з докором про того,
Що сили умерти не стало у його,
Щоб визволить тим неповинную милу,
Нудьга задавила ту душу безсилу,
Сумління загризло — людей він покинув,
Утік він од світу, і слід його згинув...
Дівчино безщасна, безумства сліпого
Невинная жертво! Свого молодого
Тобі не судилося віку дожити,
Але й після смерті ти будеш світити
Своєї душі молодвою красою!
І я теж заплакав не раз над тобою,
Не раз мені в серці жалі прокидались,
І сльози піснями з душі виливались...
Прости! Не здолав я твій образ коханий
В красі у тих співах одбити бажаній!
Що міг,— на могилу тобі я складаю,
І з краю твого я до рідного краю
Твій образ тепер переношу піснями:
Нехай на Вкраїні витає між нами!

ГАЛІМА

I

Могутній баша на галеру вступив,—
Надходить кривавее діло:
Із Дикого Поля, з широких степів
Знов хижеє птаство злетіло:
По Чорному морю гуляють чайки,
На місто турецьке пливуть козаки.

II

Дать добрую одсіч баша їм хотів —
З їм військо й гримучі гармати —
Хай джаври невірні пророчих синів
Не сміють ізнов турбувати!
Од пишних галер вже хвилює вода,—
Розкішний гарем свій баша покида.

III

В гаремі вродливих він кинув жінок —
Квітки з опівденного краю —
І квітку найкращу з тих пишних квіток,

Вродливу, мов гурія з раю,
Галіму покинув, милішу за всіх,
Життя його щастя, утіху з утіх.

IV

З далекого краю її він узяв,
З тії ж степової країни,
За пишную вроду над всіх покохав
Дочку карооку Вкраїни;
Розкошами, щастям її він повив,—
Не згадує більш вона рідних степів.

V

В гаремі Галіма зосталась. Вона
З походу башу виглядає,
Без милого трошки неначе сумна
У пишнім садку походжає.
Там б'ють водограї, там пахнуть квітки,
Про щастя й кохання співають пташки.

VI

І день так, і другий, і третій мина —
Докучило їй дождання!
Четвертий — і чує з садочка вона
Звитязькеє з бою вертання.
За листя сховавшись, вона одного
Очима шукає коханця свого.

VII

Ось їде коханий, конем виграва —
А що ж то везуть коло його?

На ратищі мертва стримить голова,
Здобуток од бою страшного.
Отаман козацький колись її мав,
І в його баша її сам одрубав.

VIII

Звитязтва ознаку, здобутку того,
На славу пророчої сили,
Велить він поставить край двору свого,
Щоб люди усі зрозуміли,
Що вміє він тяжко карать ворогів,—
І в двір переможець-баша уступив.

IX

Галіма ж дивилась... І очі її
Так страшно, так дико гляділи,
Немовби останні хвилини свої
У тій голові вони вздріли.
Пізнала, пізнала безщасна в ту мить,
Чия голова там ганебно стримить!

X

Пізнала того, за ким сльози лились,
Кого в ріднім краю кохала,
Пізнала ті очі, уста, що колись
Так палко вона цілувала!
Погасли ті очі, склепились уста,
І кров на чолі запеклася густа.

XI

І знала уже і тепер вона зна,
Кого на розкоші зміняла,
І все, що забула, згадала вона,
І рідну країну згадала,
І віру Христову, і батька свого...
І серце змістить не здолало всього.

XII

Скрик дикий, страшний розітнувсь і затих
І збіглись на скрик із світлиці —
Знайшли вони скоро в трояндах густих,
Галіму знайшли слугівниці:
В садку, де співали про щастя пташки,
Над мертвою тихо схилялись квітки...

1890

МАТІЛЬДА АГРАМАНТЕ

I

У тяжкому лихолітті
Вироста Матільда гожа:
Тяжко гнітить рідну Кубу
Здавна вже рука ворожа.

Горді деспоти іспанці
Походжають скрізь панами,
А кубинці мусять бути
Їм покірними рабами.

Що не день — нові знущання,
Що не день — нові догани,
І міцніше все куються
На народ важкі кайдани.

І намучена країна
Вже не стерпіла знущання:
«Воля краєві!» — як хвиля
Розкотилося гукання.

Скривавилась, запалала
Вся країна боротьбою...

Та карають же й іспанці
Страшно лютою рукою:

Смерть старому і малому —
Всім, хто волю хоче мати!
Тільки раб тут жити може,
Пан-іспанець панувати.

II

Моря перло найдорожче —
Куба, рідная країна, —
Так Матільда з уродливих
Найдорожчая перлина.

Вже у неї брат і батько
Полягли за землю рідну,
Мати вмерла і лишила
Сиротою доньку бідну.

Під отаманом Масео
Б'ються ще її два брати,
А Матільда в самотині
Мусить дома пробувати.

Та вона не тут витає
Легкокрилими думками:
Лине думкою дівчина
За братами за борцями.

«Ой щасливі, браття любі,
Ви, таку мавши долю:
Розбиваєте кайдани,
Сміло боретесь за волю!

Хай і смерть, але ж свобода
Осіяє рідну Кубу:
Я б собі таку хотіла
Долю щасну, долю люблю!..»

III

День доходив до спочину.
Золотими парусами
Сонце пишнее, убравшись,
Похилялось над полями:

Гордим пальмам верховіття
На прощання золотило,
На барвистих крильцях ніжних
У колібрі ще тремтіло.

А Матільда Аграманте
Верхи на коні баскому,
У гостині запізнившись,
Поспішалася додому.

Поспішається Матільда,
Добіга до свого двору:
Де була її оселя,—
Тільки в'ється дим угору,—

Дотліває недотліле,
Догора сумна руїна...
«Що се сталось? Озовіться!
Хто тут є?»— гука дівчина.

Та ніхто не озоветься...
Хто ж би мав тут одмовляти?

Тільки трупи тут криваві
Скрізь лежать округи хати...

Всіх іспанці змордували!..
«Доки ж буде так, мій боже?
Доки буде се знущання,
Катування се вороже?»

Через те, що я дівчина,—
Я повинна се терпіти?
Ні, тепер повстати мусять
Навіть хворі, навіть діти!

Я піду за волю битись!»
На коня Матільда впала
Й скільки духу до повстанців,
До борців за край погнала.

IV

«Я не муж, мені ти кажеш,
Щоб боротись за свободу?
Ні, давно моїми стали
Муки рідного народу!

Батько мій поліг за волю,
Брат поліг,— передо мною
Мов стоять вони і кличуть
За святую річ до бою.

Трупи бачити й наругу,
Бачить лютого тирана —
Краще вмерти! Мусим жити
Ми на волі і без пана!

Так прийміть мене до гурту,
Генерале мій, благаю!
Ви побачите — я вмію
Умирать за волю краю».

Так отамана Масео
Просить дівчина старого...
Сам не знає він, що чинити:
Не бувало ще такого...

І брати за неї просять...
«Ну, коли така вже сміла,—
Він говорить,— то і підеш
До святого з нами діла...»

V

День ідуть вони і другий —
Вільні їм усі дороги;
Третій день — до річки військо
Наближалось без тривоги.

І відразу їм назустріч
Кулі свиснули: іспанці
Підійшли з-за лісу тихо,
Що їм незчулися повстанці.

Облягли — нема рятунку...
А Масео: «Браття й діти!
Поки вирвемось, то треба
Ворогів нам зупинити.

Гей, хто хоче тут остатись
Ворогам на перепину?

Він умре, та обрятує
Волю й рідну країну».

«Я!»— озвалася Матільда.

«Ми!»— брати її відважні.

«Ми вмеремо за волю»,— кажуть

І дядьки її поважні.

«Гей, рушай! — гука Масео.—

Ви ж поляжете тут нині:

Кров'ю вашою ми купим

Волю стоптаній країні».

Військо рушило. А дужі

Із дівчиною-героєм

Ворогів страшенну силу

Зупиняють смілим боєм.

Зупиняють... Та вже кулі

Всіх завзятих положили.

Тільки двоє та Матільда

Ще змагаються щосили.

А іспанці насувають,

Сиплють кулі самопали,—

Вже сама стоїть Матільда,

Бо усі вже в бої впали.

Гордо голову піднявши

І сіяючи красою,

Націляється з пістоля

Нетремтячою рукою.

А іспанець їй гукає:

«Гей, скорися, божевільна!»

А вона йому на тее:
«Хай панує Куба вільна!

Не скорюсь!» — Вона стріляє...
Гучно вдарили рушниці,—
Захиталася Матільда,
Впали руки, зблідли лиці.

«Хай панує Куба вільна!» —
Знову скрикнула і впала,
За свій край життя віддавши,
За свій край, що так кохала...

1897

ЛЕСЬ, ПРЕСЛАВНИЙ ГАЙДАМАКА

I

Гей, у Луцьку, славнім місті,
Там зійшлося не сто, не двісті,
А зібрався люд увесь:
Подивитись кожен хоче,
Як то смерті тут доскоче
Гайдамака — славний Лесь.

II

Вже збудовано й помости,
Де дають страшної хлости,
Кат з сокирою стоїть;
Круг помосту — то не жарти! —
Вояки пильнують варти —
Шабля в кожного блищить.

III

Бакаляри і рахмістри,
Пишні лавники й бурмістри
З патерицями в руках;

Швець, зірвавшись од роботи,
Недошиті кинув боти,—
Поспішає так, що страх!

IV

І дівчата полохливі,
Молодиці уродливі
І перекупки міські;
Мов метелик між квітками,—
Між дівоцтвом і жінками
В'ються жевжики меткі.

V

А в передній самій лаві
Страх моторні і цікаві
Дівка Хима й жіночки.
І про Леся, що він злючий,
І рудий, і поганючий,
Їх лепечуть язики.

VI

Хима, дівка соромлива,
Додає й свого ще дива:
«Кажуть, кров людськую п'є!..
Бо як їсти сяде тільки,—
Джура крові — не горілки —
Повний кухоль подає».

VII

«От собака! От катюга!» —
Верещать одна і друга...
Аж ураз гукають: «Цить!»
Вся жінота поніміла:
Бий тебе небесна сила! —
На помості Лесь стоїть.

VIII

Стан високий, ус козацький,
Чорні брови і юнацький
Погляд сміливий, палкий:
Так тим поглядом проймає,
Мов у душу зазирає,
Мов звеліти хоче їй.

IX

От як люди набрехали!..
А пан возний взяв шпаргали,
Та й почав читати з їх,
Що сей Лесь є гайдамака,
Престрашений розбишака
Наробив гріхів тяжких:

X

Розбивав панів добреньких,
Убивав ксьондзів святеньких,
Забирав жінок, дівчат,

І за сеє по статуту
Тую «голову зопсуту»
Відрубати має кат.

XI

«Раз на світ родила мати,—
Тільки раз і помирати! —
Лесь як гримне у той час.—
Прощавайте, громадяни!..
Ну, катюго! Сили стане,
Щоб утяти шию враз?»

XII

Нахилився до колоди,
Кат сокиру вгору зведе...
Щось тоді як закричить!
Отакого ще вам дива:
Хима, дівка соромлива,
На помості вже стоїть.

XIII

«Постривай, катюго клятий!..
За дружину Леся взяти
Хочу я... його пустить!..»
Вся громада зацімила
З дива, з Химиного діла,
Кат не знає, що робить.

XIV

Але возний ані гадки:
Артикули зна й порядки,
І рече судовий пан:

«Коли дівочка учтива
Взять забойцю, милостива,
У малженський схоче стан,—

XV

То і право, і статуту
Нам велять те слово вчути
І декрет такий вчинить:
Зараз їх обох узяти,
Швидше в церкві повінчати,
Та й на волю відпустить».

XVI

Кат сердитий зажурився,
Люд, зрадівши, звеселився,
Хима рада, аж скака!
Лесь поглянув на дівчину —
Зап'ялась... «А скинь хустину:
Гляну — дівчина яка».

XVII

Хустка впала. Та й негарна!..
І руда, і нечупарна,
Ще й кирпатий ніс чудний...
«Як такую взять почвару,—
Краще вже приймати кару...
Кате! Гей, рубай мерщій!»

XVIII

Гуп сокира на колоду!..
Скрик озвався серед народу...
Покотилась голова...
Кат радіє звеселившись,
Люд похнюпивсь зажурившись,
Хима пада й зомліва.

XIX

Ой за Луцьком, містом славним,
Та й звичаєм стародавнім
Поховали козака:
Там долина — гей, широка,
Там могила — гей, висока,
Гей, висока і стрімка!

XX

Вітер віє по долині,
Розхиляє лист калині,
Що у Леся в головах;
І сіда орел крилатий
На могилі спочивати,
Налітавшись по степах.

Сяє з неба сонце ясно,
І цвіте калина красно,
А красу козак любив!..
Добре там йому лежати:
Все прибралось в пишні шати,
Соловейків чути спів...

[1900]

ДОН-КІХОТ

I

В уламках од зброї, з іржавим мечем
Він гордою їде ходою,
І погляд у його сіяє вогнем,
І серце аж рветься до бою.

II

Меча не пускає з лицарських він рук
І страху ніколи не знає,
Життя його — низка і горя, і мук,
Та іншого він не бажає.

III

На діло лицарське себе він оддав —
Ставать за малих в обороні —
І де він неправду і зло зустрівав,
Там сміло він брався до броні.

IV

Найкращії друзі впевняли його,
Що він божевільний без міри,

Та слухав він серця самого свого,
А серце не знає невіри.

V

І він не злякався й разу ні на мить.
А вірячи сам без вагання,
Казав: хоч омана всім очі сліпить,
Та правди іде панування.

VI

І сил ще таких і нема, й не було,
Щоб мужність правдиву збороли,
І що перед нею неправда і зло
Впадуть, не устоять ніколи.

VII

Що нині не те, як колись, він не знав,
У дивні закоханий мрії,
І давні страшила по світу шукав,
Дракони, і велетні, й змії.

VIII

Не відав, що тії страшила в наш час
Вже нашу придбали подобу
І, в сяєві злота і пишних окрас,
Мордують людей, мов худобу...

IX

Безщасним він сльози утерти хотів
І брався, де треба, до зброї,

А ворог лукавий щочасно дурив
Великого лицаря в бої.

X

Він їздив по світу, боровся щодня
І часом, було, з вітряками,
І посміхом сталась та горда борня
Із давнього-давня між нами.

XI

Байдуже! За правду все груди свої
Під рани він ставив тяжкії
І, хоч не знаходив на світі її,—
На неї не кинув надії.

XII

Умер він, і прості та чисті серця,
Що в серце його прозирали,
Високий той образ за правду борця
Без сміху в душі заховали.

XIII

Борця, що ніколи вагання не знав,
Ішов на всі муки він сміло,
Що навіть і посміх його не лякав:
Так вірив у праведне діло...

1903

ПЕРША ЖІНКА

НАРОДНА ЛЕГЕНДА

Господь всевладний творчий рух
Зробив могучою рукою
І удихнув живущий дух
У тіло, пишнее красою.
Єдине слово тільки рік,
І з небуття страшної ночі,
Розплющивши щасливі очі,
Встає найперший чоловік.
За мить одну — ще мертва глина,
Безплідний порох без життя,
Тепер — із розумом людина,
Із серцем повним почуття.

Пішов... І, убрана квітками,
Земля лягала перед їм;
Річки блакитними стрічками
Єднались з морем молодим;
Промінням грало і тремтіло
Веселе небо і з далі
Хилило радісно і сміло
Широкі груди до землі;
І до квіток квітки схиляли
Свої пахучі головки,

І вперше подруг цілували,
В гілках сховавшись, пташки;
І де лука квітчастим краєм
Горнулась ніжно до гайка,—
Там на узліссі попід гаєм
З подружжям ланя йшла струнка,
Бриніли бджоли золотії;
Край личка білого лелій
Метелик вився, і тремтів,
І геть зникав серед кущів.
На брата глянути нового
Підходив до Адама звір,—
Не зводив довго, довго з його
Він зацікавлений свій зір.
Якийсь малий співець летючий
Аж на плече до його сів
І там, моторний та стрибучий,
Виводив свій веселий спів.
І промовляв Адам словами
До всього, що було живе;
Та ні з звірів, ні між пташками,
Ні з тих, що лазить чи пливе,—
Ніщо озватися не вміло,
Щоб зрозумів його і він:
Все проміж себе гомоніло,
А він був сам, зо всіх один.
І защеміло серце в його
Самотнім болем: зрозумів,
Що товариство є у всього,
Йому ж нема товаришів...
Так за країною країну
Минав засмучений він сам,
І на трояндову долину,
Нарешті, уступив Адам.

П'янило голову дихання
Гаїв квітчаних запашних,
Хиляла втома й знемагання,
І він схилився і затих...

Він спав, і тихою ступою
Господь прийшов,— він розумів,
Чого душею молодою
Адам іще в раю хотів.
І божественними руками
Найкращу квітку з-між квіток
Зірвав і доторкнувсь устами
Він до рожевих пелюсток.
І дивної уроди тіло
З троянди стало перед ним;
Дихнув господь — і затремтіло
Воно тоді життям живим.
Людина дивная стояла —
Земля укупі й небеса:
Немов зоря, душа сіяла,
Мов квітка — пишная краса.

Що тільки здумати здоліла
Серед своїх небесних мрій
Господня всевладна сила,—
Те все, усе надав він їй —
Усе, що доброго й ясного
Добачить міг господній зір...
І він збудив того, для кого
Найкращий сотворив свій твір.
«Встань! Подругу тобі дарую:
Душею — сяйво божества,

Красою — квітку запашною,
Се неба часточка жива.
Небесним ти серед земного
Із нею вкупі будеш жить
І серед раю запашного
Новий, духовний рай творить».
Адам стояв... І у дівочі
Він не дивився зорі-очі,
Не взяв за рученьки малі,—
Мовчав, схилившись до землі.
І зрозумів господь смутного
Своєю силою, без слів:
«Земля єси і від земного
Ще ти сягнути не здолів.
Гаразд: я дам тобі дружину,
Як сам єси, таку земну,
А сю квітчану людину
Візьму в країну осяйну.
Щасливий будь собі з тією!
Та й ся стоятиме повік
Перед турботною душею!
До віку кожен чоловік,
Що після тебе буде жити,
Серед своїх найкращих мрій
Все буде в серцеві носити
Глибокий жаль, журбу по їй!
Не вмре у душах образ любий,
Краси й добра найкращий квіт!..
Та вже на сей не верне світ
Ніхто утраченої згуби...
І ледве глас господній стих,—
З Адамом Єва вже стояла,
А в високостях осяйних
Людина-квітка утопала...

І сталося, як господь сказав:
Той образ дівчини-квітчини,
Пів-янгола і півлюдини,
Ніколи нас не покидав:
Його в душі ми все голубим,
Всім серцем прагнемо його,
А він сіяє світом любим
Із неба чистого свого.
І кожному він тільки мрія,
Повік несправджена надія
До нас на землю прихилить
Небесно-чистую блакить.
І тільки тихими піснями
Ми тужим-плачемо, сумні,
За тим, що мріє там над нами
У недосяжній далині.

[1906]

Байки

ОСЛИ НА ПАРНАСІ

ЗА КРИЛОВИМ

Як вигнано із Греції богів,
То на людей їх землі всі побрали,
Комусь тоді й Парнас подарували,
Так господар новий став пасти там Ослів.

Осли ж ті десь чували,
Що музи тут давніше пробували,
І кажуть: «Вже ж не дурно нас
Узято на Парнас;
Це, мабуть, музи вже понабридали,
І всім кортить, щоб ми співали».
«Гаразд! — рече один. — Це штука не
тяжка!

Наука тут така:
Нітрохи не лякайся
Та вигукнуть змагайся!
Ану, панове, підсобіть!
Я заведу, а ви за мною втніть!
І голосніш од дев'ятох сестер музику
Ми зчиним на весь світ велику —
Хай знають і Ослів!
А щоб нас хто не збив,
Буває, з пантелику,
То буде так пехай у нас:
Хто по-ослячому не вміє,

То той іти до нас не сміє,
Того не приймем на Парнас!»

Вхвалили всі Осли Ослову
Розумну мову

Та як утнули — світе мій! —
Вони й ревли, вони й кавчали, —

Аж вуха люди затикали, —

Хто тільки чув, — тікав мерщій!..

І довго ж так вони співали?

Та ні! Не стерпівши співців,
Хазяїн їх загнав з Парнасу в хлів.

*

Є й в нас такі... Їм треба пам'ятати,
Що можуть їх у хлів загнати.

ВОВКИ

Як на світі нові думки запанували,
То навіть і туди вже завітали,
Де бачить їх ніхто не сподівавсь,
Де тільки птах в гіллі ховавсь,
Звірі у пущах диких вили;
Сказати просто: в темний ліс
Наш час нові думки заніс.

От ті думки серед звірів зустріли
Найперш Вовків.

Загомонів наш ліс, загомонів!
Зібралися Вовки, мовляв, на чорну раду,
Промови сиплються, і ллються, і течуть:

«Давно вже треба лиху дати пораду,

На іншу треба вийти путь!

Гріхів ми силу наробили:

Овець покірних все гнітили,

З їх м'яса і крові жили,—

Тепер часи покут прийшли.

Щоб не гнівити більше неба,—

За все те їм оддячить треба:

Ми будем працювать для їх.

Покинем вовчі поривання,

Живе хай згода і братання

Серед звірів усіх!..»

Як вradiли, то так вони й зробили:
Вживати на обід Овець заборонили

*

І сповістити їх постановили.
Що ожили братерство і любов
І воля давня знов!
От з лісу зараз всі майнули...
Біжать швиденько навпростець
Насеред степу до Овець.

А Вівці тільки гугот їх почули
І тільки уздріли Вовків,—
Як дременуть до пастухів!

Аж куряву зняли густую.
Невдячність бачивши такую,
Обурились Вовки, і лютий гнів
Всю вовчу тічку обхопив:

«Дак он вони як заплатили
За все, що ми для їх робили!
Немає правди в їх серцях,—
Дознають хай її у нас в зубах!

А годі бавитись словами!
Держи, хапай, лови!
Всіх, не жаліючи, катуй і рви!..»

Ех, Вовчики! Зостались ви Вовками!..

ГРАК

В голубнику, уздрівши Голубів,
Як добре їх хазяїн там годує,—
«От хто панує так панує!—
До себе Грак загомонів.—
Їж досхочу без праці,
Живи в палаці!..

А тут життя — лихий такого й зна!—
Що іноді нема й зерна!
Усе б за теє можна дати,
Щоб так і нам попанувати,
Як ці панують біляки!..
Та чорні, на лихо, граки!..

Ану лиш я у крейду убілюся
Та нищечком до їх і притулюся!»
Як так, то й так:
Увесь у крейді вже мій Грак.
«Оце наїмся там смачного!..
Летить до Голубів,
До їжі — скік, та там і сів,
Та з розуму дурного,
Зрадівши, він як закричить!..
А Голуби, пізнавши тут чужого,—

Давай його клювати й бить!
Насилу вирвавсь, бідолаха,
Та й до своїх летить мерщій,
А ті, як білого узріли птаха —
«А киш! А киш! — кричать. —
Чужий!...»

І так його вже й не пізнали...

Та й геть прогнали...

Зоставсь наш Грак ні в сих ні в тих:
Ні до своїх, ні до чужих.

1888. XII. 15

ЦИГАН ТА СВІТ

Всю ніч великодня розумний циган ждав...

Вже він давно пісникував,
І сумно в животі було у його,
Та й сало пахне ще до того,
А Циган так його любив,
Що він би сало з салом їв!..

Так без кінця йому та ніч тяглася,

Одна за три здалася:

До досвітку дїждав, то трохи не здурів!

А далі, вже не можучи терпіти,

Гука на жінку й діти:

«Ану, стара! Ну, діти клич!

Давайте паску розрішати,

Бо вже не буде день світати,

А тільки буде ніч, та й ніч!»

*

Ви знаєте, що Циган помилився,

Бо після ночі день ізнову засвітився,

Чого ж се наші земляки

Собі цього не візьмуть у тямки?

1888. XI. 7

ЗВІРІ Й ПТАХИ

Орел, пташиний цар, умер, не кинув сина.
І журиться уся пташина країна:

Орла нема,

А ворог насува, ліси вже одніма.

Журились, думали, а далі що робити?

Нум Лева за царя просити!

Радіють всі Птахи, що оборона є,

Бо Лев, могутній цар, не дасть їх на поталу,

Всім суд він праведний дає,—

То й житимуть собі потроху та помалу.

Живуть... І Лев прислав до їх

Звірячу раду радувати,

Щоб дужче край новий єднати.

Та як Птахів з'єднаєш голосних?

Вони по-своєму співають,

Звірі ж звірячий голос мають.

Всі знають, води, і степи, й ліси,

Про ті звірячі голоси,

Що мова то найліпша в світі,

Її найлегше зрозуміти,

А той пташиний спів

Ніхто б не зрозумів...

Хто ж співом може говорити?

Та там самі попсовані слова,

Що їх ніхто і в світі не вжива!

Та навіть і з історії це знати...

Щоб спів не міг перешкоджати

Єднатись двом краям,—

Ознаймити лісам, степам, полям,

Щоб Птаство кинуло співати!

Геть скасувати спів!

І до Птахів

Послать Звірів,

Щоб їх учити

Ревти чи вити.

І почалось!.. Швидкії Соколи,

Ревти повинні, як Воли,

Малий же Соловейко

Хай нявкає любенько,

Зозуля рохка, як Свиня,

Про Качку мова у Коня,

По-вовчому хай виє Горобейко,

І навіть та премудрая Сова

Хай по-ослячому співа!..

Що ж сталося з науки?

Чи вивчили Птахів Звірюки?

Атож! З науки сльози й сміх,

Роздратували тільки всіх,

Бо це ж товкти у ступі воду —

Змагатись одмінить природу.

СОРОКА

Покинувши ліси свої,
Сорока в город полетіла.

Там по садках тинялася без діла,
Довгенько по гаях не бачено її...
Всі думали: пропала Білобока,—
Аж ось — сусіль!— вернулася Сорока!

Вернулася і зараз крик такий
Вона зняла, що ліс озвався луною:
«Сюди! Сюди! Злітайтеся мерщій!
Послухайте! До вас я з новиною!»

От стрепенувся ліс, летять пташки,
Летять великі птиці,
Орли і Соколи, Зозулі і Шпаки,
Тихенькі Солові і гомінкі Синиці.

Злетілися, посіли на гіллі —

А що то скаже їм та городянська штука
«Послухайте мене, великі і малі!—

Озвалася вона. — Є в мене вам наука.

Ну, де ви живете? Що знаєте, дурні?

Самі все лісові пісні

Співаєте, як і співали!

Покиньте їх! Не ті часи настали:

Тепер путящий спів

Не тут, серед гаїв,—

Ні, тут дурні патяки,—

А в гòроді — отам співаки!..
Отам пісні... Навчилась їх і я...
Вже годі слухать Солов'я,
Послухайте мене,— співання ж бо яке!..
Скрекé!.. скрекé!.. скрекé!..»

*

Вона ще довго скреготіла,
А далі Шпак на те загомонів:
«Та ну бо вже! Не буде діла!
Ми цей од тебе чули спів,
А іншого, як ти не вміла,
То й город не навчив.
Була ти й будеш скреготуха,—
Чого ж ти нам дратуєш уха
Та бешкет робиш на весь гай?
Хай кожен так собі співає,
Як хто зуміє і здолає,—
Усяким співам волю дай,
То й буде в нас співучий край!..»

1889. VII. 17

ЦИГАН ТА ХЛІБОРОБ

Якимсь-то робом
Збалакавсь Циган з Хліборобом
Про те, кому з їх жити як.
То Циган: «Батечку! Се ж знає всяк:
Мені роботи-діла —
Аж голова вся біла!..
У міха треба дуть, кувать,
Та ухналі робити,
Та на базар нести, та хліба купувать,
Та годувати діти,
А там ізнов тягни тії ж —
За ділом діло поспішає!..
А що тобі? Ори, мели та їж!—
Ні в чому клопоту немає!»

*

Давно вже нас помовка вчить:
Чужая вавка не болить.

1889

СОБАКИ БІЛЯ ОТАРИ

Була отара добра в Чабана,
Та хто ж того не зна,
Що Вівцям од Вовків нема спокою.
Та лихо й Вівчарям,
Бо де отара, то й Вовки вже там.
Журились Чабан недолею такою,
Як запобігти лихові, не знав,
А далі пригадав:
Собак приставить більше до отари.
Гаразд! Собак до лиха розплодив,—
І справді, втикли вовчі чвари —
Не чуть Вовків,
Але немає з того і користі:
Адже й собакам треба їсти,
А Вівці дякують нехай,
Що, бач, їх береже Хапко або
Кудлай,—
То Псові кожному щодня Вівцю
давай!..

*

І доти Овечок Собаки боронили
Аж поки всю отару переїли.

ЖАБИ

Рід жаб'ячий надумався прохати
У Перуна собі в болото короля,—
Перун послав їм Журавля.

Почав король королювати,—
Струснулися річки, озера, болота:
Підданців той король живцем
глита —
Не можна їм з болота й визирати:
Жалю король не зна.

Безщасні знов до Перунá:
«Помилуй, господи! Не дай нас
у наругу!

Візьми цього катюгу,
Дай іншого!..»—І він їм дав Ужа,
Товстючого, із доброго гужа.
От, думають, добро придбали!
Тепер так буде рай!
«Гляди ж, нас не глитай!»—
Підданці забажали.

«Чому?— сказав король. — Самі ж мене
прохали!»

«Який там враг Ужа просив!..
Хіба король на те, щоб нас він їв?»

«А коли так, то буду вас за те глитати,
Що не хотіли ви мене прохати».

*

Чи Журавель, чи Вуж — біда одна:
Було б не турбувати й спершу Перуна.

1890

ЛЕВ-ТОВАРИШ

Собака, сірий Вовк та хитрая Лисиця
У лісі з Левом десь жили
Та спілку в себе й завели,
Щоб полювать гуртом і здобиччю ділитися
Їм рівно на усіх,—
Така була умова в їх.
Не знаю, як і чим зробилось діло,
А вже Лисиці першій пощастило:
Хитруючи, зловила Сайгака
І товариство все ділити заклика.
Зійшлись, прийшов і Лев. Він здобич
забирає
Та, кігті вил'явши, на спілку позирає
І каже: «Ну, начетверо діліть!
(І рве на чвертки здобич він).—
Глядіть!

Частину цю беру — така у нас умова;
А що я вам король, то й друга теж моя,—
Не можете про се казати ви ні слова!—
А ся мені за те, що з вас найдужчий я;

*

А до ції нехай лиш хто поткнеться,
То вже топтати ряст йому не доведеться!»

1891

Тікає Віл... Біжать вони...

От до провалля добігає

Лисиця й набік геть стрибає.

Віл у провалля — гуп! Упав

І ноги поламав.

Віл не втече, — Ведмідь до помічниці:

Вхопив і задавив...

І так обох із'їв.

*

Невірні люди, кайтесь на Лисиці!

1891

КАЖАН

Звірі з Птахами зазмагались,
Завоювались —
Баталія така, що страх!
Зійшлися хмарою в степах,
День цілий билися, день цілий,
І пір'я, й шерсть за вітром геть летіли,
Стогнанням, криком спòвнилися поля,
І скривавілася земля.
Аж ніч прийшла і все те зупинила:
До ранку згода в ворогів,—
В степах лягла звіряча сила,
І на деревах рід пташиний сів.
Поснули всі, а вартові не спали,
По таборах пильненько чатували.
І вже як степ і ліс затих,
Тоді із сховищів тісних
Кажан на здобитки тихенько вилітає.
Він про війну хоч знає,
Та сам не йшов у бій:
«Нехай йому нечистий та лихий.
Щоб я ще бивсь!..»— сказав, та й спав
до ночі.
А тільки все живе стулило очі,
Він вилінув. Та ледве полетів,—

Зірвавсь і вшав. І глянути не вспів,
Як дужа лапа придавила!

То був Рябко, звірячий вартівник:
«Вмирай!— гарчить.— Я милувать
не звик!..

Ти — ворог, Птах!..» А той, зібгавши
крила:

«За віщо се?— кричить.— Чи ба:
Який я ворог вам? Хіба я не Звірина,
І шерсті, й вух не маю я хіба?

Оце напасть! Оце лиха година!»

Той глянув: «Що за біс?

Невже я помиливсь?.. А ти ж літав
неначе?..

Ну, коли так, то йди собі, козаче!»

Кажан відтінь мерщій поліз,—

Летіти годі вже!— та в ліс.

Аж тут: «Ти хто, що лізеш серед ночі?

Ти ворог, Звір!..»— на його Сич

кричить.

«Я — Звір? Чи єсть у тебе в лобі очі?

Дивись!»— І твою ж мить

Він розпускає крила.

«А бий тебе нечиста сила!

Я думав Звір, та й годі ти...

Ну, коли так,— лети!»—

Говорить Сич до його.

І той безпечно полетів...

*

Таких і між людьми чимало Кажанів:

Він брат тому, в руках дубець

у кого.

ЗВІРЯЧА РАДА

У лісі зібрано колись на раду
Усю звірячу громаду,
Та ще й — на диво всім звірам —
До ради звелено прибути
Не то Ведмедям, Лисам та Вовкам
(Їх завсігди там добре чути),
Але і Вівцям, і Волам,
І навіть побігайчикам маленьким —
Зайцям сіреньким.
Зійшлись і радить почали:
Лев промовля, потакують Осли,
Хвостом виляє Лис цареві до вподоби,
Мовчать із Вівцями Воляки-хлібороби,
І скоса дивляться на їх Вовки.
Усе як треба! Та на лихо,
На ноги й на язик прудкі,
Зайці не всиділи там тихо:
«Ми слова просим!» — крик зняли.
Вовки зирнулись з Ведмедя́ми,
А деякі то клацнули й зубами,
Одначе голос їм дали.
«Панове! Нашій лісовій громаді
Давно вже стали на заваді
Великі помилки оці,—

Так почали казати Зайці.—

І перша та, що ми не всі тут рівні...

В наш час такі порядки дивні...

Ми просим рівності!..»— «Мовчіть»—

Ревнуз на їх

Якийсь Ведмідь. Рід заячий затих

І затрусився з переляку.

Сміється Лис: «А що, утерли

маку?»

Дурні, дурні! Забули, що до слів

Ще треба кігтів та зубів!..»

КІНЬ ТА ВОЛИ

Баский та ситий Кінь жив у панів,
Усмак досхочу їв,
Не мав ніякої роботи,
Ані турботи,

Хіба що пан коли на сіножать

Чи на поле поїде погуляти,—

Аж докуча біля вівса стоять!

Узяв та й вирвався у наймитчати —

Біжить, басує, рже як навісний,

Радіє, що на волі,

Аж зирк — Воли назустріч плуг тяжкий

Насилу волочуть, потомлені на полі.

«Геть, мужлаї, бо копитами дам!—

Гукає Кінь.— Звертай панам!»

«Геть сам іди, бо пригощу рогами!—

Одказує один з Волів.—

Неробо! Не носився б так ти з копитами,

Коли б од праці нашої вівса не їв».

*

Отак, як Кінь, говоре й пан до мужиків.

1891

ЛИСИЦЯ ТА ПІВЕНЬ

Лисиця Півника у курнику вхопила
І вже хотіла задавить.
«Помилуй, тіточко, Лисичко мила!—
Сердешний той кричить,
Затрепетавшись з ляку.—
Завіщо ж се мене, як розбишаку?
Яке я зло вчинив?
Здається, на мені нема гріхів».
«Що? Що?— Лисиця Півневі.— Нема?
А кукурікати щоночі,
Людам не даючи стулити очі,—
То се дарма?»
«Та я ж звіщаю їм світання,—
Говорить Півень,— їм добро роблю!
Хто ж їх покличе до вставання,
Як я на сідалі засплю?»
«Ат, говори!— відмовила Лисиця.—
То саме й добре, як їм спиться.
За це тебе я саме й з'їм!..»—
І більш не розмовляла з ним.

Еге, такі Лисички все б бажали,
Щоб люди довше спали,—
Хижацтву здобич ніч дає,
Та горе їм, що сонце є.

ПЕРЕПЕЛ

Мужик Мисливець сітку розіп'яв
І, сюрчучи немов Перепелиця,
У житі Перепела він піймав.
Не хоче той із світом розлучиться:
«Помилуй, батечку!— він запищав.—
Яка користь із мене? Подивися:
У мене шкура тільки та кістки —
 Хіба ти з мене наїсися?
А з братчиків моїх є не такі!
 Зласкався надо мною,
 За те у сітку за собою
Перепелів і ситих, і гладких
Приваблю я, а ти й половиш їх
 Та в смак і будеш уживати...»
«А, зраднику! — мужик загомонів.—
 То ти своїх братів
Ладен, щоб рятуватися, продати?
Так гинь, коли не маєш соромá,
Бо жалошів до зрадників нема!»

1892

СЛОНИ ТА ОСЛИ

Лев добирав собі державну раду.
Кого ж покликати в таку громаду?
«Найрозумнішії звірі — Слони,
Дак хай же в раді і сидять вони!»
Слонів зігнали юрму превелику
З лісів і чагарів усіх,
Та все їх не стає до ліку,
Не повна рада з їх.
«Щоб був той лік! — Лев гримає
сердитий. —
Вся сила в тім — не можна се змінити!
Коли нема Слонів,
То приточить до їх Ослів!
Хай буде їх і половина, —
За те статутіві не зробиться відміна!
А що Осли дурні,
То це й бадуже:
Слони розумні дуже, —
Від їх навчаться й сірі вухані!»
Зробилось. Почала порядкувати рада,
Та з ради сталася завада,
Бо хоч малий був лад у левовій землі,
А то не стало і такого:
Що, як робить, — ніхто не зна
нічого,

Великі і малі —

Всі збились з пантелику.

Лев бачить помилку свою велику,

Та й заходивсь прогонити Ослів;

Та тим не пособив,

Бо від дурних — розумні подуріли:

З Ослами і Слони ввесь розум погубили.

1892

ЧЕРНЕЦЬ

Не в нашій це було країні,
А на чужині,
В якімсь монастирі чернець побожний був,
Що міг би кожному подать науку,
Але йому нечистий устругнув
Такую штуку,
Що сорому надав на вік.
Ось слухай, як пошивсь у дурні чоловік.
В великий піст було се діло,
Чернець увечері у келії читав
Святе письмо. Бадьорий дух, та кволе тіло,
А в піст вечеряти ігумен не давав,
Так бідоласі їсти закортіло,
Пішов по келії шукать чернець,
Чи де не заваявсь хоч сухарець.
Аж зирк — од масниці зосталося яєчко,
Чернець-бідаха аж злякавсь,
Бо й до гріха тут недалечко, —
І викинуть спокусу намірявсь.
А далі думає: «Дари господні
Навіщо нехтувать? Адже се гріх. —
Так пишеться по книгах по усіх...
Хоча воно і піст сьогодні,

Та, може... Бог простить...

Йй-бо, яечня аж пахтить!»

Топить боявсь. Знайшовши десь дротинку,
Яечко нею обкрутив,

На свічку, та й пече... А в цю годинку
Ігумен двері відчинив.

«А що ти робиш, грішнику проклятий?..»

Чернець схопився, затремтів,

Язик із ляку одубів,—

Не знає, що йому й казати!

«Як смів ти в піст пекти яйце?

Отак тебе чорти за це

У пеклі припечуть!..»

«Прости, панотче! —

Озвавсь чернець.— Лукавий спокусив,

Бо він мого загину хоче,—

Се він мене навчив...»

І впав ігуменові в ноги.

А бісик витика з куточка роги:

«А брешеш,— каже,— ти!

Як яйця на свічках пекти,

Від тебе вчусь...»

«А знаєш ти мовчати?!—

Гукнув, розсердившись, чернець.—

Бач, язика як розпустив, проклятий!..

Хіба тебе питають панотець...»

ВОВКИ ТА ВІВЦІ

«Навіщо нам ворогувати?—

Казали до Овець Вовки.—

Віддавна проміж нас ладу не знати,

Незгода, сварки та спірки,

А з чого почалось, то сором і казати!

Усе тут постає з Собак:

Вони нам не дають погодитись ніяк,

Бо тільки ми підійдем до отари,

Щоб по-сусідському одвідати Овечок,

Не маючи лихих думок,—

Вони вже й починають сварити...

Всі кинуться на нас, кусають, рвуть

І геть женуть.

Вас бачивши у спілці з ворогами,—

Розсердимось і ми, і вже війна між нами.

Ви цих лихих Собак од себе проженіть,

Без їх ми в згоді будем жити,

Не займем з вас ані єдину,

А навпаки —

Ми всі, лицарські Вовки,

Вас боронити будем до загину».

Слова були масні —

Ім Вівці віри поняли, дурні:

Вовків пустили,
Покинувши Собак;
Та лиха й наробили,
Бо їх усіх Вовки пожерли в смак.

*

Ну, Вівці то дурні, а люди розум мають,—
Чого ж і в їх, куди не подивись,
То скрізь
За друзів Вовчиків приймають?

ПТАШИНА РАДА

Колись Птахи зібралися в громаду,

Щоб дати лихові пораду:

І звір, і люди нищать їх —

Як жити серед лих таких?

Балакали чимало,

Усьяке там по-своєму казало.

Той каже: вороги лихі,

Той каже: ми недбалі,

А дехто: це святі послали

Нам за гріхи

Таку покуту з неба,—

Дак їй коритись треба.

Аж Кібець молодий з гурта:

«Ні, братчики,— озвавсь,— тут сторія

не та!

Якби ми всі гуртом стояли,

Один би одного обороняли,

Тоді було б не страшно ворогів

І найдрібнішій тій Пташинці,

А то ідуть — куди який схотів,

І ворог їсть нас поодинці.

Замість щоб боронить гуртом своє

життя,—

Ми гриземося без пугтя.

Покайтесь, братчики, та схаменіться,—

Гуртом усі давайте биться!»

«Се правда!.. Правда!.. Так!..»—
Зняла громада крик до неба.

«Авжеж!— промовив Грак.—
Єднаться, а не гризтись треба,
А в нас щоденная гризня:
Раз бачив сам я серед дня,
Як Кібець Солов'я в садочку...»

«Що Солов'я?»— тут Кібець аж скипів.

«Та що? Піймав, та й з'їв
Десь у куточку!..»

«Я — з'їв? Я світ і правду вам
Тут зараз показав, дурним Птахам,
А ви й брехати ще на мене!..

Так на ж тобі, опудало мерзенне!..»

І Кібець за Грака вчепивсь,
Граки ж за того стали сміло,
Шуляк за Кібця оступивсь,
А там ще й інші встряли в діло —
І гвалт, галас, крик!.. Ще мить—
В повітря пір'я вже летить,
І почалась чубійка.
Безглуздая пташина бійка...

*

Даремне говорить про згоду,
Коли нема ладу серед народу.

ЛЕЛЕКА

Унадилися Журавлі
Клювати зерно на ріллі.
Хазяїн розіп'яв там сітку,
Бо що б узимку він робив,
Коли б не мав на полі влітку?
Впіймав. Виймає з сітки Журавлів,
Коли й Лелеку тут уздрів.
Цей проситься: «Пусти мене без шкоди,
Бо я ж не їхньої породи:
Лелека я, поважний вельми птах,
Людей люблю я страх,
Не так, як Журавлі злодійкувати.
І в батька у твого живу на хаті».
«Але!— хазяїн одповів.—
А нащо ж ти пристав до Журавлів?
Знав красти, знай і кару відбувати!
Коли б усім вам потурати,
То що б я їв?»

1892

ГОРОБЦІ ТА КІТ

Два горобці зерна не поділили.

Не так те й зернятко було
(Вони вже добре попоїли),

Та проміж їх давно велось зло,

Того ні один поступитись

Зерниною тією не хотів:

Зчинили спірку, далі й битись,—

Летить угору пір'я з Горобців!

Кричать: «Ізгинь ти, враже!»

А ситий Кіт уздрів, та й каже:

«Панове,—каже,— Горобці!

Навіщо сварки в вас оці?

Я помирю, я вам суддею буду,—

Стривайте лиш!»— І він до Горобців

Підбігти вже хотів.

Та від такого суду

Ті вгору пурх на хлів.

Та й кажуть звідтіля до його:

«Покинемо і зерно ми

Та і помиримося сами,

Як брать суддю такого:
Біда тим Горобцям,
Що віддають себе на суд Котам».

*

Щоб не терпіти муки,—
Не забуваймо й ми цїї науки.

1892

ЯГНЯ ТА ВОВК

Вовк гнався за Ягням лукою
І зовсім, бідного, вже був настиг
Під слободою;
Коли се в двір Ягнятко плиг! —
Та й притулилося до хати.
А Вовк хоч смілий звір,
Але спинився і вступати
Не важився у двір:
Боявся, може, там ломаки
Чи від Сірка за давні шкоди дяки.
Став за двором, та й умовля:
«Дурне, дурне! Куди тікає!
Живе не вийдеш відсіля,—
То ж люди тут! Усяке знає,
Що це страшенні різуні,—
Овець, Волів їдять вони,
Заріжуть і тебе колись, бідаху:
Не житимеш — тремтітимеш зо страху,
Вже краще йди сюди!»
«Це так,— промовило Ягня до його,—
Хоча в тім доброго нема нічого,
Та все ж не зараз смерті жди,

Ще можна час який пожити,
Таж хочеш зараз задавити».

*

Судилося усім колись умерти нам,
Та віддаватися тепер Вовкам
Нам рації нема: ми хочем жити.

1892

ВІТЕР ТА КОЖУШАНА ЛАТКА

«Гу-гу! Гу-гу! Сім свит продму!»—
Холодний вітер, ревучи, гукає,
А Кожушана Латочка йому,
В куточку лежачи, тихенько відрікає:
«А не продмеш мене...»
А Вітер зозла як ревне:
«Мовчи, патякало дурне,
Коли тебе тут не питають,
Бо не про тебе розмовляють!..»

*

Розсердивсь Вітер, та дарма:
Де правди широї нема,—
Там завжди людям рота затуляють.

1892

ДОБРИЙ БАГАТИР

Охріменко Іван,— були такі часи,—
І їсти що не мав,— тепер же в його
Грошві і ліку не даси,
І збудував собі будинка він такого,
Що не у кожного бува й з багатирів.
І вже по-панському все закидає:
Все што та как,— по-простому ж не
знає,

Немов ніколи і не вмів...

«Багатий я, так,— каже,— бог схотів,
Бо був я без гріха в великому й малому
І кривди — от їй-бо — я не зробив
нікому,—

Це добре знаю сам!..»

Щоб богові за ласку заплатити
Та ласкавішим ще його зробити,
Він хоче вбогим пособить старцям,
Ім хату збудувать велику,
Де б кожен міг дожить спокійно віку.
Як збудував — зібрав приятелів
І на будинок той дивитися повів.
«А що? Хіба не добре буде?
Притулок є у горопáх-старців!
Чи не малий? — пита.— Ось гляньте, добрі
люди!»

«Та де малий? Великий він!—
Говорить із гостей один.—
Хіба що хочеш всіх зібрати,
Кого в старці пошив ти на віку,—
Тоді цїї не стане хати,
Роби і другу ще таку!»

1892

ІЖАК ТА ДУБ

Кубло у Дуба між корінням звивши,
В йому Іжак давненько жив;
Працюючи щодня, щоб не сидіть не ївши,
Він вгору мало і глядів,
Бо вгору ніколи сягати
Тому, хто мусить плазувати;
Коли ж глядів, то понад ним
Рясне гілля шатром таким густим,
Широким простяглось.
Що вище там було,— Іжак не знав,
Та й знати не бажав,
Бо нащо те йому здалося?
Помалу жив він, як жилося...
Раз хмари уночі все небо облягли,
Вітри великі заревли,
І гримнула громова сила,
Блиснули блискавки ясні.
Дуб застогнав із бурєю в борні...
І чув Іжак, як вся земля тремтіла,
Як буря Дуб ламала, била,
Як він податись не хотів
І як одразу затремтів
Аж до найглибших корінців,—

І гуготом важким струснулася долина,
Як він упав...

Всю ніч налякана звірина,
Їжак трусився у норі...

І вже як сонце занялось вгорі,
Він визирнув. Навкруг була руїна:

Могутній Дуб лежав,

В гіллі останнє билось тріпотіння,
Стирчало вирване з землі коріння,—

Він умирав,

Простягшися, усю заліг долину...

«Чи ба?— сказав, дивуючись, Їжак.—

Яку великую звалило деревину!

Що він такий — не думав я ніяк!

Здавалося, що він не вищий од гілляк...»

*

Так думаєм і ми про велетнів своїх:

Не помічаємо високості у них,

Аж поки, борючись за нас же з ворогами,

Який з борців поляже тих,—

Тоді побачимо, хто був між нами!..

ЧУЖИЙ КОЖУХ

Колись, за панського ще права,
У пана нашого Трохим Хамула жив,—
Підслеслива тварюка та лукава,
Він перед паном ходором ходив
(У його був у горницях слугою).

Раз у пилипівку зимою
У гості їде пан, а з їм
На передку із кучером Трохим,
Та й ну леститися до пана:

Ладен, мовляв, до півночі ізрана
Робить, не ївши й не сплячи,
Аби пани та паничі
Могли в вигоді спочивати.

«Ми — що? Ми — сміття, мужики!

Панам підніжки ми, а нам пани — батьки,
А пані — рідна мати!

Бо тільки й щастя нам
Ото, як весело панам!

Та як і жити без панів?!»

Підлиза капосний іще багато плів,
А пан хвалив брехливу личину,
Коли тут бог послав їм хуртовину.
Великий вітер зашумів.

І б'є, й шугає на просторі.

Все закрутилося у сніговому морі,
Роями білих мух скрізь небо покрива,—
Лютує хвища степова.

Байдуже панові у зовчому кожусі
Та в капелюсі,—

Вгорнувшись, сидить він у теплі;
Трохим же з холоду кує вже ухналі.

Ввесь труситься, клене лиху годину:
Пройма його крізь драпу сірячину,—
Ось-ось сконає чоловік...

Візника ж нищечком його штовхає в бік:
«А ти ж казав: аби господь достатки

Й веселощі давав панам,
То й щастя з того мужикам!

Дивися ж: панові ні гадки.

А ти ж чого се так?»

«Та з діркою сіряк...»

«То що? В кожусі пан аж пріє».

«Е,— каже плачучи,—чужий кожух не гріє».

СВИНЯ ТА ЛЕВИЦЯ

Зустрілася з Левицею Свиня,

Та й ну пашекувати:

«Дивуюсь я тобі: ти мало не з Коня,

А непутяща мати!

Он глянь на їх, он подивись!..

Як любо всі в калюжі простяглись.

Мабуть, їх буде там з десяток,

Перістеньких, рябеньких Поросяток.—

І всі ж ото мої!

Аж дух і серце веселиться!..

А ти... ну, скільки у твоїй сім'ї?»

«Одно! — їй зикнула Левиця.

І затрусився ліс, почувши дужий рев.—

Але одно се — Лев!»

1892

ОРЕЛ

Сидів Орел на степовій могилі
І оглядав свій рідний край:
Степи зелені слалися, як хвилі,
І скрізь усе цвіло, мов любий рай.
Орел сидів, великий і могутній,
Краса і сила вкупі то була...
Тоді Стрілець підліз туди нечутний,
І з лука гострая стріла,
Смерть несучи, над степом задзвеніла,
І полягла велика сила:
У серце вражений, Орел упав
І, дивлячись померклими очима,
Своє перо на тій стрілі пізнав.
«Не так гірка мені ця смерть видима,—
Він застогнав,—
Якщо мене моє ж перо вбиває!..»
Схилився і затих...

*

Зло від своїх
Найтяжче уражає.

1892

КІНЬ, ОЛЕНЬ ТА ЛЮДИНА

Колись, ще в давнії години,
Не знав неволі Кінь. Серед долини
В розкошах та в добрі купавсь,
Вдвох з Оленем досхочу відпасавсь.
Цей добрий був сусід,— без сварки вдвох жили,
Укупі їли і пили.
Та лихо не мина нікого:
Не відаю вже, як та з чого
(Се діялось давно колись)
Сусіди наші завелись,
І Олень штрик Коня рогами
З усеї сили в бік!
Кінь одсіч дав би копитами,
Дак той утік.
«Гляди ж!— Кінь гримає.— Піймаю,—
За кривду накараю!»
«Атож! — гукає той.— Ти сам гляди!..
Та пастись не ходи сюди:
Се не твоя — моя долина!»
Га несподівано наскочив знов,
Та й рогом!.. У Коня вже кров.
Стривай же! Я ж тебе, диявольського сина!..
Га й ну в кущі за ним!.. До лісу Кінь не звик
(Бо все гуляв серед долини),

А Олень здавна лісовик:
Метнувся й від Коня утік.

Від помсти горючи, Кінь зараз до Люднини:
«Над ворогом помститься пособи!»

«Гаразд!—мовляє той.— Давай на тебе сяду,—
То лихові й дамо пораду,

Та тільки що звелю, то ти роби!»

Сів, загнуждав... «Ану на супостата!..»

Як вихор кинулись... Дзвенить стріла крилата,—

І Олень, вражений, поліг

Крислатим лобом їм до ніг...

Скарали помстою наругу!..

Кінь дякує: «Спасибі за послугу!..

Та я носить тебе не звик,—

Пусти мерщій, бо муляє у боки!..»

«Е, ні, мій голубе! — відмовив Чоловік.—

Минулися твої стрибання-скоки:

Кого я раз до рук узяв.

Того ніколи не пускав».

І він прип'яв Коня, і Кінь в неволі в його.

*

По змозі — не сварись; коли ж прийшло до того
То дбай, щоб сам одбитися вмів,
Не кликавши приятелів.

СВОЯ ХАТА

«На ката буду тут життя я марнувати? —
До себе бубонів Хитайленко Мусій.—

Яке добро з облупленої хати?

І повернуться ніде в їй!

Садок посох, в дворі — гидота,

Гнояка скрізь та смітники,

Нечисті та бридкі.—

Яка в таким дворі робота?

Тут не було пуття ще й за батьків,

Дак сам би я все до ладу довів?

Он в Пана сад, палац який у нього!

Отам так можна жить

І діло добре ще робить!

А в мене вже не зробиш тут нічого.

Ану до Пана я наймусь,—

Я в його добре розживусь,

А нароблю — от гарно буде! —

Городину й садовину

Таку я розведу, що тільки ну!..

Не стямляться із дива люди.

І дасть мені за те такую плату Пан,

Що скину я сіряк та одягну жупан,

В саєти уберу і жінку, й діти!»

І, так подумавши, Мусій

Продав своє хазяйствечко мерщій,
Пішов на Пана він робити.
І заробив... Еге, він заробив,
Що і останній сірячок зносив,
У жінки і дітей на латах лати...
Тепер би і назад Мусій хотів,
Та лихо — нікуди податися без хати...

*

А правду каже приказка стара:
Тоді є щастя-втіха,
Коли своя у тебе стріха,
А під чужою не шукай добра.

ЖАБИ ТА СОНЦЕ

В болоті, у гнилім багні
Зелені Жаби пробували.

І добре їм жилось: все мали, що бажали,
Сиділи й зверху, і на дні,
Глитали твань, в багнюці барложились,
Та ще й хвалились,
Що кращого життя

Нема ніде: одно не до пуття:
На землю з неба Сонце сяло,
Банькатих наших дошкуляло,
Чинило їм велике зло,
Бо дуже, бачите, пекло.

Всі знають жаб'ячі народи,
Що нічогісінько, oprіче шкоди,
З гидкого Сонця не бува: воно
Пече і світе нестерпуче...

І неминуче

Все висушить колись багно!
Лютує жаб'яча громада,
Зібралась галаслива рада,
Кричать: «Не можна далі так!
В болоті сила вся: без його
Нема життя, нема нічого,
І не вдержиться світ ніяк,

Бо то є грунт, основа всього!
Як висохне, то й світові біда:
Рятуємось, братця, світ наш пропада!
Давайте Сонце воювати,
Багнукою, пекуче, заліляти!
Ануте вгору всі гуртом!
Бери багно, заліпимо багном!»
І Жаби всі неначе показались:
Закрюкали, заметушились,
Грязі набравши,— як хто зміг
Одна за одною угору — плиг!
Та й знову ляп назад — в барліг!..
А Сонце сяло пишно, як і сяло,
І від тепла болото просихало...

*

Просвіто-правдо! Ти, як Сонце, сяєш,
Ти сушиш болота, на Жаб ти не зважаєш.

ОРЕЛ ТА КУРКА

«Навіщо се на високостях тих,
На скелях, на горах страшних,
Що аж до неба геть сягають,
Викохуєш дітей своїх?»

Га, зріши по горах, вони землі не знають!—

Во смітника питає Курка у Орла,—

От я — я в бур'яні кубелечко звила...»

«Якби,— Орел сказав,— ти з розумом була

То знала б, що коли б Орлята

В багні та в смітті, як Курчата,

Ізмалечку росли,—

До сонця не могли б, ширяючи, сягати».

*

Хто хоче небеса високі знати,

На високостях хай росте він, як Орли!

1893

ЧАБАН ТА ВІВЦІ

Чинили Чабанам Вовки велику шкоду:

Щодня, було, з овечого народу

Когось украдуть, та й з'їдять.

Хоч Чабани і ніч не сплять,

А все доглянути несила.

«Якби-то,— думає Чабан, —

Сама себе отара боронила,

Щоб сміливі були Вівця й Баран!

Ану, якби надхнути їм одваги?»

І він Овець усіх зібрав

І, ставши на шпилі серед ватаги,

Таку промову їм утяв:

«Послухайте! Я хочу щось сказати.

О вівці, й ви, панове Барани!

Де ж бачено таке, щоб лицар із війни

Не посоромився від ворога тікати?

А ви — о сором же який! —

Вовк з лісу виткне ніс,

а ви тікають мерщій!

Не краще б же було

зазнати в бої смерті,

Боронячи своє життя,

Ніж, без пуття

Тікаючи, віддять себе пожертви?

Вас скільки сот, а вовк один,—

Чи зміг би що зробити він,—

Коли б ви всі пішли до бою,

Забувши страх перед Вовком?
Своєю силою міцною
Його б подужали гуртом!

Вас слава жде!

Згадайте ви про славу!

За волю йдіть —

Вовкам усім на страх!

Прославлять в голосних піснях
Борню, величну і криваву!»
Почувши вперше на віку
Промову смілу і палку,
Отара враз заметушилась,
Замекала і задрочилась,
Гукає, наче навісна:

«Прийшла годинонька ясна!

Повстанемо,

щоб всі народи знали,
Що й Вівці сміливі бували!
До бою на Вовків!

Загинеш, лютий враже!

А наша слава не поляже
І житиме серед звірів!»

Гвалтують, сказано, не то старі,— Ягнята,
Та присягаються

стояти брат за брата!

«Хай Вовк поткнеться!.. Знатиме він
нас!..

Нехай іде!..» В той час
Хтось крикнув: «Вовк!»— І вся отара
в ноги,

Біжить, тіка без сліду, без дороги,
Забувши биться на війні,
Забувши славу і пісні...

Вже потім розібрали діло,
Що і не Вовк, а так, щось там сіріло.

*

З Овець не зробиш ти борців,—
І не трать же з їми дурно слів.

1893

ВОВЧИЦЯ ТА ГОРЛИЦЯ

Стрілець забрав у вовчій скоті
Маленьких Вовченят;
В той час їх мати на роботі
Була в степу коло Ягнят
І дітям Баранця вхопила чималого.
Прийшла додому —
Там нікого...
З жалю та злості заревла,
Аж темний ліс навкруг озвався
луною,
І звала вчинок той неправдою гидкою,
Ввесь людський рід кляла
І кликала на його кару з неба.
«Сусідонько! — озвалась Горлиця з
дубка. —
Хоч жаль тебе, —
Біда твоя тяжка, —
Але ж і те сказати треба:
Ти чим годуєш Вовченят своїх?
Невже ти думаєш, що у Ягняти,
чи у Теляти —
Немає матерів у їх?
А їм хіба не милі діти?
А дітям не хотілось жити,

Як ти, нещасних, в темний ліс
Тягла на з'їдень, смертні муки?
Згадай же: скільки крові й сліз
Ти розлила на наші тихі луки!..
За їх тобі і кара ця страшна:
Хто сіє сльози,— сліз і сам зазна.

1893

УЧЕНИЙ ВЕДМІДЬ

Ланцюг порвавши свій, Ведмідь
кудлатий

Утік од Цигана та знову до своїх.

Зібралися його вітати

Усі Ведмеді з пущ і нетрів лісових

Та з волею поздоровляти.

Ведмідь розказує, що бачив по світах:

«Ге! Там не так, як по лісах:

У нас отак!..»— І дибки він зіп'явся,

Став танцювать, топтався, вихилявся,

Із щирості аж погом умивався.

Дотанцював, на земляків гука:

«Оце дак штука! Що, яка?

Я знав, як Циганові догоджати!

Ану і ви повчіться танцювати!

Та де! Не вам

Утяти це, дурним лісовикам!

Щоб знати, на яку ступати,

Тут треба вченого, як я!..»

«Дурна у тебе голова твоя!—

Старий Ведмідь озвався до його.—

Немає доброго нічого

У танцях, братику, твоїх!

Навіщо нам ці викрутаси

Та вихиляси?

Не хочем штук невільницьких гидких.—
Хто на припоні, той хай робить їх.

Чого ж ти так розвеличався?

Хоч ти й утік,— невільником зостався».

*

Таких, як цей Ведмідь, я бачив мужиків.

А більше ще — панів.

1895

ОРЕЛ ТА СОНЦЕ

Орел, що на горах високих жив,
Раз Сонцеві сказав ясному:
«Якби я Сонцем був,— я б не світив
В долинах тих нікому.

І нижче цих високих гір
Я не давав би променю спускатись,
Щоб у грязі низькій не закалялись.
Нехай у темряві блука і гад, і звір:
Він не достойний променя ясного».
А Сонце промовля на те до його:
«Знімися вище, гори кинь!»
І розгорнув Орел могутні крила,
І линув, поки аж служила сила,
В високу небесну далечінь.
Тоді спинивсь, почувши зверху мову.
«Поглянь тепер!»— сказало Сонце
знову.

І він уздрів:
Високі гори сталися малими,
З долинами — однаково низькими.
Найвищий верх як шпильик бовванів.
«Ти бачиш,— Сонце промовля до
його,—
З травою рівні гори ті мені,

Нема мені великого, малого,—
Однакове воно в глибокій далині:

На всю природу світ я розливаю,
І не кладу йому я ні межі ні краю —
Життя, хто хоче, хай із його п'є».

*

Те, що природі Сонце,— геній нам дає:
До Сонця генія високого рівняю.

1895

МАВПА ТА БІЛКА

«Скажи мені, сестричко мила,—
До Білки Мавпа говорила,—

Ти на світі таки вже трохи пожила, —

Чи знаєш ти таку звірину,
Не то у нас,—
Хоч виходи й чужину,—
Щоб я її удаги не могла?

Кого побачу — вже втяла:
Уздрю Лисичку — вже й виляю
Так само, як вона, хвостом;

А схочу — так я пашу роззявляю.
Мов хижим сталася Вовком;
А стрінеться Ведмідь-мурмило —

І з того я патрета любо й мило
Утну, що з реготу лягає всяк!
А що, не так хіба?»

«Та так! —

Їй Білочка на те.— Про це нічого
Я не скажу... А знаєш ти такого
Хоч одного з звірів,

Щоб коли-небудь він схотів
Тебе удати
І дурника, як Мавпа, виробляти?»

*

Чи треба ще додати чого,
Щоб земляки могли цю байку розібрати,
Чи буде і цього?

1895

СТРУМОК ТА ДІТИ

З високих гір Струмок збігав
Аж на квітчасту долину,
Водою землю напував

І навкруги живив усю рослину,
До себе ваблячи і звіра, і людину.

Край його пасли Пастушки

Телята та бички

Та, гравшись, в Струмочку

плюскотіли.

Початок бачачи його малий,

Дурненькі Діти гомоніли:

«Який мілкий він та вузький!

Ми можемо його спинити

Або камінням загатити,

Грязею та піском!

Ану лиш, хлопці, всі гуртом!

Загатимо!» Взялися за роботу,

Тягають глей, каміння та пісок

Та кидають усе в Струмок.

Працюють щиро, аж до поту —

От-от уже і гребля є...

Вода спинилась, прибула, встає —

І враз руйнує гребельку хлоп'ячу,

Та ще за вигадку ледачу

То трохи й їх не затигла,

Та якось повтікали швидко...
Знов хвиля хвилю понесла
І покотилась поки видко.
Все ширше, глибше все текла
До моря пишного на волю,
Всім даючи навкруг життя і долю.

*

Струмок — се поступ світовий:
Хоч спершу тихий та малий,—
Непереможний він, і роблять ті, як
Діти,
Що думають його спинити.

1897

ХМІЛЬ ТА КВІТКИ

Барвіночок хрещатий
Обняв, розрісшися, грядки,
А на грядках леліють Зірочки,
Гвоздик, на пахощі багатий,
Лелія біла й ніжна Резеда
Тихенько з купки вигляда,—
Все хоче розцвітать, і пахнути, й
пишати

В веселому садку.

А біля їх близенько на кілку
Повився вгору Хміль кудлатий.
«Який народ мізерний та
низький!—

До їх говорить Хміль з пихою.—

От я — так виріс, бач, який!

Ось-ось зрівняюся з Вербою!

Я бачу: я не бур'янець малий,

Я — дерево! І скоро тут над вами

Шумітиму широкими гілками.

Ви всі малі, нікчемний ви бур'ян,

Між вами я — як між мужвою пан!»

«Оце розвеличався! —

Барвінок, сміючись, озвався.—

Усі йому малі!

Ти — дерево? Городня бадиліна!

Коли б не той кілок, суха тичина —

Ти б плазував низенько по землі,
І кожен би тебе топтав ногою:
Ми ж стоїмо самі, не силою чужою».
І засміялися Квітки.
Кудлай же мов недочуває,
З кілка препишно позирає
Та думає: «Нікчемні харпаки!..»

1905.III.17

З „КНИГИ КАЗОК
ВІРШЕМ“

ДВА МОРОЗИ

(З народного поля)

Ой гуляли в полі два морози,
Два морози, два рідненьких брати.
Брат старіший звався Ніс Червоний,
А молодший — Синій Ніс на ймення.
Ой гуляють в полі два морози,
Поле чисте в кригу зодягають.
І говорить менший так до брата:
«Ой мій братику, Червоний Носе!
Як би нам з тобою тут погратись,
Поморозити людей і звіра?»
Відмовля йому мороз старіший:
«Брате мій морозе, Синій Носе!
Якщо, брате, хочеш ти погратись,
Хочеш ти людей, звірів морозить,
То не в полі треба нам гуляти:
Поле чисте снігом скрізь укрило,
Всі шляхи позамітало в полі,
Не проїде тут ніхто, не пройде.
Краще в темний ліс мерщій ходімо!
Хоч не так просторо там гуляти,
Так же втіхи буде нам багато:
Там і люди проїздять частіше,
А що звіра хижого — усюди

В лісі ми зустрінемо без ліку:
Буде там кому, морозе-брате,
Досхочу зморозити все тіло,
Зупинити кров гарячу в жилах,
Задавить дихання тепле в горлі
І з живого — криги шмат зробити».
І послухався молодший брата —
Вдвох побігли в темний ліс морози;
На одній нозі стрибають жваво,
По дубках тріщать та по осиках,
Аж старий дубняк гуде та стогне,
І риплять осики молоденькі.
Як стрибнуть по снігові м'якому,—
Крижана кора стає на ньому;
Де билиноньку з-під снігу видко,—
Подмухнуть на неї два морози,—
У срібло її неначе вдягнуть.
Ось вони і чують: в темнім лісі
Задзвенів близенько й гучно дзвоник,
І в багатих санках пан пихатий
Надбіга на огирях стрибучих.
На йому кожух ведмежий добрий
Ще і теплая лисича шапка,
Вовчі чоботи на ноги взуто.
Другим же шляхом ріжнаті прості
По снігу риплять санчата,—
То мужик у ліс по дрова їде:
На йому кожух — на латі лата,
Шапка в нього вся в дірках, старенька,
Вітром буйним шапка та підбита:
Як повіє, так і провіває;
Шкарбани — не чоботи узуті,
Та ще й ті роти пороззявляли.
Синій Ніс мороз тоді і каже:

«Ну, кому ж за ким тепер нам бігти?
Я б хотів за мужиком побігти
Бо його скоріше я дошкулюю;
На йому кожух в дірках та в латах,
Шапка вітром в мужика підбита,
Шкарбани — не чоботи узуті,
Та ще й ті роти пороззявляли.
Ти ж дужчішній — то візьми ти пана.
Бо на ньому — глянь! — кожух
ведмежий,

І лисича в нього шапка тепла,
Вовчі чоботи на ноги взуті,
Не подужаю його я зроду!»
Усміхнувсь мороз тоді старіший
(Він морозив вже багато всяких,
Тим і знав, кого дошкулить важче),
Усміхнувсь Червоний Ніс, та й каже:
«Молодий ти, братику-морозе,
Молодий ти, — каже, — ще не вчений!
Ну, та хай вже буде так, як хочеш:
Ти біжи за мужиком убогим,
Я за паном побіжу скоріше.
Прощавай, морозе Синій Носе!»
«Прощавай і ти!» — йому тсїй каже,
Засвистіли, гупнули, побігли.

От вже сонечко зайшло за лісом,
Погасає день короткий, зимній...
І тоді ізнов у чистім полі
Ізійшлись докупи два морози,
Два морози, два рідненькі брати.
І зустрілись, почали питатись,
Хто награтись за день зміг найкраще,
Поморозить зміг хто дошкульніше?
От і каже більшому молодший:

«Попохекав, мабуть, коло пана,
Поки ти дошкулить зміг хоч трохи!
Та й не диво ж: навдягав одержі
Скрізь такої, що і не пролізеш:
Де вже там його тобі дошкулить!»
Засміявсь тоді мороз старіший,
Бо не вперше він уже морозив,
Засміявся він годі, та й каже:
«Ой морозе Синій Носе, брате!
Молодий ти, братику, невчений!
Так його допік я і дошкулив,
Що півдня він грітиметься в хаті.
Та і то ще хто й зна, чи одійде».
Здивувався тоді мороз молодший:
«А кожух, та чоботи, та шапка?
Чи вони тебе і не спинили?»
Відмовля йому старіший знову:
«Та хіба ж від мене те пособить?
Я заліз до нього і в кожуха,
І у шапку, й в чоботи у вовчі,
Та й почав без жалю дошкуляти.
Він вже й мнеться у кожусі, й гнеться,
І ховається у тепле хутро,
Часом крекче, а то й стогне часом,
Або, міцно загорнувшись, тихо
Він сидить, не ворухнеться й трохи,—
Мабуть, дума, що його покину,
Якщо він сидітиме тихенько.
А мені ще й краще дошкуляти!
А мені цього ж то тільки й треба!
Заходивсь я коло нього добре...
І вже випустив його у хату
Тільки-тільки що живого трохи,—
Буде згадувать мене довіку!

Ну, а ти з своїм же як? Награвся?»
Аж зітхнув мороз молодший тяжко:
«Ох, мій брате, мій Червоний Носе!
Правду ти казав мені дурному:
Молодий мороз я і невчений!
Мужика я думав заморозить,
Аж воно інакше діло склалось:
Ще й мені він ребра поломачив».
«Як же це?»— питається старіший.
«Ох, та так... Мужик по дрова їхав;
Ну, й почав був я ще на дорозі
Дошкулять його таки гарненько.
Тільки він мене і не злякався.
А ще й лається усяким словом:
«От, такий-сякий мороз цей!»— каже.
Злість мене за серце ухопила:
Я почав його щипать, шпигати
Іще дужче крізь кожух той драний
І крізь шапку у дірках, стареньку,
Крізь ті чоботи, що пальці видко.
Та не довго я втішавсь і грався...
Ось приїхав він. розпріг коняку,
За сокиру взявся, щоб рубати,
Ось тепер (така моя, бач, думка!)
Я його дошкулюю ще дужчіше!
І заліз до нього під кожух я,
І почав шпигати та щипати.
А мужик сокирою махає
Та рубає дрова безупинно,
Аж тріски летять навкруг од нього.
Бачу я — не можна вже сидіти,
І утік мерщій я з-під кожуха.
Виліз я, та й думаю-гадаю:
Як би так, щоб ще його дошкулить?»

А мужик і не вважа на мене:
Де б хоч трохи мерзнути у лісі,
А йому ще так, бач, душно стало,
Що узяв кожух із себе скинув
І в самій сорочці вже рубає.
Як побачив, так тоді й зрадів я:
«Підожди ж, мій голубе!— кажу я.—
Я тобі тепер накою лиха!»
Був кожух увесь од поту мокрий,—
Я й заліз у нього аж у вовну,
Й заморозив так, що він зробився
Наче дошка та тверда, дубова —
Покуштуй лиш, одягай, мужиче!
Доробив мужик свою роботу,
Підійшов тоді він до кожуха,—
Я ж радію без кінця й без краю:
Ось коли вже, думка, навтішаюсь!
Як побачив же мужик кожуха,
Як почав же лаять на всі боки
Він мене тоді всяким словом!
Та й не сам тут я здобувся лайки,—
Він і батька, й матір не покинув
І дідів, і прадідів уславив,—
Всіх зганьбив мужик: дітей, онуків!
Ну, а я собі таки гадаю:
Лайся, лайся, скільки хочеш, дурню,
А мене не виженеш, хоч лусни!
Так не хитре ж те мужиче плем'я!
Хоч налаяв на всі боки тяжко,
Так йому ж було ще лайки мало:
Як ухопить він дрючину довгу
Та сучковату й товстючу дуже,
Як почне дубасити кожуха!..
Б'є та й б'є, мене ж ще дужче лає!

Ох, дізнав я там тяжкого лиха!
Тут мені давно б уже тікати,
Так у вовні ж я заплутавсь дуже,
І ніяк я видертись не зможу.
А мужик лупцює та й лупцює,
Б'є мене без жалю, як улучить,
Та ще й каже, сміючися з мене:
«От дурний мороз десь взявсь у біса:
Мужика схотілось заморозить!..»
Ледве-ледве викрутивсь од нього
І утік, потерзаний, побитий...
Ох, і знаю ж я тепер навіки,
Як тих клятих мужиків займати:
Досі ще увесь як перебитий!..

1885.VIII.30

СОПІЛКА

I

У хаті білій, край села,
Під гаєм аж густим,
Сім'я маленькая жила:
Дідусь, бабуся з ним,
Та в них і діти ще були...
І в тій хатині всі
Вони тихесенько жили
Ще в давнії часи.
І хоч у них було дочок —
Дівчат веселих — три,
Але кохали над усіх
Найменшую старі.
І справді ж, гарная була
Галюсенька у них:
Як зорі, оченьки блищать
З-під брівок чепурних;
Рожеві губоньки малі,
Рум'янець на щічках,
І вся голівонька була
У косах і в квітках.
Вона сміється — і навкруг,
Мов сонечко, сія.
Мов щастям вся оповилась
Безкрая земля;

Вона засмутиться — й немов
І сонце примерка,
Не ті мов зробляться гаї
Й квітчастая лука...
Дитячим серденьком своїм
Любила Галя всіх:
І тата, й маму, і сестер
Любила двох своїх.
Але ж із задрощів вони
(Хоч і ховались з тим)
Любити Галі не могли —
Було-бо задро їм,
Що батько з матір'ю старі,
Хоч дуже люблять всіх,
А Галю жалують малу
Ще більш вони, як їх.

II

Веселе літо настає,
В гаях снують пташки,
Скрізь визирають із трави
Квітки, квітки й квітки;
Метелик в'ється по квітках;
Бджола дзвенить крилом;
Вітрець тихесенький біжить,
Цілується з листом.
«Пустіть нас,— просить Галя.— в гай,—
Там співи та квітки;
Ми стиглих ягід нарвемо
І поплетем вінки».
І кажуть їй тоді старі:
«А що ж хіба? — підіть!
Та на вечерю ягідок,
Як схочете, нарвіть».

III

Побравши глечики, пішли,—
І в гаю ось вони...
Під кожним ягоди кущем
Червоні та смачні.
І ті дві більшії сестри
Не стали їх збирать,—
Їх рвуть не в глечики вони,
А тільки все їдять.
Галюся ж, хоч од них обох
Найменшая сестра,
Але не їсть, а в глечик свій
Все ягоди збира
І дума: «Татові оце
Й мамусі я нарву...»
І знов за ягідьми вона
Перегорта траву,
Шука, співаючи в гаю,
Весела й чепурна,
І тільки часом до своїх
Сестер гукне вона:
«Чи не далеко ви зайшли?..
Щоб не блукати нам!..
Ідіть до мене ягід рвать!..
Чи є багато й там?..»

IV

Аж ось і вечір настає,
Зіходяться вони.
У більших ягідки нема
У глечику на дні,
А в Галі повен до країв,
І каже Галя їм:

«Вже пізно, вечір настає —
Додому ми ходім,
Бо, кажуть, бігають мавки
У лісі в пізній час...

Нарвала повен глечик я —
Чи повно і у вас?»

Та сестри ягоди свої
Не хочуть показать:

«Та відчепись од нас ти геть!
Тобі навіщо знать?»

Од неї нарізно пішли,
Галюсенька ж мала,

Їх серце бачачи, сама
Попереду пішла.

V

Шепоче більшая сестра

Сестрі середній: «Ось

Гляди лиш ти, коли б ще нам
Обом не довелось

І битим дома быть за те,
Що ягід в нас нема,

А Галька повен глек, дивись,
Нарвала і сама...»

«Це правда, — каже сумно та, —
Хоч бить не будуть нас,

Та підлеститися вона
Повсяк уміє час,

За це і люблять так її...
І ось тепер уп'ять

На нас посваряться — її ж
Ще будуть більш кохать».

І каже більшая: «Ану,
Давай її вб'ємо

І в неї ягоди усі
Собі заберемо!
Тоді і батько, й мати знов
Любити будуть нас...
Хіба нас хто побачить тут,
У лісі, в пізній час!
А дома скажемо: пішла
Од нас вона сама;
Ми думали — вона вже тут.
Хіба її нема?»

VI

Галюся йшла собі сама,
Не чуючи біди.
Потиху стали здоганять
Її вони тоді.
І не почувалася вона,
Як тихо надійшли,
Одразу кинулись удвох,
Давити почали...
Вона не скрикнула й разу,
А глянула на них —
Докір німий у очах був,
Журливих і ясних...
І вмерла тихо... І вони
Її сховали там,
Де кущ калиновий пишавсь,
Схилившись гіллям...
Тоді вернулися удвох,
І ягоди взяли,
І кажуть дома: «Галю ми
Шукали й не знашли».
Старі злякались і удвох
У темний ліс пішли

І ніч усю шукали там,
Шукали й не знайшли.
Шукали потім не один —
Багато днів її,
Та не знайшли дочки вони
В гаю, в сирій землі...

VI

В холодній ямі Галя спить,
Мина потроху час...
Ось вівці раз у гаї тім
Вівчар маленький пас,
І, женучи їх через той,
Через зелений ліс,
Натрапив саме він туди,
Де кущ калини ріс,
Де Галя бідная моя
Навіки полягла...
Поглянув хлопець той: струнка
Калинонька була.
І цівку вирізав з куща,
Сопілку він зробив,
І грать почав, і чує він
Чудово-дивний спів:
«Ой помалу-малу, вівчарику, грай!
Та не врази мого серденька вкрай!..
Мене сестри з світу згубили,
Під кушем у лісі мене положили,
У холодній ямі мене поховали,
Ще й ногами землю зверху
притоптали...»
Така то жалібна була
Вся пісня та смутна,
Так в серце хлопчика того

Лилась немов вона,
Що він би їй плакав, і ізнов
Чудовий слухав спів...
Так день минув, і вечір вже
Собою ліс покрив —
Додому вівці хлопець той
В своє село погнав,
А ідучи селом, ізнов
На тій сопілці грав.
І ось іде і грає він,
Грання смутне дзвенить —
Сопілка жалібно співа,
І плаче, і квилить:
«Ой помалу-малу, вівчарику, грай!
Та не врази мого серденька вкрай!..
Мене сестри з світу згубили,
Під кущем у лісі мене положили,
У холодній ямі мене поховали,
Ще й ногами землю зверху
притоптали...»

І як проходив поуз двір,
Де Галин батько жив,—
Почув старий дідусь тоді
Чудово-дивний спів,
І вибігає він з воріт:
«Гей, хлопче, подожди!..
Де ти таку сопілку взяв?
А дай її сюди!»
І на сопілці дід заграв...
Грання смутне дзвенить —
Сопілка жалібно співа,
І плаче, і квилить:
«Ой помалу-малу, мій батечку, грай!
Та не врази мого серденька вкрай!..

Мене сестри з світу згубили,
Під кущем у лісі мене положили,
У холодній ямі мене поховали,
Ще й ногами землю зверху притоптали...»

Поблід дідусь, у хату вбіг,

Сопілку жінці дав:

«Заграй, стара! Ще зроду я
Не чув, щоб хто так грав!»

І баба грати почина...

Грання смутне дзвенить —

Сопілка жалібно співа,

І плаче, і квилить:

«Ой помалу-малу, матусенько, грай!

Та не врази мого серденька вкрай!..

Мене сестри з світу згубили,

Під кущем у лісі мене положили,

У холодній ямі мене поховали,

Ще й ногами землю зверху

притоптали...»

А сестри слухають той спів —

І бліднуть, і тремтять...

І чують: батько їм велить

На тій сопілці грати.

Найстарша грати почина...

Грання смутне дзвенить —

Сопілка жалібно співа,

І плаче, і квилить:

«Ой помалу-малу ти, сестронько, грай,

Та не врази мого серденька вкрай!..

Ой ви мене, сестри, з світу згубили,

Під кущем у лісі мене положили.

У холодній ямі мене поховали,

Ще й ногами землю зверху

притоптали...»

VIII

«Гей, признавайтесь ви мені!»—

Дід гримає на них.

Упали, злякані, тоді

Вони йому до ніг

І на могилку повели,

Де бідна Галя спить

І де калинонька смутна

Схиляється й шумить.

Вона шумить, а з неї спів

Тихесенький дзвенить,

Немов калина та сама

І плаче, і квилить:

«Ой помалу-малу, вітре, повівай,

Та не врази мого серденька вкрай...

Мене сестри з світу згубили,

Під кущем у лісі мене положили,

У холодній ямі мене поховали,

Ще й ногами землю зверху

притоптали...»

IX

І довго плакали старі,

Припавши до землі,

І на могилі двох дочок

Навіки прокляли,

І геть їх вигнали з села...

Самі ж щодня вони

На ту могилоньку ішли,

Зажурені й смутні.

Багато плакали вони —

Стомило горе їх:

Вони умерли із журби

Та з сліз своїх гірких...

МОГУТНІЙ КОМАР

Над ставком широководим,
Посеред очеретів,
Там комар, славетний лицар.
Під листом зеленим жив.
Грав у сурму голосную,
І до бою викликав,
І в людей, і у звірини
Крові безліч випивав.
І його ніхто на світі
Ще й разу не подолав:
Наш комар уславивсь гучно
Серед мух та комарів.
Всі казали, що від нього
Світ ще дужчого не знав,—
Сам комар тому повірив,
Сам щодня про те казав.
Довго б наш комар щасливий
У великій славі жив,
Якби він не чув про лева,
Що царем був у звірів.
Прилітала муха жвава
І казала, що вона
Лева бачила і сили
В світі більшої не зна.

Запеклося коло серця,
Защеміло в комара,
І ніяк забуть не може
Він звірячого царя.
Мучить думка та проклята,
Що від його дужчий є,—
І у серці комаревім
Гордість лютая встає.
Ось випростує він крила,
Знявсь і лісом вже летить
Аж туди, де лев могутній,
Пообідавши, лежить.
В сурму голосно ударив:
«Гей ти, леве, уставай!
Будем битися, аж поки
З нас комусь та прийде край.
Бо на цій землі широкій
Місця двом немає нам —
Хочу слави я придбати
І собі, і комарам!»
Ту ж хвилину вже кусає
Лева в ніс швидкий комар,—
І відразу, ревонувши,
Скочив тут звірячий цар.
І запекла закипіла
В них баталія в ту мить:
В щоки, в ніс комар кусає,
Налітає і дзижчить.
Лев лютує! Ще ніколи
Так ніхто не дошкуляв!
Одбивавшися, всю морду
Вже він кігтями подрав:
Кров дзюрить у лева з морди,
Зовсім збувся сили він,

Але поки ще держиться,
Б'ється кілька ще хвилин.
Та комар іще лютіше
Налітає, не вгава...
І царева похилилась
На дернину голова.
Закривавлений, безсилий,
Впав на землю грізний цар,
І, зрадівши невимовно,
Задзижчав тоді комар:
«Той у світі єсть найдужчий,
Хто найдужчого здолів:
Світлом слави осіяний,
Я вернусь до комарів!»
Він летить — великий лицар —
Ліс потроху вже минав...
А павук давно між листям
Павутиння хитро ткав.
І комар у хитрі сіті
Стриб, заплутавсь і повис!
Скрики жалібні відразу
Тут почув зелений ліс:
«Так з великими буває!
Нащо ж, доле, ти така?
Подолати зміг я лева,
Гину я від павука!»
Так загинув лицар славний,
І павук його із'їв,
І про його всі забули
Серед мух і комарів.

ДУМА ПРО КНЯГІНЮ-КОБЗАРЯ

(З народного поля)

I

Ой то не білий туман землю скрізь покриває,
А то князь молодий у похід виступає,
З військом рушає
Турчина воювати,
Слави собі вояцької-молодецької здобувати.
До своєї землі ще землі придбати...
Ой то не сива зозуля гірко кувала,
То молода княгиня,
Вірна дружина
З князем опрощення приймала,
Обнімала,
Від себе не пускала,
Ридаючи, руки до його простягала...
А вже князь з двору виступає,
За ним військо рушає,
Вигримляє...
І йдуть так не день, не два,
І тільки навкруги їх трава степова,
Де не глянь, розлягається,
Аж військо в траві тій ховається.
Отож не день і не два минає,
Князь у землю турецьку вступає

І велить землю турецьку воювати,
Турецьке військо упень рубати.
Та не стало щастя князеві слугувати,
Почали його вороги побивати;
Військо турок до ноги порубав,
А которі недобитки — по степу розпорошив,
розігнав,
Князя хороброго у бран, у неволю узяв.

II

Ой тяжко князеві у неволі пробувати,
Заліза тягати:
Кайдани-залізо ноги повривало,
Біле тіло молодецькеє коло жовтої кості
пошмугляло.
А ще ж то вночі у темній темниці з іншими
невольниками він пробуває,
А вдень турчин до темниці приходить,
Двері відмикає
І бідного невольника на тяжку роботу
вивождає.
А сам турчин коло невольників походить,
Роботи доглядає,
На слуги свої, на турки-яничари, зозла гукає:
«Кажу я вам, турки-яничари, добре ви дбайте:
Із ряду до ряду заходжайте,
По три пучки тернини й червоної таволги
набирайте
Та недбалого невольника по тричі в однім
місці затинайте!»
То ті слуги, турки-яничари, добре дбають:
Із ряду до ряду заходжають,

По три пучки тернини й червоної таволги в
руки набирають
По тричі в одному місці бідного невільника
затинають
Тіло біле коло жовтої кості обривають,
Кров християнську неповинно проливають.
Отак у тяжкій неволі князь пробуває,
Три роки горе та біду приймає,
А четвертого року випадком випало
До любої дружини звістку подати,
Словом переказати:
«Нехай,— каже,— моя люба дружина добре
дбає,
Статки-маєтки збуває,
Скарби збирає,
Мене, князя, з тяжкої неволі викупляє!»

III

То княгиня, скоро тую звістку до рук дістала,
Гірко заридала,
Думала-гадала:
«Що як мені своє миле подружжя з неволі
визволяти?
Що на той викуп ніяких статків-маєтків,
Великих скарбів не буде ставати,
Бо ні за які скарби не буде його цар турецький
випускати».
І ну княгиня знов думати-гадати,
Як своє подружжя з неволі визволяти:
«Хоча й би я статки-маєтки збувала,
Скарби великі збирала,
То не можна мені самій до царя турецького
доступати,

Бо буде мене цар турецький собі за жінку
брати;
А певних людей та небоязких нема кого
послати».

Думає-гадає,
З себе препишную князькую одержу скидає,
Коси свої, довгі до п'ят, ножицями відтинає;
Бере тоді на себе одержу просту чоловічужу,
Бере кобзу тридцятиструнну
Та крадькома,
Гишкама,
Нічого нікому не оповіщає,
У турецьку землю, у далеку дорогу страшну
вихождає.

IV

Дій далека то дорога: не день, не два її треба
проходити,

Багато горя та муки зазнати!..

Дій усього зазнала княгиня бідолашна:

Ніжки свої білі збила-натрудила,

Ручки свої ніжні тернами сколола,

Личенько своє молоденьке голодом стомила,—

Рченята свої карі слізьми стуманила,—

А таки дійшла вона до землі турецької,
до царя турецького прихождає,

Мовбито молодий кобзар на кобзу грає.

Робачили слуги, турки-яничари, кобзаря
молодого,

Ведуть його у палац до царя турецького,

Щоб він цареві заграв,

Васпівав,

Вушу йому звеселяв.

То молодий кобзар-княгиня
до палацу вступає,
Царя турецького забачає,
Струни торкає,
Грає-співає,
Піснею жалібною серце у царя виймає.
Цар турецький жорстоке серце мав,
А з тії пісні сльозами дрібними заридав...
І довго молодий кобзар-княгиня цареві грав —
І день, і два, і три...
І каже цар турецький, бусурманський:
«Будеш ти в мене, кобзарю молодий,
повік пробувати
Буду тебе за рідного брата мати,
Незліченними скарбами наділяти».
І каже молодий кобзар-княгиня:
«Не можу я, царю, коло тебе пробувати:
Єсть у мене батько й мати.—
Будуть вони, старенькі, по мені вельми
тужити-сумувати»
І говорить цар турецький,
Бусурманський:
«Коли ж не хочеш у мене пробувати,
То даю тобі волю, чого серце твоє бажає
у мене прохати»
Тоді молодий кобзар-княгиня промовляє:
«Змалку я, царю, по світу блукаю,
А товариша собі не маю:
Сумно мені самому без товариша пробувати,
Дозволь мені, царю, в тебе якого невільника
взяти,—
Буде мені хоч товариш у дорозі розмовляти».
І звелів цар турецький темну темницю
відмикати

Кобзареві молодому, якого схоче,
невільника дати.
То кобзар молодий, княгиня, до темної темниці
уступає.
Подружжя своє, князя любого, вибирає,
З темниці вивождає
І з ним укупі з землі турецької рушає.

V

Пішли вони вкупі широкими степами,
Байраками та ярами;
І не міг князь своєї дружини вірної впізнати.
А вона не схотіла йому про себе і навзнаки
дати.
І йшли вони так довго широкими степами,
Байраками та ярами;
А як почали до своєї землі доходити,
Почав князь до молодого кобзаря, до княгині
промовляти:
«Пусти мене, чоловіче добрий, на волю!
Не просту дав мені бог на світі долю:
У сій землі я князем князюю,—
Їкий хочеш, викуп за себе обітую».
Говоре молодий кобзар-княгиня:
«Нічого я в тебе, князю, не бажаю,—
Іди, хай тобі бог помагає!»
То князь радий, молодому кобзареві як і
здякуватись не знає,
До себе в гостину закликає,
А молодий кобзар-княгиня відмовляє:
«Не можу я, князю, зараз до тебе прибувати,
Бо є в мене батько й мати,—

Будуть вони, старі, по мені вельми тужити·
сумувати.
А як дасть мені бог до батька, до матері
завітати,
Тоді буду до тебе в гостину прибувати».
І тоді вони опрощення брали,
Кожен своїм шляхом повертали.

VI

То молода княгиня навпростець небитими
стежками пробігала.
Швидше від князя до господи прибувала,
Препишную одіж князьку на себе брала,
Чоловіка дожидала.
Час-година минає,
Ото вже й князь до господи прибуває.
Усі його стрічають,
Вітають.
Княгиня його вітає,
Приймає,
Про здоров'я питається;
А він зо всіма вітається,
А коло неї й не стане,
На неї й оком не гляне,
До своїх райців промовляє:
«Бачите, як моя жінка добре дбає:
Тепер цілує-вітає,
А як я в тяжкій неволі пробував
Та звістку подавав,
Щоб вона статки-маєтки збувала,
Скарби збирала
Та мене з неволі визволяла,—
Так тоді де вона бувала?»

І говорять райці князькі:
«Відколи, князю, твоя звістка прибула,
З того часу княгиня дома не жила,
До сього часу княгиня десь пробувала
І се тільки до господи завітала».
І розпалився князь гнівом великим,
Одвів княгиню до неї в кімнату,
Звелів на ключ замикати,
А сам до ради уступає,
Промовляє:
«Панове райці!
Судіть мою жінку невірну як треба по правді!
Якби не молодий кобзар мене обрятував,
То й досі б я турецькі кайдани тягав».

VII

І ото починає рада суд судити,
І присудили княгиню горлом скарати,
Смерть їй вчинити.
І князь на той присуд сам пристав,
З райцями до княгині уступав,
Щоб узяти,
На смерть її віддати.
Підійшов, двері одмикав,
Та й скам'янів там, де стояв:
Світлиця порожня, немає княгині у ній,
А стоїть там кобзар молодий...
І говорить молодий кобзар-княгиня:
«Ой який же тепер світ настав,
Що чоловік своєї жінки не пізнав».
І тоді кобзар з себе одіж просту скидав —
Кожен княгиню пізнав.
І тоді князь радістю радіє
І сльозами ридає,

У своєї жінки вірної прощення благає...
І тоді князь великий бенкет зчиняє,
Увесь народ на його скликає,
З радощів бенкетує-гуляє,
Своє любе подружжя, княгиню, уславляє!..

1890.V

ПЕРЕКЛАДИ

О. ПУШКІН

* * *

Чи йду майданами гучними,
Чи входжу я у людний храм,
Чи бенкетую з молодими,—
А впину все нема думкам.

Я думаю: пролинуть роки
І всі,— хоч як багато нас,—
Всі в ями ляжемо глибокі,
І чийсь уже надходить час.

Самотній бачу дуб могутній,
І думка: патріарх лісів
Переживе мій вік забутній,
Як пережив моїх батьків.

Дитятком любим утішаюсь,
Кажу йому:— Прощай! Рости!
Тобі я місцем поступаюсь,—
Мені вже тліть, тобі — цвісти.

І так щодня і щогодини
Все маю думку я одну:
Бгадати хочу ті хвилини,
Коли поляжу я в труну

І де поляжу: на чужині,
Чи в колотнечі бойовій,
Чи серед хвиль, чи в цій долині
Спочине труп холодний мій.

І хоч однаково, де тліти
Німому тілові в труні,
Та все б хотілося спочити
У краю рідному мені.

І край могили над труною
Хай молоде життя гуля
І сяють вічною красою
Байдужні небо і земля.

1909

О. КОЛЬЦОВ

СЕЛЯНИНОВІ ДУМКИ

Сяду я за стіл
Та подумаю,
Як у світі жить
Одинокому?

Ні дружиноньки
Нема вірної,
Ні товариша,
Друга щирого,

Ні свого кутка,
Ані притулку,
Ні хазяйствечка,
Ані воликів.

Батько дав мені
З тим убожеством
Тільки хист один —
Силу дужую.

Та і ту украй
Горе лютее
По чужих людях
Всю розвіяло.

Сяду я за стіл
Та подумаю,
Як у світі жить
Одинокому?

1885

О л. П Л Е Щ Е Є В

НІЧ

Сном повиваючи землю,
Линула ніч небесами,
З темно-блакитної ризи
Сиплючи рясно зірками.

Дужі дуби предковічні,
Верби, сумні і похилі,
Вічнозеленії сосни
Ночі назустріч шуміли;

Радісно хвилі дзюрчали,
З зорями ніч там одбилась;
Пахла трава запашише,
Поле з житами хилилось;

В темнім саду соловейко,
Коники в полі — щосили,
Славлячи ніч яснозору,
Радісним співом дзвеніли.

І усміхалась, як мати,
Линувши ніч небесами,
З темно-блакитної ризи
Сипала рясно зірками.

1889

А н. М А Й К О В

ДЕСПО

Сулї впала, К'яфа впала,
В'ється скрізь турецький стяг,
Тільки Деспо в Чорній башні
Не в турецьких ще руках.

І гукають турки: «Деспо!
Зброю ти свою клади
І, схилившись, рабою
Ти виходь до нас сюди!»

«Не була й не буде Деспо
Вам рабою — ворогам! —
Гніт вхопила і гукнула: —
Діти! Час умерти нам!»

Пада гніт у льох, де порох...
Льох ревнув, торохнув грім,
І над турками, й над Деспо
Звивсь угору чорний дим.

1886

Я. ПОЛОНСЬКИЙ

СОНЦЕ ТА МІСЯЦЬ

Вночі на ліжку, на дитину,
Промінням місяць засіяв.
«Чого се так сіяє місяць?» —
У мене хлопчик поспитав.

За довгий день втомилось сонце,
І бог сказав: «Піди, засни,
Спочинь само і світ спокоєм
І сном солодким обгорни!»

І сонце місяця благає:
«Мій брате, місяцю ясний!
Ти засвіти ліхтар і за ніч
Скрізь обійди ти край земний.»

Усе доглянь, що за ніч буде,
Хто молиться, хто сльози лє,
Хто тихо спить і хто там другим
Спокійно спати не дає!»

І сонце спить, а місяць ходить
І навкруги за всім глядить,
А вранці-рано знов до сонця
У двері він заторохтить.

«Встань, братику! Вже треті півні
Були і в церкві чути дзвін;
Граки моторні пролинули,
Вставай, жени туман з долин!»

І сонце встане і питає:
«Живий-здоровий, брате мій?
А що там діялось? Чого ти
Зробивсь тепер такий блідий?»

І повідає місяць сонцю,
Що на землі вночі уздрів;
І якщо ніч була спокійна
І зла ніхто не учинив,

То сонце вийде і засяє,
І буде радість на землі,
І підуть весело гуляти
Великі діти і малі.

А якщо ні — смутне обличчя
В тумані сонце захова,
Ударить з вітром дощ холодний,
Поникнуть квіти і трава.

І буде холодно і сумно,
Неначе пізно восени,
Не вийдуть діти у садочок,
Не будуть гратися вони.

І довго думав хлопець мовчки,
На небо доєго він глядів,
Як місяць ясно і поважно,
На землю дивлячися, плив.

І проказать йому молитву
Мене він потім попрохав,
І, рученята склавши, тихо
Її за мною промовляв.

1890

ПЕРШИЙ КОВАЛЬ

Був той час — земля велика
Молодая ще була,
Розлягалась цілинами,
Буйно й пишно скрізь цвіла;
Дикий звір гуляв у лісі,
У повітрі вився птах;
Люди, теплих хат не мавши,
Кочували по степах.
Серед дикого народу,
На просторі тих степів,
Там могутній Тубалкаїн,
Працьовник великий, жив.
Був коваль той Тубалкаїн,
Сам-один кувати вмів;
У розпечене залізо
Гучно молотом він бив;
Гори палав. залізо грілось,
Молот стукав і кував,
Дош з огню навкруг од себе
Тубалкаїн розсипав;
І штаба́ залізна гнулась,
Розбивалась на шматки,
І з'явився меч блискучий
З-під могутньої руки,

І зрадів коваль великий,
Що скував меча того:
«Дам народові своєму
На ужиток я його.
Хто його зуміє вжити,
Світ увесь той осягне,—
І мої далекі внуки
Уславлятимуть мене...»

Одмінилася відразу
Досі радісна земля:
Незліченнії народи
Йшли усі до коваля,
Зброї всі прохали в його,—
Всім він дав мечі ясні,
І про його склали люди,
Уславляючи, пісні:
«Слава вічна ковалеві!
Силу нашим дав рукам:
Все подужати ми зможем,
І ніщо не страшно нам!»
Та недовго Тубалкаїн
Тую радість зазнавав:
Скоро вдрів, яке він лихо
Всім людям у руки дав.
Силу маючи страшную,
Дикий люд загуманів:
Люди різались, рубались,
Гризлись гірше од звірів.
Зникла скрізь тоді зо світу
Згода братня і любов,
І на землю неповинну
Скрізь лилась людська кров.
Все те бачив Тубалкаїн,

Сам себе він проклинав:
«Нащо смерть страшну у руки
Сам людям я диким дав?»
Кинув він свою роботу,
Кинув молота свого,
І журба та сум великі
Обняли тоді його.
Сів, замислений, і довго
Він, не роблячи, сидів,
І відразу все обличчя
Світ якийсь йому облив.
Скочив він і горн холодний
Розпалив тоді уп'ять,
І, розпikши там залізо,
Заходився знов кувать.
І, радіючи, покрикнув:
«Дам тепер я інше їм
І скую нове знаряддя
Я людям на щастя всім;
Знов воно на землю верне
І любов, і братній дух...»
І, працюючи невтомно,
Він скував найперший плуг.

І, забувши ворожнечу,
Всі до його йшли уп'ять,
І, плуги узявши в його,
Почали степи орать.
І оброблене поле
Пишний їм врожай дало,—
Знов тоді в людському серці
Все, що добре, ожило.
І, працюючи, щасливий
Люд тоді на світі став.

І нові пісні веселі
Ковалеві заспівав.
Славив плуг важкий та працю
І співав: «Не лиймо кров!
І між нами хай панує
Згода братня та любов».

1890

И. В. ГЕТЕ

ЛІСОВИЙ ЦАР

Хто їде в негоду тим лісом густим?
То батько, спізнившись, і хлопець із їм,—
Малого, обнявши, в руках він держить.
Його пригортає, його він пестить.

«Чом личко сховав ти, мій синку малий?»
«Ой тату, чи бачиш? — он цар лісовий:
У довгій киреї, в короні — дивись!»
«То, синку, тумани навкруг простяглись».

«Мій хлопчику любий! До мене сюди
На луки зелені ти гратись іди;
В моєї матусі є пишні квітки,
Гаптовані золотом тобі сорочки».

«Ой тату, він кличе на луки рясні,
І квіти, і золото дає він мені».
«Нема там нічого, мій синочку, цить!
То вітер між листям сухим шелестить».

«До мене, мій хлопче! В дібровах густих
Побачиш вродливих ти дочок моїх —
Вестимуть таночок і будуть співать,
Співаючи, будуть тебе колихать».

«Ой тату, мій тату! Туди подивись:
В танку королівни за руки взялись».
«Ой, ні! Усе тихо у темряві там:
То верби старії схилились гіллям».

«Мене, хлопче, вабить урода твоя:
Хоч хочеш не хочеш — візьму тебе я!»
«Ой тату, вже близько, він нас дожене!
Він давить, він душить, він тягне мене!»

Наляканий батько не їде — летить,
А хлопець нудьгує, а хлопець кричить.
Добіг він додому, і дивиться він:
В руках уже мертвий лежить його син.

Ф. ШІЛЛЕР

ЯК ЗЕМЛЮ ДІЛЕНО

«Беріте світ! — людям Зевес великий
Гукнув з небес. — Тепер він ваш — беріть!
Даю його вам в спадщину навіки,
І ви його, як брата, поділіть!»

Хто руки мав — біжить усяке брати,
Сипнув народ по всіх землі кутках;
Мужик узяв лани, почав орати;
Метнувсь панок стріляти по лісах.

Загарбав піп старі смачнії вина,
Вхопивсь купець свій крам мерщій тягти;
«Десята тут мені з усіх частина!» —
Король гука й замкнув шляхи й мости.

І ось як все на світі поділили,
Прийшов поет з далеких десь країв;
Поглянув він — все люди закріпили,
Все має скрізь уже своїх панів.

«Невже ж оце я сам zostавсь забутий,
Я — той, хто твій вірніший, боже, син?!» —
Згукнув поет з жалю й з лихої скрути,
І впав перед престолом божим він.

«Як згаяв час у мріях ти, зо мною
Не сперечайсь! — йому прорік Зевес.—
Де ж був, як світ тут ділено?» —

«З тобою,—

Поет сказав.— Я був серед небес.

Мене всього привабив, боже милий,
Твій вид святий і той небесний спів...
Прости мене: з небесного сп'янілий,
За їм земне своє я загубив!»

«Ну,— бог сказав,— я все віддав на світі,
Вже не мої базар, поля, гаї;
Як схочеш же зо мною вкупі жити,
То йди сюди, у небеса мої!»

[1893]

Г. ГЕЙНЕ

MAG DA DRAUSSEN SCHNEE
SICH THÜRMENT

Хай надворі сніг спадає,
Хуртовина завиває
І лютує край вікна!

Серця бурі не лякають:
Там живуть і розцвітають
Образ милої й весна.

1888

VERGIFTET SIND MEINE LIEDER...

Пісні отрутні мої, кажеш?
Чи будуть же інші пісні,
Коли у життя молодее
Влила ти отруту мені?

Пісні отрутні мої, кажеш?
Чи інші ж співатиму я,
Коли в мене в серці гадюки,
Ще й ти там, кохана моя?

1888

З сліз моїх зростугь без ліку
Рясно квіти запашні,
І обернуться зітхання
В соловейкові пісні.
Покохай мене — й для тебе
Квіти будуть розцвітать,
І тобі ті соловейки
Будуть край вікна співать.

[1893]

СЛУЖБА В ЦЕРКВІ 1-ГО СІЧНЯ 1852 р.

З «Les châtiments»

Нечестива, єпископе, служба твоя:

В їй луна від розстрілів лунає.

Позад тебе регочеться смерть, бачу я,

Аж додолу зо сміху сідає.

Бачу янголів я угорі, де блакить,—

Он вони починають дрижати,

Як єпископ бере, щоб свічки посвітить

До молитви,— гнота від гармати.

Хочеш ти у сенат, щоб у сяєві там

На величному місці сидіти;

Але перш ніж читати молитву людям,—

Треба вулиці з крові обмити.

«Слава Геслерам, слава! — орган твій

хрипить.—

Але Телля — його треба вбити!»

Щоб престол твій, єпископе, в церкві зло-

жить,—

Із трупарні взяли сюди плити.

Як ти кажеш «Те Деум» і хвалиш його —

Бога помсти і збройної сили,—

В небеса летячи, до кадила твого
Дух мішається мертвий з могили.

Убивали удень, убивали вночі —
Всіх: і жінку, й її чоловіка,
І дитину малу!.. Кров народну лючи,
Впився нею державний шуліка.

Возхвалення співай, справедливим назви
Душогуба, харциза гидкого!
Бог, єпископе, зна і твої молитви —
Вони стануть прокльонами в його!

Вже вигнанців везуть, брязкотять кайдани —
Хто в заслання в Алжир, хто в Каену...
Бонапарта в Парижі вже знають вони,
А в пустині побачать гієну.

Хлібороба, робітника тягнуть кати,
Засилають, мордують тюрмою...
Подивися праворуч, єпископе, ти
І ліворуч — хто в церкві з тобою?

В тебе дьяконом — Зрада, піддячим — Крадіж!
Душу й бога не гайся продати!
В золоті свої ризи вберися пишніш
І ставай, безсоромний, співати!

Душогубство тут править, гукає воно:
«Всіх стріляй, хто рухнуть посміє!»
Сатана тобі чашу держить! — не вино,
Кров невинна у її червоніє...

[1906]

МЕЛЬНИЦЬКИЙ

ВЕЛИКИЙ ДЕНЬ

Великий прийде день колись,
Великий день святої волі,
До раю-щастя чоловік
Узятий буде із недолі.

Той день не буде днем таким,
Що сонце бігом одміряє.
Ні, буде він довічним днем,
Що божество над їм витає.

З народом зійдеться народ,
З'єдна братерство цілий світ,
Що зроду зародком було,—
Те процвіте, як пишний квіт.

1888

Б. ЧЕРВІНСЬКИЙ

ЧЕРВОНИЙ ПРАПОР

Кати завикли поливати
Вкраїну кров'ю і слізьми,
Але, як прийде день одплати,—
Судити будемо їх ми!
Судити будемо їх ми!

Хай росте, хай гримить вільний спів,
Наш прапор плине понад трони,
Він несе помсти грім, люду гнів,
І вільний він сіє спів,
А кольором увесь червоний:
На йому кров робітників!
На йому кров робітників!

Кати силкуються кайдани
Іще міцнішими зробить,
Та з тюрм усіх — руїна стане,
І тільки добре буде жить!
І тільки добре буде жить!
Хай росте, хай гримить...

Вже лад старий схитнувся і пада,
Життя нове його змете,—
Робитиме гуртом громада,

І все, що зробить,— спільне те!
І все, що зробить,— спільне те!
Хай росте, хай гримить...

Гей, разом, браття, всі до бою,
Щоб думка всіх одна вела,—
Де ж найде хто таку зброю,
Щоб вільний люд зломить могла?
Щоб вільний люд зломить могла?
Хай росте, хай гримить...

Тиранів геть із глителями!
Хай згине рабський світ старий!
Сотворим вільними руками
Нове життя і лад новий!
Нове життя і лад новий!

Хай росте, хай гримить вільний спів,
Наш прапор плине понад трони,
Він несе помсти грім, люду гнів,
І вільний він сіє спів,
А кольором увесь червоний:
На йому кров робітників!
На йому кров робітників!

Примітки

ОРИГІНАЛЬНІ ПОЕЗІЇ

Борис Дмитрович Грінченко — автор багатьох поетичних збірок. З поезії він починав свій творчий шлях, останні написані ним за життя твори — вірші.

Перша збірка його поезій «Пісні Василя Чайченка» вийшла з друку в Харкові 1884 року. Далі з'являються «Під сільською стріхою» (Київ, 1886), «Нові пісні і думи Василя Чайченка» (Київ, 1887), «Під хмарним небом» (Львів, 1893), «Пісні та думи» (кн. 1—2, Чернігів, 1895), «Писання Б. Грінченка» (т. I, Київ, 1903).

Оскільки більшість поезій перших збірок неодноразово передруковувалась в наступних, упорядники відмовились від подачі віршів за збірками. Вибір поезій подається в хронологічному порядку за часом написання чи першодруку. Ці дані зазначено при кожній поезії. Всі відомі варіанти окремих поезій не подаються, в примітках наведено лише такі, що міняють весь ідейний задум вірша.

Найповніше видання поезій Б. Грінченка було здійснено після його смерті в 20—30-х роках видавництвами «Рух» та «Книгоспілка». Постичні твори склали IX—X томи десяти томного видання.

Нині включено кілька поезій, віднайдених у забутих періодичних виданнях (як «Некрасову й Шевченкові», «Переляканий») чи архіві поета («Панькові Куліщеві»). В основу ж покладено видання: Б. Грінченко, Твори, т. IX—X, «Рух», Київ, 1929. Звідси зроблено передрук.

Поезії Б. Грінченка надихнули відомих українських композиторів — М. Лисенка, К. Стеценка, Д. Січинського — до написання музики на ряд текстів. Авторів музики на тексти віршів Грінченка, що ввійшли до цього видання, названо в примітках.

Окремі збірки Б. Грінченка відкривалися невеликими передмовами автора. Значення їх для розуміння і правильної оцінки поезії Б. Грінченка незаперечне. Читач сам переконається в цьому, прочитавши їх далі.

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОЇ ЗБІРКИ «ПІСНІ ВАСИЛЯ ЧАЙЧЕНКА» (1884)

«Видаючи цю невеличку частину своїх творів, мушу я прохати вибачення у шановної громади за те, що й з такою крихтою виходжу у світ
. Та хоч і мало доброго в цій книжці, але усе ж, гадалося, коли не можна всього, то краще хоч що-небудь, хоч лепту удовиці дати, аніж зовсім нічого. І коли у читача над цими невеличкими, але од щирого серця співаними піснями заб'ється його чуле серце.— я буду незмірно щасливий...» (Крапки не означають пропуску, так і в першодруці).

ПЕРЕДМОВА ДО ЗБІРКИ «ПІД ХМАРНИМ НЕБОМ» (1893)

«З друківаних та недруківаних своїх віршів я взяв до цієї книжки те, що здалося мені кращим. Я переглянув потім рукопис. Невесела книжка: журба та сум та часом поривання боротися за яснішу долю,— ледве блисне іноді щось веселіше. Не повеселить така книжка, хіба засмутить читача!

Та не вкрай винен за це й автор!

Це південне наше небо, що повинно було б сяти живущим сяєвом,— дуже воно вже нахмарене. А під хмарним небом не заспіваєш веселої пісні...

Колись засміється наше небо веселим промінням— хоч, може, й не до нас уже. Тоді інші й співи почнуться. А поки— співаються такі, які можуть бути під хмарним небом... 1893.VIII.26».

«В цьому томі передруковую добре скорочену, давнішу свою книгу «Під хмарним небом», а до неї додаю другу збірку (під назвою «Хвилини». — В. Я.) з старіших та нових віршів. Певна річ, будуть читачі, що не вподобають тієї або сієї п'єси, а як хто, то, може, й усіх. Мені й самому не все однаково до любові з того, що попереду писалося.

Та кожна тут річ має в собі частину мого я, кожна пісня — то мій давній приятель, і я не хочу забути старого приятеля, хоч, може, й не такий уже він мені любий тепер, як попереду. Я ніколи не належав до тих поетів, що весь свій час можуть отдавати пісні. На поезію завсігди я мав тільки короткі хвилини, вільні від праці — часом любої, дорогої, здебільшого — нудної, наймитської. Моя пісня — то мій робітницький одпочинок і моя робітницька молитва-надія. Коли се не додає їй більшої літературної вартості, то все ж, може, робить її цікавою тому, хто, як я, пережив останні два десятки років з їх сльозами і надіями і силкувався знаходити іскру світу там, де, здавалось, була сама темрява».

Окремо виділено в нашому виданні балади і поеми, байки, віршові переробки українських народних казок та переклади. В межах жанру твори подано у хронологічній послідовності за часом написання. Першодруки різначено лише тих поезій, які спочатку з'являлися в періодичних виданнях. Решта поезій вперше друкувалася у збірках відповідних років: 1884, 1886, 1887, 1893, 1895, 1903.

1880

Матері. Вперше надруковано в альманасі «Рада» (1883, ч. I, стор. 6). Первісний варіант можна вважати за окремий вірш:

Матері

Ти ночі темнії не спала —
Мене малого доглядала:
І спивала, і співала,
Й малому долю виглядала,

І все коханнячко — вповні
Ти оддала здаєн мені...
В сльозах живеш, в сльозах конаєш,—
А все ще волі дожидаєш...
Не жди запроданки! Дарма!
Не звіта вона сама
До нас, недолюдків, ніколи;
Та з її ласки босі й голі
Були і будем — аж поки
Сліпу не візьмем в тороки!

Неначе. Вперше надруковано у львівському журналі «Світ» (1882, ч. 13, стор. 221). Підписано — Ів. Перекотиполе. У первісному варіанті після 16 рядка йд строфа:

І стане так важко та сумно дивиться
На сонце, на ліс і на тих,
Що треба за хліба шматок той їм битися
Для себе, для діток малих.

1881

Некрасову й Шевченкові. Вперше надруковано львівському журналі «Життя і мистецтво» (рік I, травень, 1920, ч. I). Передрук із видання: Б. Грінченко твори в двох томах, т. I, видавництво АН УРСР, Київ, 1963, стор. 127.

До праці. Вперше надруковано у журналі «Світ» (1881, ч. 11—12, стор. 189—190). Підписано — Ів. Перекотиполе.

Доки? Вперше надруковано у журналі «Світ» (1881, ч. 11—12, стор. 190).

Наша доля. Вперше надруковано в альманасі «Рада» (1884, ч. II). Первісний варіант є, власне, окремим віршем:

Н а ш а д о л я

Не пісні нам веселі співать довелось,
Не радіти, втішачись сміхом:
І утіха, і сміх — те усе пронеслось,
І zostалися муки і лихо!

І я знаю, що щастя не буде для нас:
Нас для сліз і журби породили;
Он останній вже промінь блискучий погас
Того сонця, що в небі світило.

І крізь темряву ночі ми чуєм одні
І ридання, і муки великі,
І для нас ці смугні не минуть уже дні,
Ми у темряві будем довіку!

Тільки в мене у серці надія одна,
Невмируща, велика надія:
Не мине без сліду наша мука страшна,
Наше горе і сльози гіркії.

На могилах дідів, що умерли в борні,
Собі щастя збудують онуки
І з коханням згадають про давнії дні
І про нас, що загинули в муках!..

Минуле. Вперше надруковано в альманасі «Рада» (1883, ч. I). У первісному варіанті підносились ідея національно-визвольної боротьби («ляхи», «німці»), яку поет пізніше змінив на ідею соціальної боротьби («пани і глителями»).

Весна. Вперше надруковано в альманасі «Рада» 1883, ч. I, стор. 268—269).

Пам'яті Тараса. Вперше надруковано в журналі «Світ» (1881, ч. 11—12, стор. 189). Підписано — Іван Перекотиполе.

1882

Бурлака. Вперше надруковано в збірці «Пісні Василя Чайченка» (1884), де в кінці є ще одна строфа:

Ой забуто могилоньку,
Тільки вітер віє
І розносить його муки
І його надії.

На текст вірша композитор К. Стеценко створив музику.

Ранок. Вперше надруковано у збірці «Під сільською Єгрихою» (1886), де остання строфа подана так:

Щоб не казали, що лихо лякає
Змучених в лютій борні,
Що ми не зможемо стати до праці,
Щоб не казали вони!

Наступна редакція вірша у збірці «Під хмарним небом» (1893) відбиває ідейну еволюцію поета:

Щоб не казали, що сили боротись
Більше у нас вже нема.
Щоб не казали вони, що рабами
Нас поробила тюрма.

У цьому виданні подано останню редакцію вірша, зроблену самим поетом для «Писань» (т. I, 1903), але пом'якшену з цензурних міркувань.

Удові. Вперше надруковано у збірці «Під сільською стріхою» (1886) під назвою «Удова».

На полі. Вперше надруковано у львівській «Зорі» (1884, ч. 20, стор. 165—166). Підписано — В. Чайченко.

Не знаю. Вперше надруковано в журналі «Світ» (1882, ч. 14, стор. 239). Підписано — Ів. Перекотиполе.

1883

Смутні картини. Вперше надруковано у львівському журналі «Зоря» (1884, ч. 4, стор. 27). Підписано — В. Чайченко. На текст вірша М. Левицький написав музику.

Де вона. Першодрук у збірці «Під сільською стріхою» (1886).

Весілля. Вперше надруковано в «Зорі» (1884, ч. 21, стор. 174) під назвою «Весілля на селі», де маємо інше закінчення:

Гуляйте ж ви! Хоч раз єдиний
Засмійтесь, змучені, без сліз,
Щоб хоч згадать перед загином,
Що й вам був день ясний колись!

Хлоп'яті. Першодрук у збірці «Під хмарним небом», де маємо інше закінчення:

Я не знаю, мій любий, мій щирий,
Тільки в мене надії нема:
Світ цей — темрява темна і серцю
Неприхильна, сувора тюрма.

У *темряві*. Першодрук у збірці «Під сільською стріхою» (1886), де маємо інший варіант останньої строфи:

Хай темрява давить, колись вона згине,
Хоч, може, й не в наші часи...
Та що нам до того! Настануть години!..
Так гей же, до плуга усі!

Дуб. Першодрук у збірці «Пісні Василя Чайченка» має на закінчення два рядки, які в наступних збірках не передруковувались:

Глянув тоді я на дуб той, колись такий дужий, могутній,
І не по волі згадавсь ти, діяче, святий, незабутній.

Коханій (Марусі Г.). Вірш присвячений Марії Миколаївні Гладиліній, яка з 1884 року стала дружиною Б. Грінченка. М. М. Грінченко — росіянка за національністю — відома українська письменниця, що виступала в літературі під псевдонімом Марія Загірня. Вперше надруковано в збірці «Під сільською стріхою».

«О, ні! Не жду собі я долі». Першодрук у «Раді» (1883, ч. I).

1884

«Не гордуй ти життям молодим». Вперше надруковано у збірці «Пісні Василя Чайченка» з присвятою «Н. В.» (себто: Насті Віцман — приятельці подружжя Грінченків по учительській праці) та епіграфом:

«Дай
Сердцу незлобному мир упования».

Лермонтов

Повесні. У першодруці (збірка «Під сільською стріхою») вірш має назву «Весна».

Вночі на могилі. Першодрук у збірці «Під сільською стріхою». На текст вірша композитор К. Стеценко створив музику.

До народу. Першодрук у збірці «Під хмарним небом». Вірш відбиває ідеї Грінченкового народництва, своєрідність якого не в ідеалізації і мріях, а в розумінні потреби конкретної праці на користь народу.

Своїм братам. Ця поезія відкривала першу збірку поета, де вперше і була надрукована.

«Хижо буйний вітер». Першодрук у одеському альманасі «Ныва» (1885) під назвою «Тільки ж не жури-ся. На спомин Насті В[іцман]». (Див. примітку до поезії «Не гордуй ти життям молодим»). Підписано — В. Чайченко.

1885

Тепер. У 1887 році було надруковано в журналі «Зоря» (ч. 9, стор. 152) та збірці «Нові пісні і думи» під назвою «Не тоді».

Останній борець. Вперше надруковано в «Зорі» (1886, стор. 257—258) без останньої строфи, варіант якої маємо у збірці «Під хмарним небом»:

І загинуло навіки
Діло ріднее в ті дні,
Але він, борець великий,
Ліг останній у борні.

Ворогам. Вперше надруковано в «Зорі» (1888, ч. 22, стор. 369). Підписано — В. Чайченко.

Присвячую М. Г. Вперше надруковано в збірці «Нові пісні і думи Василя Чайченка» (1887). Вірш присвячений дружині автора — Марії Миколаївні Грінченко.

1886

Серед степів. Вперше надруковано в «Зорі» (1886, стор. 284). Підписано — Ів. Перекотиполе.

З чужини. Вперше надруковано в «Зорі» (1890, ч. 15, стор. 230). Підписано — В. Чайченко.

Кара. Вперше надруковано в «Зорі», 1892, ч. 3, стор. 46). Підписано — В. Чайченко.

Велика вечеря. Вперше надруковано в «Зорі» (1890, ч. 17, стор. 262). Підписано — В. Чайченко.

Моє щастя. Першодрук в літературно-науковому додатку до газети «Буковина» — «Зерна» за 1888 рік. Підписано — В. Чайченко.

1887

Вона співа. Вперше надруковано в «Зорі» (1892, ч. 24, стор. 466). Підписано — В. Чайченко.

«Вітер віє, плеще хвиля...» Вперше надруковано в «Зорі» (1888, ч. 8, стор. 131). Підписано — В. Чайченко.

1888

«Зорі». Вперше надруковано у львівському журналі для дітей «Дзвінок» (1890, ч. 5, стор. 88). Підписано — В. Чайченко.

Весняні сонети. Вперше надруковано в «Зорі» (1890, ч. 13, стор. 198—199). Варіанти окремих сонетів в різних збірках свідчать про еволюцію поета в напрямку до широких узагальнень. У збірці «Під хмарним небом» в сонеті «Вона співа...» 11 рядок читаємо: «Усім смутним в смутній землі моїй». Сонет «Скоріш! Скоріш!..» має закінчення:

Мерщій у степ! Чи там же ти, о воле,
Колишній цар незміряних степів?

Сонет «В степу рвачкий на волі вітер віє» мав іншу редакцію 3—4 рядків:

Скрізь в ланцюгах усе на світі гине,
А він ще сам зоставсь без кайданів.

Рядок 8-й: «Що доля й нам дасть широко дихнуть?» У сонеті «Та де вона?..» останній рядок мав інше звучання:

Та інших ти до праці закликай.

Знову буря. Першодрук у збірнику «Вперед» (вип. I, Чернівці, 1888, стор. 2—3). Підписано — В. Чайченко.

1889

Розмова. Вірш виражає думки сучасної поетові народницької інтелігенції про мету й шляхи праці для народу. Пізніше ця «розмова» була розвинута в повістях Б. Грінченка «Сонячний промінь» та «На розпутті».

Зима. Вперше надруковано в «Зорі» (1889, ч. 20, стор. 332—333).

Друзям. Вперше надруковано в «Зорі» (1894, ч. 2, стор. 33).

1890

Не сумуйте! Вперше надруковано в «Зорі» (1891, ч. 18, стор. 346—347) під назвою: «В. А-чу», тобто Володимирові Антоновичу, українському вченому, історикові з нагоди 30-річного ювілею науково-громадської праці. В наступних передруках сам Б. Грінченко зняв посвяту і дав інший заголовок.

Веснянка. Вперше надруковано під заголовком «Весна» і без останньої строфи у «Дзвінку» (1892, ч. 5, стор. 39).

Троянда. Вперше надруковано у «Дзвінку» (1890, ч. 16, стор. 123).

Осінь. Вперше надруковано у «Дзвінку» (1890, ч. 21, стор. 163).

1891

На добраніч! Вперше надруковано у буковинській «Батьківщині» (Чернівці, 1892, ч. 17). Підписано — В. Чайченко.

Сім'я. Першодрук у львівському сатиричному журналі «Зеркало» (1892, ч. 1).

Шевченкова могила. Вперше надруковано у «Дзвінку» (1891, ч. 5, стор. 39—40). У збірнику «Народ і Шевченко» (видавництво АН УРСР, 1963, стор. 254) надруковано під назвою «Степи простяглися широкі» як народну пісню, без вказівки на літературне походження поезії.

1892

Темрява. Вперше надруковано у «Зорі» (1895, ч. 16, стор. 312).

Прийде! Першодрук у «Бібліотеці для молодезі» 1892, кн. 6, стор. 81).

Чого кричиш? Першодрук у «Зеркалі» (1892, ч. 3). Підписано — В. Чайченко.

Патріот. Першодрук у «Зеркалі» (1892, ч. 8). Підписано — В. Чайченко.

Українець. Першодрук у «Зеркалі» (1892, ч. 12). Підписано — В. Чайченко.

Надгорода. Першодрук у «Зеркалі» (1892, ч. 13 і 14). Підписано — В. Чайченко.

Мій досвід. Першодрук у «Зеркалі» (1892, ч. 24). Підписано — Ів. Перскотиполе.

Переляканий. Першодрук у «Зеркалі» (1892, ч. 15 і 16). Підписано — В. Чайченко. До видання творів включається вперше.

1893

Подяка. За життя автора не друківано. Першодрук у виданні: Б. Грінченко, твори, т. X, К., 1929.

Перші проліски. Вперше надруковано в «Зорі» (1894, ч. 8, стор. 177).

Загадка. Вперше надруковано в «Зорі» (1894, ч. 5, стор. 92).

1894

Іванові Левицькому-Нечуєві. Вперше надруковано в «Зорі» (1894, ч. 6, стор. 141).

Ластівка. Вперше надруковано у «Дзвінку» (1894, ч. 8).

З весняних дум. Вперше надруковано в «Зорі» (1894, ч. 14, стор. 314—315).

Кладовище. Вперше надруковано в «Зорі» (1894, ч. 21, стор. 454). Первісний варіант має значні відмінні.

Поезії «*Болить душа твоє?*..», «*У кого плачуть очі...*», «*Чи сніг там, чи дощ ото сіє*», «*У театрі*» вперше надруковано одночасно у «Зорі» (1895, ч. 4, стор. 6). Підписано — В. Чайченко. «*Природо-мати!*..» Вперше надруковано в «Зорі» (1894, ч. 23, стор. 491).

1895

«*Ми даємо усім однакові права...*» Вперше надруковано в «Зорі» (1895, ч. 4, стор. 64—66).

Український марш. Вперше надруковано в «Зорі»

(1895, ч. 7, стор. 129). Підписано — В. У наступних передруках пропущено третю строфу первісного варіанту:

Крові не хочем ми проливати,
Будем, як браття, робити,
Щоб Україні знову придбати
Волі святої й освіти.

Цікаво, що цей пропуск зроблено саме у 1905 році при передруці у збірнику «Червона квітка» (Львів, 1905, стор. 16—17).

До земляків. Вперше надруковано у «Зорі» (1895, ч. 9, стор. 166). Підписано — В.

«*На небі проміння леліє і сяє...*» Вперше надруковано в журналі «Зоря» (1897, стор. 133).

Дві троянди. Вперше надруковано в «Зорі» (1897, ч. 7, стор. 133).

Щастя. Першодрук у харківському альманасі «Складка» за 1896 рік, стор. 55. Підписано — В. Чайченко.

1896

Пташці. Вперше надруковано в «Зорі» (1897, ч. 7, стор. 132).

Труна в землі. Вперше надруковано в «Зорі» (1897, ч. 5, стор. 92).

До народу українського. Вперше надруковано в «Зорі» (1896, ч. 6, стор. 101).

1897

Поезії «*Моя рідня*», «*Учителям*» вперше надруковано в «Зорі» (1897, ч. 19, стор. 372).

Поезії «*Російська гармонія*», «*Російським лібералам*», «*Я — раб*» вперше надруковано в журналі «Житє і слово» (1897, кн. I, стор. 44—45) під загальною назвою «*Російські мелодії*» (I—III). Підписано — В.

Марусі Вітровій. Вперше надруковано в журналі «Житє і слово» (Львів, 1897, кн. II, стор. 170—172) за підписом — В.

Вітрова Марія Федосіївна (1870—1897) — народна учителька з Чернігівщини, вчилася на вищих жіночих курсах у Петербурзі, учасниця «Групи народовольців»

90-х років. У 1896 р. була заарештована в справі таємної друкарні, де, зокрема, друкувалися видання петербурзького «Союзу боротьби за визволення робітничого класу». 12 лютого 1897 року у Петропавловській фортеці Вітрова покінчила життя самогубством, спаливши себе на знак протесту проти принизливих для жінки умов тюремного ув'язнення. Смерть Вітрової набула великого громадського розголосу й викликала хвилю протестів проти урядових переслідувань.

4 березня 1897 року петербурзька студентська молодь організувала багатотисячну демонстрацію, подібні демонстрації відбулися в Москві і Києві. Ці «вітровські демонстрації» свідчили про новий період в історії революційного руху в Росії, коли на зміну народництву йшла революційна соціал-демократія, яка спиралась вже на робітничий революційний рух. (Див. БСЭ, т. 7, стор. 590).

Поезії Б. Грінченка передував некролог М. Вітрової, написаний М. Вороним. У виданні: Микола Вороний. «Вибрані поезії», «Радянський письменник», К., 1959, вірш «Марусі Вітрової» помилково вміщено як твір М. Вороного.

1898

Землякам. Першодрук у журналі «Літературно-науковий вісник» (1898, кн. XII, стор. 277—278).

1898—1903

Зернятка. I—X вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику» (1899, кн. I, стор. 89—91).

XI—XX вперше надруковано в «Літературно-науковому віснику» (1901, кн. IV, стор. 3—4).

XXI—XXXIV вперше надруковано в «Писаннях Б. Грінченка» (т. I, К., 1903). Весь цикл вилавався кілька разів окремими виданнями (1913 р., 1917 р., в Києві).

1899

Боязким. Першодрук у «Літературно-науковому віснику» (1899, кн. IX, стор. 266). Підписано — В.

Заспіви. I—II вперше надруковано в «Писаннях» (т. I, 1903). III — вперше надруковано під назвою «Мої пісні» ще в збірці «Нові пісні і думи Василя Чайченка» (К., 1887, стор. 4). Всі три поезії відкривали другу частину «Писань», об'єднану загальною назвою «Хвилини».

Серед поля. Першодрук у «Літературно-науковому віснику» (103, кн. III, стор. 82—83).

Монолог. Першодрук у «Літературно-науковому віснику» (1903, кн. VIII, стор. 81—82).

«Хай ліпше вб'є громом», «Я кохаю ті хмари похмури». Першодрук в альманасі М. Вороного «З-над хмар і з долин» (Одеса, 1903, стор. 13—14).

«Не лякайся, що й досі хмари...» Вперше надруковано у «Літературно-науковому віснику» (1903, кн. VIII, стор. 83—84).

«Обличчя всі бліді...» Вперше надруковано у «Літературно-науковому віснику» (1903, кн. VIII, стор. 82).

Стяг. *Приходить час*. Вперше надруковано у «Літературно-науковому віснику» (1903, кн. X, стор. 1—2) під спільним заголовком: «Із пісень про визволення», I—II.

Панькові Кулішеві. Друкується вперше за автографом, що зберігається у відділі рукописів ДПБ АН УРСР за № 31207. Поезія спрямована проти спроби П. Куліша у його збірці «Хуторні недогарки» запламувати світле ім'я Т. Шевченка.

1904

До тих, що зостануться. *Колись і тепер*. За життя автора не друкувалися. Першодрук у виданні: Б. Грінченко, Твори, т. X, К. 1929).

Леандро. Першодрук у «Літературно-науковому віснику» (1904, кн. IX, стор. 217—218).

Живуща вода. Першодрук у «Літературно-науковому віснику» (1905, кн. III, стор. 197).

1905

«В блакиті». Першодрук у альманасі «З потоку життя» (Херсон, 1905, стор. 197—198).

«Гнітять щочасні...» Першодрук у альманасі «Багаття» (Одеса, 1905, стор. 169—170).

Співцеві. Маніфест. Людський вік. Вперше надруковано у збірничку «Червона квітка» (Львів, 1905, стор. 3—4; 30—31; 27). Підписано — Л. Яворенко.

1906

Старі пісні. Першодрук у журналі «Нова Громада» (Київ, 1906, кн. VIII стор. 26).

«*Ні, не кажіть прихильних слів...*» Вірш написано з приводу ювілею поета в грудні 1906 року. За життя Б. Грінченка не друковано.

1907

Рідні краї. За життя автора не друковано. Першодрук у виданні: Б. Грінченко, Твори, т. X, «Рух», К., 1929, стор. 261.

1908—1909

На волю! Вперше надруковано в журналі для дітей старшого й молодшого віку «Молода Україна» (К., 1908, № 11, стор. 6).

Поезії «*Всемогутній еси, боже*», «*Сумно у хаті моїй*», «*Зазира в вікно до мене*», «*Ні поля, ні гаї*» за життя автора не друкувалися. Написані в останні роки життя Б. Грінченка, ці поезії відбивають враження 1905—1909 рр. В кінці автографа поезії «*Ні поля, ні гаї*» є дописка автора: «*Це дуже добра вигадка: рідний край на те, щоб завдавати нам рани: коли ж хочеш їх загоїти, то мандруй на чужину*».

БАЛАДИ І ПОЕМИ

Зрада (Балада). Дата написання — 1882 рік. Вперше надруковано в «Зорі» (1890, ч. 23, стор. 355).

Біла бранка (Народна легенда). Дата написання — 1885 р. Вперше надруковано у збірці поезій «Нові пісні та думи Василя Чайченка» (1887). Первісний варіант має дуже значні відмінні.

Отаман Музика. Дата написання 1886 р. Вперше надруковано у «Буковинському правосл. календарі» на 1893 р. (Чернівці, 1892, стор. 20). Підписано — В. Чайченко.

Іван Попович. Дата написання 1886 р. Вперше надруковано в «Зорі» (1887, ч. 17, стор. 278).

Мова йде про історичний період у житті України, відомий в історії під назвою «Руїна». Поділена на Правобережну і Лівобережну, Україна гинула в міжусобній боротьбі гетьманів за владу.

Професор Пшик. Дата написання 1887 р. Вперше надруковано в сатиричному львівському журналі «Зеркало» (1892, ч. 24). Підписано — Іван Перекотиполе.

Смерть отаманова. Дата написання 1888. Вперше надруковано у львівській «Правді» (1889, вересень, стор. 218).

Беатріче Ченчі. Дата написання 1889. Вперше надруковано в збірці «Під хмарним небом» (1893). Сюжет поеми нав'язаний, очевидно, рядками Шевченкової «Княжної»:

Убий, і бог не покарає!
Як тая Ченчію колись
Убила батька-кардинала
І Саваофа не злякалась.

Беатріче Ченчі — дочка римського вельможі Франческо Ченчі. Жила в XVI ст., за переказами, убила свого батька, який хотів її збедечити. Грінченко вслід за Шевченком називає помилково, старого Ченчі кардиналом.

Трохим Зіньківський (1861—1891) — нині маловідомий український письменник і публіцист, разом з Грінченком виступив з обґрунтуванням т. зв. «свідомого українства» на противагу «українофільству», що само себе дискредитувало у 80-х роках.

Первісний варіант поеми має значні відміни.

Галіма. Дата написання 1890 р. Вперше надруковано в «Зорі» (1892, ч. 6, стор. 107). Сюжет запозичено з українських народних дум, переказів та пісень (як про Марусю Богуславку, тощо). Сюжет поеми «Галіма» розроблено у драмі Б. Грінченка «Ясні зорі».

Дон-Кіхот. Дата написання і першодруку — 1903 рік. («Писання Б. Грінченка», т. I, 1903).

Матільда Аіраманте. Дата написання — 1897 рік. Вперше надруковано у «Літературно-науковому віснику» (1898, кн. VIII—IX, стор. 209—211).

Повстання кубинського народу проти іспанських колонізаторів виникло у 1895 р. на чолі з негром, генералом Монкадо і мулатом Масео.

Лесь, преславний гайдамака. Дата написання — 1900 рік. Вперше надруковано в журналі «Киевская старина» (1900, кн. VI, стор. 398—402) під назвою «Хвесь, преславний гайдамака».

Перша жінка (Народна легенда). Дата написання — 1905—1906 рр. Вперше надруковано в журналі «Нова Громада» (1906, кн. I, стор. 89—92).

БАЙКИ

В жанрі байки в окремі роки Б. Грінченко працював дуже плідно. Його байки друкувалися переважно в різних галицьких і буковинських періодичних виданнях. Неодноразово виходили з друку окремими збірками. Найбільш відомі з них: Василь Чайченко, Байки. Накладом редакції «Зорі», Львів, 1895; «Байки. Поскладав Борис Грінченко (В. Чайченко), Чернівці, 1895; «Байки. Поскладав Б. Грінченко, видала М. Грінченко», К., 1911.

Тут байки друкуються за книгою: «Байки. Поскладав Б. Грінченко, видала М. Грінченко», К., 1911. Це видання було підготовлене самим автором, але видане дружиною поета вже після його смерті.

Оси на Парнасі. Під назвою «Парнас (Байка по Крилову)» вперше надруковано у виданні: «Календар буковинський православний» (Чернівці, 1892, стор. 26).

Грак. Вперше надруковано в «Бібліотеці для молоді» (1892, кн. I, стор. 9—10). Підпис — В. Чайченко.

Сорока. Вперше надруковано у львівському журналі «Дзвінок» (1892, ч. 23, стор. 183). Підпис — В. Чайченко.

Циган та Хлібороб. Вперше надруковано в журналі «Дзвінок» (1890, ч. 17, стор. 135).

Жаби. Вперше надруковано в журналі «Дзвінок» (1892, ч. 9, стор. 68—69).

Лев-товариш. Під назвою «Лев-спільник» вперше надруковано у «Дзвінку» (1891, ч. 3, стор. 17).

Ведмідь, Лисиця та Віл. Вперше надруковано в журналі «Дзвінок» (1892, ч. 17, стор. 136).

Кажан. Вперше надруковано в «Зеркалі» (1892, ч. 9, стор. 1).

Лисиця та Півень. Вперше надруковано в «Батьківщині» (1892, № 44).

Перепел. Вперше надруковано в «Дзвінку» (1892, ч. 24, стор. 189).

Чернець. Вперше надруковано в «Бібліотеці «Батьківщини» кн. 4 (Львів, 1892, стор. 58—59).

Вовки та Вівці. Вперше надруковано у «Батьківщині» (1892, № 37).

Пташина рада. Вперше надруковано в «Зеркалі» (1892, ч. 21—22, стор. 1).

Лелека. Вперше надруковано у «Батьківщині» (1892, № 43, стор. 1).

Ягня та Возк. Вперше надруковано у «Бібліотеці для молодіж», 1893.

Вітер та Кожушана Латка. Вперше надруковано у «Дзвінку» (1892, ч. 22, стор. 171).

Добрий багатир. Вперше надруковано в «Бібліотеці для молодіж» (1892, кн. 10—12, стор. 191—192).

Іжак та Дуб. Вперше надруковано в «Зеркалі» (1893, ч. 2 стор. 2).

Свиня та Левиця. Вперше надруковано у «Дзвінку» (1892, ч. 20, стор. 160).

Своя хата. Вперше надруковано у «Дзвінку» (1893, ч. 10, стор. 74).

Жаби та Сонце. Вперше надруковано у «Буковині» (1893 № 14).

Чабан та Вівці. Вперше надруковано у «Зеркалі» 1893, ч. 7, стор. 1).

Учений Ведмідь. Вперше надруковано в журналі «Дзвінок» (1896, ч. 16—17, стор. 271—272).

Орел та Сонце. Вперше надруковано у львівському журналі «Зоря» (1897, ч. 20, стор. 393).

Мавпа та Білка. Вперше надруковано у «Дзвінку» (1896, ч. 18, стор. 283).

Струмок та Діги. Вперше надруковано у «Зорі» (1897, ч. 23, стор. 454—455).

Хміль та Квітки. Вперше надруковано в книзі: «Байки. Поскладав Б. Грінченко, видала М. Грінченко», К., 1911.

ІЗ «КНИГИ КАЗОК ВІРШЕМ»

Віршові переробки українських народних казок та легенд захоплювали Б. Грінченка з самого початку його творчості. Зібрані в «Книгу казок віршем», вони користувалися великою популярністю, виходили багатьма виданнями: у Львові, Одесі, Києві.

Передрук зроблено з останнього окремого видання: «Книги казок віршем». Написав Борис Грінченко. Четверте видання. У Києві, 1917.

Два морози. Дата написання 1885. VIII. 30. Надруковано: «Книга казок віршами», Львів, наклад. Наук. т-ва ім. Шевченка, 1894. Окремо: «Два морози», К., 1914.

Сопілка. Дата написання — 1886 рік. Вперше надруковано: Василь Чайченко, З народного поля. Три казки: Снігурка, Сопілка, Дівчина Леся. К., 1887.

Могучий комар. Дата написання — 1890. Вперше надруковано у «Дзвінку» (1890, ч. 14, стор. 111).

Дума про княгиню-кобзаря. Дата написання — 1890. Вперше надруковано окремих виданням: «Дума про княгиню-кобзаря. Смерть отаманова». Львів, вид. ред. «Дзвінка», 1891.

ПЕРЕКЛАДИ ТА ПЕРЕСПІВИ

О. Пушкін, «*Чи йду майданами гучними*». Вперше вміщено у збірці «Сонце сходить» (К., 1914), яка вийшла вже після смерті Грінченка.

О. Кольцов, «*Селянинові думки*». Вперше надруковано в «Батьківщині» (1892, ч. 43 стор. 209).

Ол. Плещев, «*Ніч*». Вперше надруковано у збірці «Під хмарним небом» (1893). Вміщено в «Писаннях» (т. I, К., 1903).

Ап. Майков, «*Деспот*». За підписом В. Чайченка вперше надруковано в «Календарі товариства «Просвіта» на 1889 р.» (Львів, 1888, стор. 46) з підзаголовком «З новогорьцьких пісень». Надруковано у збірці «Під хмарним небом».

Я. Полонський, «Сонце та місяць». Вперше надруковано в «Бібліотеці для молодіжі» (1892) за підписом В. Чайченка. Вміщено у збірці «Під хмарним небом» і в «Писаннях» (т. I).

О. Боровиковський, «Перший коваль». Вперше надруковано у «Дзвінку» (1890, ч. 16, стор. 124).

И.-В. Гете, «Лісовий цар». Вперше надруковано в журналі «Правда» (Львів, 1893, кн. IV, стор. 221—222) за підписом В. Чайченка. Вміщено у збірці «Під хмарним небом». Як один з кращих перекладів Грінченка входив до різних хрестоматій. Подано в «Антології української поезії» (1958, т. 2).

Ф. Шіллер, «Як землю ділено». Вперше надруковано у збірці «Під хмарним небом» (1893).

Г. Гейне,
(Хай надворі сніг спадє):
(Пісні отругні мої...). Вперше надруковано у львівській «Правді» (1892, серпень стор. 500—501).

(З сліз моїх, зростугь...) вперше надруковано у збірці «Під хмарним небом» (1893).

В. Гюго, «Служба в церкві 1-го січня 1852 р.». Вперше надруковано в журналі «Нова громада» (1906, кн. IV, стор. 118—119) з приміткою Б. Грінченка: «Події, про які говорять ці вірші,—це відомий *scandale* Луї Бонапарте і ті криваві кари, якими він задавив протест проти свого вчинку. В. Гюго теж опинився серед вигнанців і на чужині (на о. Гернсеї) видав збірку віршів: «*Les châtiments*», немилосердно картаючи поетичним словом узурпатора та його прибічників».

Мельницький, «Великий день». Вперше надруковано в журналі «Зоря» (1889, ч. 17, стор. 281) під назвою «З поезій В. Чайченка. Сонет (на мотив з Мельницького — з чеської)». Вміщено у збірці «Під хмарним небом» і в «Писаннях» (т. I).

Б. Червінський, «Червоний прапор». За підписом Л. Яворенка вперше надруковано в збірничку «Червона квітка» (Львів, 1905, стор. 9—10).

З М І С Т

	Стор.
Поетична творчість Бориса Грінченка.	
I. Пільгук	3
Оригінальні поезії	
<i>1880</i>	
Матері	45
Неначе	46
<i>1881</i>	
Некрасову й Шевченкові	47
До праці	48
Доки?	48
Наша доля	49
Минуле	50
Весна	51
Пам'яті Тараса	52
<i>1882</i>	
Бурлака	53
Ранок	54
Шматок хліба	55
Удові	56
Могила	57
На полі	58
Не знаю	59
Перед смертю	60

1883

Смутні картини	61
Де воно	61
Весілля	62
Хлоп'яті	63
Україна	64
У темряві	65
Вечір	65
Дуб	66
Під гнітом	66
Хлопцеві	67
Коханій (<i>Марусі Г.</i>)	68
«О, ні! Не жду собі я долі...»	69

1884

Хлібороб	71
«Не гордуй ти життям молодим»	73
Повесні	74
«Вітер пісню, повну смутку»	75
На чужині	76
Вночі на могилі	77
До народу	78
Своїм братам	80
«Хижо буйний вітер»	81

1885

У лісі	83
Мати	84
Тепер	86
Останній борець	86
Південь на стіну	88
Подивись!	88
Тільки одна не пишалась...	89
Молоді сльози	90
Ворогам I—III	90
Присвячую М. Г.	93

	Стор.
Згадка	94
О, дайте сліз!	95
«Скоро, може, побачу я степ той ши- рокий»	96
Пісня	96
Ізнов	97
Під вербами	99

1886

Горе вам!	100
Серед степів	101
З чужини	102
Над Дніпром	102
Кара	103
Душа горить	104
«Я чую: неначе вітри зашуміли»	105
Велика вечеря	106
Мое щастя	107
Я мучився довго	108

1887

Закоханий	110
Вона співа...	111
«Вітер виє, плеще хвиля»	111
«Є такі часи нудьгування»	112

1888

Зорі	113
«Про кохання ізнов я співаю пісні»	114
Весняні сонети	115
Знову буря	123

1889

Розмова	125
Дух і тіло	130
Зима	130
«Не на те ми боротись ставали»	131
Друзям	132

1890

Не сумуйте	134
Веснянка	135
Троянда	136
Осінь	137

1891

«Ти кажеш: заспівай...»	138
На добраніч!	139
Благання	139
Сім'я	141
Шевченкова могила	142

1892

Темрява	144
Прийде!	146
Перед сонцем	147
«Тяжкої праці зазнаєм»	147
«Блискучі зорі, небесні світила»	149
Чого кричиш?	149
Патріот	150
Українець	151
Надгорода	152
Мій досвід	153
Переякавний	155

1893

Подяка	156
Перші проміски	156
Загадка	157

1894

Іванові Левницькому-Нечуєві	159
Ластівка	160
З весняних дум	161
Кладовище	164
«Болить душа твоя?»	166
«У кого плачуть очі»	166
«Чи сніг там, чи дощ ото сіє»	167
У театрі	167
«Приредо-мати!»	168

1895

«Ми даємо усім однакові права»	169
Український марш	170
До земляків	170
«На небі проміння леліє і сяє»	171
«Хвиля за хвилею плеще й зникає»	172
Дві троянди	173
Щастя	173
Свято	174
Надія	174

1896

Пташці	175
«Труна в землі»	176
До народу українського	176

1897

Моя рідня	178
Учителям	179
Російська гармонія	179
Російським лібералам	180
Марусі Вітровій	181
Я — раб	182

1898

Землякам	184
--------------------	-----

1898—1903

Зернятка	186
--------------------	-----

1899

Боязким	196
-------------------	-----

1900—1903

Засніви I—III	197
Жайворонок	200
Ластівка	200
Ранок	201

	Стор.
«Нахиляє дуб високий»	202
Серед поля	202
У степу	203
Пісня	204
«Великеє людськеє горе»	205
«Я сам собі у городі гучному»	206
«Я не чув ще тебе»	207
Монолог	207
«Я зрікся мрій»	209
«У життя на бенкетах бучних»	210
«Тільки на себе рахуй»	211
«Я не скажу, щоб розумом я жив»	211
«Плачучи, крутиться вітер круг хат»	212
«Людина я...»	212
«Весна іде»	213
«Хай ліпше вб'є громом»	214
«Я кохаю ті хмари похмурі»	214
«Не лякайся, що й досі хмари»	215
«Обличчя всі бліді, нудні, без сили»	216
Стяг	217
Приходить час	217
Панькові Кулішеві	218

1904

До тих, що зостануться	220
Колись і тепер	221
Леандро	221
Живуща вода	222

1905

«В блакиті»	224
«Гнітять щочасні про хліб той клопо- ти»	224
Співцеві	226
Маніфест	227
Людський вік	228

1906

Старі пісні	230
«Ні, не кажіть прихильних слів»	231

1907

Рідні краї 233

1908

На волю! 234

«Всемогутній єси, боже» 235

«Сумно у хаті моїй» 235

1909

«Зазира в вікно до мене» 237

«Ні поля, ні гаї» 238

Балади і поеми

Зрада 241

Біла бранка 244

Отаман Музика 248

Іван Попович 252

Професор Пшик 257

Смерть отаманова 261

Беатріче Ченчі 266

Галіма 285

Матільда Аграманте 289

Лесь, преславний гайдамака 296

Дон-Кіхот 303

Перша жінка 306

Байки

Осли на Парнасі 313

Вовки 315

Грак 317

Циган та Світ 319

Звірі й Птахи 320

Сорока 322

Циган та Хлібороб 324

Собаки біля отари 325

Жаби 326

Лев-товариш 328

Ведмідь, Лисниця та Віл 329

Кажан 331

Звіряча рада 333

	Стор.
Кінь та Воли	335
Лисиця та Півель	336
Перепел	338
Слони та Осли	339
Чернець	341
Вовки та Вівці	343
Пташина рада	345
Лелєка	347
Горобці та Кіт	348
Ягня та Вовк	350
Вітер та Кожушана Латка	352
Добрий багатир	353
Іжак та Дуб	355
Чужий кожух	357
Свиня та Леврця	359
Орел	360
Кінь, Олень та Людина	361
Своя хата	363
Жаби та Сонце	365
Орел та Курка	367
Чабан та Вівці	368
Вовчиця та Гормиця	371
Учений Ведмідь	373
Орел та Сонце	375
Мавпа та Білка	377
Струмок та Діти	379
Хмідь та Квітки	381

Із «Книги казок віршем»

Два морози	385
Сопілка	392
Могутній комар	401
Дума про княгіню-кобзаря	404

Переклади

О. Пушкін, «Чи йду майданами гучни- ми»	415
О. Кольцов, Селяннові думки	417
О.л. Плещев, Ніч	419
Ан. Майков, Десно	420
Я. Полонський, Сонце та місяць	421

	Стор.
<i>О. Боровиковський.</i> Перший коваль	424
<i>И. В. Гете.</i> Лісовий цар	428
<i>Ф. Шіллер.</i> Як земаю ділено	430
<i>Г. Гейче.</i> Mag da draussen Schlee sich Thrâmen	432
Vergiftet sind meine Lieder	432
Aus meinen Thrâmen spruessen	433
<i>В. Гюго.</i> Служба в церкві 1-го січня 1852 р.	434
<i>Мсльницький.</i> Великий день	436
<i>Б. Червінський.</i> Червовий прапор	437
Примітки	439

Гринченко Борис Дмитриевич
Стихотворения

Издательство «Радянський письменник»
(На українском языке)

Редактор *Г. П. Коваль*
Гравюра на дереві
художника *В. І. Масика*
Художник *К. К. Калугін*
Художній редактор *К. І. Золотарьова*
Технічний редактор *Й. М. Вайншєнкєр*
Коректор *М. О. Варшавська*

Здано на виробництво 14/V 1965 р.
Підписано до друку 20/IX 1965 р.
Формат 70×90¹/₃₂. 14³/₄ фіз.-друк. арк. ±1 вкл.,
17,33 ум.-друк. арк., 15,84 обл.-вид. арк.
БФ 00400. Тираж 8000. Зам. 6195.
Ціна в оправі 50 коп.

Т. П. — 1965 — поз. 492.

Радянський письменник,
Київ, бульвар Лєсі Українки, 20.

Одеська типоофсетна фабрика
Державного комітету Ради Міністрів УРСР по прєсі,
Купальний зав., 5.

НБ ПНУС

209481

У ВИДАВНИЦТВІ
«РАДЯНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК»
ВИЙШЛИ З ДРУКУ:

Бажан М. Політ крізь бурю. Поема. Обсяг 1,09 обл.-вид. арк. Ціна 9 коп.

Вільний В. Сонячна соната. Лірика. Обсяг 4,61 обл.-вид. арк. Ціна 33 коп.

Панченко П. Мандрівники. Сонети. Обсяг 1,9 обл.-вид. арк. Ціна 17 коп.

Ребро П. Людяність. Поезії. Обсяг 3,89 обл.-вид. арк. Ціна 29 коп.

Рильський М. Іскри вогню великого. Поезії. Обсяг 4,93 обл.-вид. арк. Ціна 40 коп.

Скуба М. Поезії. Обсяг 4,3 обл.-вид. арк. Ціна 37 коп.

Степанюк І. Струмують дні. Поезії та оповідання. Обсяг 4,65 обл.-вид. арк. Ціна 28 коп.

Чернявський М. Мирославна. Поезії. Обсяг 3,65 обл.-вид. арк. Ціна 33 коп.

Швець В. Двобій. Поезії. Обсяг 7,29 обл.-вид. арк. Ціна 46 коп.

Ці книжки ви можете купити в спеціалізованих магазинах поезії, а також у книжкових магазинах облкниготоргів, споживчої кооперації та в кіосках «Союздруку».

Якщо ви не знайшли книжку в місцевій книгарні, зверніться листом до відділів «Книга—поштою» облкниготоргів або до республіканського магазину «Книга—поштою» (Київ, 117, вул. Попудренка, 26), і вам надішлють її накладною платою.